

Konsekvenser av covid-19-situasjonen for tre sektorer i norsk næringsliv

Rapport utarbeidet på oppdrag fra Nærings- og fiskeridepartementet, mai 2020

Om Oslo Economics

Oslo Economics utreder økonomiske problemstillinger og gir råd til bedrifter, myndigheter og organisasjoner. Våre analyser kan være et beslutningsgrunnlag for myndighetene, et informasjonsgrunnlag i rettslige prosesser, eller et grunnlag for interesseorganisasjoner som ønsker å påvirke sine rammebetingelser. Vi forstår problemstillingene som oppstår i skjæringspunktet mellom marked og politikk.

Oslo Economics er et samfunnsøkonomisk rådgivningsmiljø med erfarne konsulenter med bakgrunn fra offentlig forvaltning og ulike forsknings- og analysemiljøer. Vi tilbyr innsikt og analyse basert på bransjeerfaring, sterk fagkompetanse og et omfattende nettverk av samarbeidspartnere.

Samfunnsøkonomisk utredning

Oslo Economics tilbyr samfunnsøkonomisk utredning for departementer, direktorater, helseforetak og andre virksomheter. Vi har kompetanse på samfunnsøkonomiske analyser i henhold til Finansdepartementets rundskriv og veiledere.

Fra samfunnsøkonomiske og andre økonomiske analyser har vi bred erfaring med å identifisere og vurdere virkninger av ulike tiltak. Vi prissetter nyttevirkninger og kostnader, eller vurderer virkninger kvalitativt dersom prissetting ikke lar seg gjøre.

Konsekvenser av covid-19-situasjonen for tre sektorer i norsk næringsliv/2020-32

© Oslo Economics, 22. mai 2020

Kontaktperson:

Magne Asphjell / Partner

mka@osloeconomics.no, Tel. 938 03 677

Foto/illustrasjon: Getty Images (iStockphoto.com)

Innhold

Sammendrag og konklusjoner	4
1. Innledning og mandat	7
2. Metode	8
2.1 Spørreundersøkelse	8
2.2 Dybdeintervjuer	9
3. Industri	10
3.1 Bakgrunn	10
3.2 Resultater fra spørreundersøkelse	12
3.3 Oppsummering	21
4. Varehandel	23
4.1 Bakgrunn	23
4.2 Resultater fra spørreundersøkelse	25
4.3 Oppsummering	34
5. Reiseliv	35
5.1 Bakgrunn	35
5.2 Resultater fra undersøkelsen	37
5.3 Oppsummering	48
6. Oppsummering og mulige tiltak	50
6.1 Industri	50
6.2 Varehandel	51
6.3 Reiseliv	53

Sammendrag og konklusjoner

På oppdrag for Nærings- og fiskeridepartementet har Oslo Economics gjennomført en analyse av konsekvensene av den pågående koronapandemien for tre sektorer i norsk næringsliv: industri, varehandel og reiseliv. Som grunnlag for analysen har vi i samarbeid med Kantar gjennomført en spørreundersøkelse blant 500 norske bedrifter. Vi har også innhentet informasjon fra representanter for næringene, i form av intervjuer med arbeidsgiverorganisasjoner, arbeidstakerorganisasjoner og regionale interesseorganisasjoner. I denne rapporten presenteres resultatene av våre analyser.

Utvalget i vår spørreundersøkelse bekrefter inntrykket fra andre kartlegginger utført siden pandemiens utbrudd og myndighetenes innføring av ulike smitteverntiltak: Omsetningen i store deler av næringslivet er rammet, og i vårt utvalg har mer enn 70 prosent av bedriftene allerede opplevd omsetningsfall, mens ytterligere 5 prosent forventer et fremtidig fall. For den største andelen av disse, er det snakk om et omsetningsfall på 50 prosent eller mer. Ut fra respondentenes svar om endring i omsetning har vi gjort enkle estimater på omsetningsfallet i de tre sektorene. Vi estimerer at utvalget innen industri har hatt et omsetningsfall på 18 prosent, varehandelen et fall på 24 prosent og reiselivet et fall på 80 prosent.

I utvalget er det mindre utbredt med opplevelser av økte kostnader, selv om dette gjelder en tredjedel av bedriftene. Økte priser på innsatsvarer ser ut til å være den viktigste årsaken til økte kostnader. Mer enn halvparten har foretatt permitteringer, men litt under halvparten har utsatt planlagte investeringer som følge av pandemien.

En relativt stor del av utvalget forventer å kunne komme tilbake til et ordinært aktivitetsnivå etter en eventuell opphevelse av gjeldende smittevernregler nasjonalt og internasjonalt, men så mye som 18 prosent av bedriftene forventer at gjenhenting vil ta opp mot tre år eller mer. Det er frykten for en varig nedgangskonjunktur med lav økonomisk aktivitet, og varige endinger i konsumenters forbruksvaner som oppleves som de viktigste hindringene for gjenhenting. Samtidig oppleves konkurssannsynligheten som relativt liten. Tre av fire bedrifter anslår sannsynligheten for konkurs eller nedstengning innen det nærmeste halve året til mindre enn 20 prosent.

Industri

Litt over halvparten av industribedriftene i vår undersøkelse har opplevd fall i omsetning som følge av pandemien, mens ytterligere 20 prosent forventer fremtidig fall uavhengig av om dagens smittevernregime oppheves. Blant bedriftene som har opplevd omsetningsfall har nesten halvparten opplevd fall på 50 prosent eller mer. Små virksomheter ser ut til å være rammet noe hardere når det kommer til omsetningsfall. I tillegg er det grunn til å anta at bedrifter innenfor oljeservice og verftsindustrien, samt bedrifter med produksjon rettet mot forbrukermarkedet, er spesielt hardt rammet. Næringsmiddelindustrien, oppdrettsnæringen, legemiddelindustri og prosessindustri opplever på den annen side liten grad av redusert etterspørsel.

Over halvparten av industribedriftene har opplevd eller forventer å oppleve økte kostnader, med økte priser på innsatsvarer som den viktigste årsaken. I tillegg opplever relativt mange økte kostnader knyttet direkte til smittevern, samt økte lønns- og personalkostnader. Det er sannsynlig at svekkelser av den norske kronen er en viktig årsak til den ugunstige kostnadsutviklingen. Varig økte priser på innsatsfaktorer er en viktig hindring for at bedriftene kan komme tilbake til et ordinært aktivitetsnivå. I tillegg fremgår det av intervjuer at industrien rammes av irregulær transportkapasitet, økte fraktkostnader og reiserestriksjoner som skaper utfordringer for tilgang til personell.

Situasjonen internasjonalt har vesentlig betydning for bedriftenes forventninger til hvor lang tid som er nødvendig for å komme tilbake til et ordinært aktivitetsnivå. Én av fire bedrifter forventer å kunne komme tilbake til et normalt aktivitetsnivå allerede tre måneder etter opphevelser av nasjonale smitteverntiltak, mens én av tre bedrifter har samme forventning dersom vi ser en normalisering internasjonalt. En vesentlig andel av bedriftene forventer på den andre siden at tid til gjenhenting vil være tre år eller mer dersom vi ikke ser en normalisering internasjonalt. Dette synliggjør industriens sensitivitet for utviklingen i internasjonal økonomi.

Særlig for eksportrettede virksomheter er utviklingen internasjonalt av stor betydning. Koronasituasjonen har rammet disse virksomhetene direkte gjennom redusert internasjonal etterspørsel. Samtidig opplever disse virksomhetene en positiv effekt på konkurranseevnen som følge av svekket kronekurs. Svekket kronekurs isolert virker imidlertid ikke å veie opp for den generelle etterspørselssvikten. Store valutavingninger skaper dessuten

usikkerhet og gjøre det vanskelig for bedriftene å planlegge internasjonale transaksjoner. På sikt derimot, dersom kronekursen stabiliserer seg på et lavt nivå, vil dette kunne gi en positiv stimuli til eksportrettede industribedrifter, samt underleverandører til disse. På den andre siden vil det medføre økte kostnader for virksomheter som henter innsatsfaktorer internasjonalt. Mange av industribedriftene i vår undersøkelse peker nettopp på varig økte priser på innsatsfaktorer som en hindring for å komme tilbake til et mer normalt aktivitetsnivå.

Andre hindringer for å komme tilbake til normalsituasjonen ser ut til å være flere og sammensatte. Bekymring for nedgangskonjunktur og generelt lav økonomisk aktivitet pekes på av flest, men bekymring for varige endringer i konsumenters forbruksvaner, manglende likviditet, ugunstige og varige endringer i bedriftenes verdikjeder og manglende tilgang på kapital pekes også på av mange som viktige hindringer.

Sammenlignet med før pandemiens utbrudd vurderer flere av bedriftene omstilling til salg av nye produkter og/eller salg til nye markeder. Det er imidlertid vanligere at bedriftene vurderer andre tiltak, som nedbemanning og prisendringer for å begrense de negative virkningene av pandemien. Nær halvparten av bedriften har allerede utsatt investeringer som følge av pandemien, og investeringer i ny produksjonsteknologi er også et mindre aktuelt tiltak for omstilling enn før pandemiens utbrudd. Det er særlig blant de større bedriftene i utvalget at vi finner omstillingsevne, noe som sannsynligvis skyldes tilgang på kapital, samt muligheter til å rette seg mot nye markeder. Flere av de større bedriftene har også mulighet til å nedbemanne for å begrense de negative konsekvensene av pandemien.

Deler av industrien står trolig ovenfor nødvendige omstillinger. Dette forventes særlig innenfor oljeleverandørindustrien, der usikkerheten er stor. Generelt kan man komme til å se at trender som var synlige før pandemien inntraff, akselerer som følge av krisen. Innenfor utsatte deler av industrien er det sannsynlig at man vil se konkurser og økt markedskonsentrasjon i tiden fremover.

Varehandel

Innenfor varehandelen ser situasjonen forskjellig ut for bedrifter i ulike bransjer. Samtidig som 70 prosent av varehandelsbedriftene i vår undersøkelse har opplevd fall i omsetningen som følge av pandemien, forventer 20 prosent at pandemien vil bidra til en økning i omsetning i 2020. Det er særlig innenfor dagligvarehandel og apotek som har kommet godt ut av situasjonen, i tillegg til at enkelte bedrifter har kommet godt ut av at konsum har dreid seg mot livet i eller nær hjemmet. Annen type varehandel er rammet hardt av redusert etterspørsel, samtidig som sviktende leveransekjeder og smitteverntiltak i bedriftene også har hatt betydning for omsetningsfallet.

Samtidig som varehandelen så langt har vært hardt rammet, viser undersøkelsen at 60 prosent av bedriftene forventer å kunne komme tilbake til ordinært aktivitetsnivå innen seks måneder etter opphevelse av smitteverntiltak, mens mindre enn ti prosent forventer at gjenhenting vil ta tre år eller mer. De fleste av bedriftene har relativt begrenset med omstillingsmuligheter på kort sikt. På mellomlang sikt peker de fleste bedriftene på nedbemanning og prisendringer som relevante tiltak for å begrense virkningene av pandemien, mens færre bedrifter enn før pandemien vurderer omstillinger i form av investeringer i ny produksjonsteknologi.

Bransjeforeningene forventer likevel at vi på sikt vil se en akselerasjon i omstillingstakten mot nye distribusjonsformer og mer digitalisering. For å kunne konkurrere med netthandel, kan det også være nødvendig for flere å investere i mer kompetanse og andre verdikjeder. I dette bildet fremstår likviditetssituasjonen og kapitalbehovet hos de særlig de små bedriftene som en viktig utfordring.

Netthandel og digitalisering bidrar til at deler av varehandelen beveger seg mot en situasjon med færre og mindre butikker som følge av endrede etterspørselsmønstre. Fremskyndet omstilling og endrede etterspørselsmønstre kan derfor føre til varig lavere sysselsetting i deler av varehandelen også etter en normalisering. Bransjer som særlig påvirkes av dette er trolig de bransjene som i en vesentlig grad disiplineres av konkurranse mot netthandel i dag. Dette inkluderer forhandlere av tekstiler, sko, sportsvarer, elektronikk, kosmetikk, bøker, møbler, utstyr til kjæledyr, apotek mv. Det er imidlertid betydelig usikkerhet på hvor stort utslag netthandel og digitalisering vil ha på mellomlang sikt. Store deler av varehandelen er i en vesentlig grad allerede omstilt mot netthandel og digitalisering, og en betydelig del av aktiviteten i varehandelen vil trolig uansett være knyttet til fysiske utsalg. Vi vurderer derfor at et fall i aggregert etterspørsel i sammenheng en potensiell dyp og langvarig nedgangskonjunktur er av større betydning for sysselsettingen i varehandelen på mellomlang sikt enn virkninger av fremskyndet digitalisering.

Samlet vurderer vi at utviklingen i varehandelen i en vesentlig grad er drevet av innenlandsk etterspørsel. Aktiviteten og sysselsettingen i varehandelen totalt vil trolig derfor følge utviklingen i norsk økonomi generelt. En vedvarende nedgangskonjunktur og generell lav økonomisk aktivitet fremstår som den viktigste hindringen til å komme tilbake i et normalt aktivitetsnivå på mellomlang sikt.

Reiseliv

Reiselivet har så langt vært rammet svært hardt av pandemien, både som følge av bortfall av etterspørsel, og som følge av at mange virksomheter har vært nødt til å stenge driften helt eller delvis på grunn av myndighetsbestemte smitteverntiltak. Mange av bedriftene forventer også betydelige tap på kort sikt som følge av at inntekter fra utenlandske turister vil utebli i den kommende sesongen. I større grad enn bedrifter innenfor de to andre næringene oppgir bedrifter innenfor reiseliv også at forventet tid til ordinært aktivitetsnivå i stor grad kommer an på når vi vil se en oppheving av smitteverntiltak og en normalisering internasjonalt. Dersom dette skjer, er utsiktene blant mange av bedriftene likevel positive.

Risikoen for konkurser og nedleggelse er likevel vesentlig, noe som trolig har sammenheng med svak lønnsomhet og en utfordrende likviditetssituasjon i næringen allerede før pandemien inntraff. Selv med en fortsatt tilgang på nylig innførte støtteordninger må vi derfor forvente at relativt mange virksomheter vil forsvinne fra næringen. Liten grad av kapitalintensivitet kan gjøre at nye oppstarter kan skje raskt ved en bedring av etterspørsels-situasjonen, men usikkerhet rundt fremtidig utvikling og lønnsomhet vil sannsynligvis være med på å forsinke en senere gjenoppbygging.

Det er særlig innenfor transport og for reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet at vi finner de største tapene av omsetning, og det er også blant disse bedriftene at vi finner de mest pessimistiske anslagene når det gjelder forventet tid til gjenhenting. Tendensen har nær sammenheng med salg til utenlandske kunder, og bedriftene med muligheter til å henvende seg til norske kjøpere vil ha de beste fremtidsutsiktene. For disse bedriftene vil man potensielt kunne begrense tap ved at man ikke møter konkurranse fra utlandet om norske husholdningers feriekonsum. Det er også mulig at en midlertidig økt sparerate hos noen husholdninger kan bidra positivt til den innenlandske etterspørselen etter feriereiser. I den grad en fremtidig endring av reisevaner som følge av klimahensyn er ventet, kan det argumenteres for at omstilling mot en mer nasjonalt rettet næring nå fremskyndes som følge av pandemien.

1. Innledning og mandat

Oslo Economics har fått i oppdrag fra Nærings- og fiskeridepartementet å vurdere konsekvensene av covid-19-situasjonen¹ og utviklingen i internasjonal økonomi på mellomlang sikt for norsk industri, varehandel og reiseliv. Til oppdraget har Oslo Economics valgt en tilnærming der vi innhenter informasjon fra bedrifter og øvrige aktører med direkte kjennskap til hvordan virksomheter, bransjer og næringer rammes spesifikt.

Prosjektet vil supplere øvrige analyser som gjøres parallelt – og har som formål å gi ny og oppdatert informasjon om covid-19-situasjonens konsekvenser og vil være et grunnlag for utarbeidelse av tiltak for å motvirke særlige negative konsekvenser for industri, varehandel og/eller reiseliv.

Vår tilnærming har gått ut på å gjennomføre en spørreundersøkelse rettet mot et utvalg bedrifter innenfor de aktuelle sektorene. I tillegg til spørreundersøkelsen har vi gjennomført dybdeintervjuer med sentrale aktører og representanter for næringsliv, arbeidsliv, samt regionale næringsforeninger.

Denne rapporten sammenstiller informasjon fra spørreundersøkelse og intervjuer, og supplerer datagrunnlaget med informasjon fra andre tilgjengelige kilder. Som samfunnsøkonomer som skal vurdere konsekvensene av covid-19-situasjonen for enkeltbedrifter og bransjer står vi overfor to særlige kilder til usikkerhet:

- For det første er det knyttet vesentlig usikkerhet til varighet og nedslagskraft ved både den pågående pandemien og smittevernstiltakene som er iverksatt for å bekjempe den. I tillegg er det usikkerhet knyttet til varigheten og styrken i det økonomiske tilbakeslaget i en påfølgende nedgangskonjunktur nasjonalt og internasjonalt. Det vil si at det er vesentlig usikkerhet knyttet til hvilket scenario og hvilke betingelser norske

bedrifter vil operere under bare noen måneder frem i tid.

- Styrken på det negative sjokket som treffer næringslivet er altså usikkert, samtidig som *virkningene* av sjokket på norsk industri, varehandel og reiseliv også er usikkert. Virkningene vil blant annet være avhengige av blant annet tapsevne, omstillingsevne, avhengighet av leveransekjeder og av myndighetenes innførte tiltak rettet mot arbeidsliv og næringsliv.

Denne rapporten har som formål å redusere usikkerheten knyttet til det siste punktet, som gjelder virkningene av sjokket. Vi vil særlig forsøke å belyse fire spørsmål:

- Hva kjennetegner bedrifter som særlig rammes?
- Hvordan rammes de? Hva er for eksempel betydningen av internasjonale verdikjeder?
- Hvilke bransjer og bedrifter kan forventes å komme nokså raskt tilbake til tilnærmet ordinært aktivitetsnivå?
- Hvilke bransjer og bedrifter vil ha behov for omstilling, og hvilke planer for omstilling kan dempe negative konsekvenser?
- Finnes det underliggende drivere for utvikling i næringene som kan forventes å virke raskere/sterkere etter sjokket?
- Hvilke tiltak er aktuelle for å bidra til omstilling fra myndighetenes side?

Resten av rapporten har følgende struktur: I kapittel 2 beskrives metode og informasjonsgrunnlaget for vår analyse. Beskrivelser og sammenfatninger fra spørreundersøkelsen og øvrige innsikter for industri, varehandel og reiseliv presenteres i kapittel 3, 4 og 5. I kapittel 6 presenteres vår oppsummering og vurderinger av mulige tiltak.

¹ I denne rapporten bruker vi uttrykkene «covid-19-situasjonen» og «koronasituasjonen» om hverandre. Uttrykkene angir situasjonen som har oppstått som følge av

spredningen av sykdommen covid-19 (coronavirus disease 2019), som er forårsaket av viruset SARS-CoV-2 (SARS coronavirus 2).

2. Metode

Covid-19-situasjonen er unik og uten sidestykke i moderne økonomisk sammenheng. Dynamikken som har vært assosiert med tidligere økonomiske kriser er et resultat av samspillet mellom endringer i arbeidsledighet, sparing, investeringer, produktivitet, kapitaltilgang, usikkerhet og etterspørsel. De underliggende og utløsende årsakene til, i tillegg til statlige myndigheters respons på hver krise, har stor betydning for økonomiens utvikling i gjenhentingsfasen. På grunn av den pågående pandemis særegne natur og umiddelbare konsekvenser for nasjonal og internasjonal økonomi, er det naturlig å anta at erfaringer fra tidligere økonomiske kriser og nedgangskonjunkturer har begrenset relevans for å vurdere konsekvensene av den pågående pandemien, i alle fall dersom tidligere episoder vurderes isolert. Vi vil derfor måtte anta at prediksjoner fra økonomiske modeller basert på historiske data assosieres med særlig stor usikkerhet når det gjelder konsekvensene av den pågående pandemien og iverksatte smittevernstiltak.

Å samle inn ny og oppdatert informasjon fra næringslivet på en enhetlig og systematisk måte kan derfor være et nyttig supplement som kan redusere usikkerhet om pandemien sine konsekvenser og mulige tiltak. Vi har derfor gjennomført en spørreundersøkelse rettet mot et utvalg av bedrifter innenfor norsk industri, varehandel og reiseliv. Undersøkelsen er supplert med dybdeintervjuer med aktører fra næringsliv, arbeidsliv, samt regionale næringsforeninger. Metoden er ment å supplere innsikter fra samfunnsøkonomiske vurderinger som utføres parallelt med vårt oppdrag – herunder det pågående arbeidet fra den regjeringsutnevnte ekspertgruppen ledet av Steinar Holden (Holden-utvalget) og Menon Economics som parallelt med denne utredningen har utført en analyse av konsekvensene for de samme tre sektorene.

2.1 Spørreundersøkelse

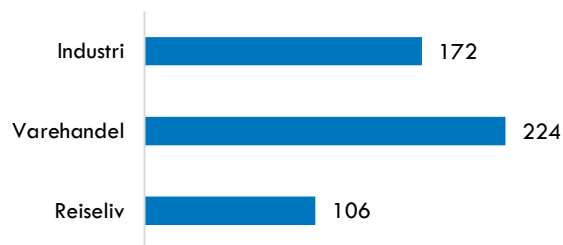
Spørreundersøkelsen ble gjennomført av Kantar i perioden 28.04.2020-05.05.2020. Respondenter var personer på ledelsesnivå i norske bedrifter med ansvar for daglig drift, personell og økonomi, og innsamlingen av besvarelse ble gjort på telefon. I innledningen til undersøkelsen ble alle respondenter spurt om deres egen rolle i selskapet, og hvilken sektor

bedriften selv definerer sin virksomhet innenfor. Respondenter hvis funksjon falt utenfor ledelseskategoriene beskrevet ovenfor eller hvis angivelse av sektor lå utenfor industri, varehandel eller reiseliv ble ikke tatt med videre.

2.1.1 Utvalg

Det endelige utvalget av bedrifter i undersøkelsen inkluderer 502 virksomheter fordelt på tre sektorer. Vi finner det største antallet bedrifter innenfor varehandel (224), et noe lavere antall innenfor industri (172), og det laveste antallet innenfor reiseliv (106).²

Figur 2-1: Respondenter fordelt på sektorer

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics.

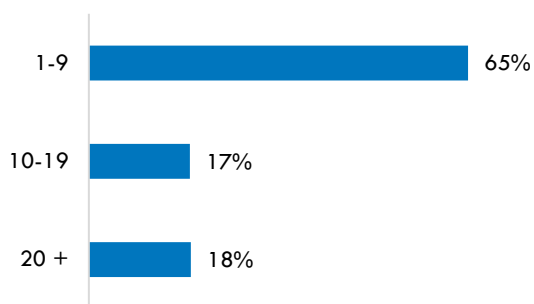
Når det gjelder størrelse på virksomhetene, finner vi den største delen av bedriftene i vår undersøkelse blant de mindre. To av tre bedrifter hadde mindre enn 10 sysselsatte i sin virksomhet i 2019, mens henholdsvis 17 og 18 prosent hadde henholdsvis mellom 10 og 20 eller flere enn 20 ansatte. Én av tre bedrifter i utvalget hadde en årlig omsetning i 2019 på mindre enn 1 million kroner, mens omtrent én av fire bedrifter hadde en årlig omsetning på mer enn 10 millioner kroner.³

² Et noe lavere antall respondenter innenfor reiseliv har blant annet sammenheng med at en større del av respondentene ikke var kontaktbare ettersom virksomheter var helt eller delvis stengt. Dette kan ha en viss betydning for fordelingen av svar i utvalget, selv om reiselivsbedriftene i utvalget ser ut til å være rammet hardest.

³ Tall for antall ansatte og omsetning stammer fra offentlig tilgjengelig regnskapsinformasjon. Vekst blant små og nystartede bedrifter gjør at den økonomiske aktiviteten og sysselsettingen blant bedriftene i utvalget sannsynligvis er noe høyere enn det som fremgår av fordelingene som fremstilles her.

Figur 2-2: Andel respondenter fordelt på antall ansatte i bedriftene

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics.

2.1.2 Innretning

De fleste spørsmålene i undersøkelsen er besvart av alle respondenter. Enkelte spørsmål og svaralternativer er forbeholdt bedrifter innenfor enkelte av næringene, og enkelte av spørsmålene er stilt betinget på besvarelse av øvrige deler av undersøkelsen. I vedlegget til rapporten dokumenteres undersøkelsen i sin helhet. Spørsmålene dekker følgende hoveddeler:

- Kartlegging av respondentenes rolle og bedriftenes virksomhet:
  - Undersøkelsen dokumenterer blant annet respondentene sin egen rolle i bedriften, bedriftens viktigste virksomhetsområde, innslag av digitale salgskanaler, salg til utenlandske kunder og sesongavhengighet.
- Konsekvenser for bedriftenes omsetning av pandemi og smittevernstiltak
  - Undersøkelsen dokumenterer hvorvidt bedriftene så langt har opplevd endringer i omsetning som følge av pandemien, forventninger til fremtidige fall blant bedriftene som så langt ikke har blitt påvirket, samt i hvilken grad endringene skyldes etterspørselsendringer, smittevernstiltak, mangel på personell eller sviktende leveransekjeder.
- Konsekvenser for bedriftenes kostnader så langt av pandemi og smittevernstiltak
  - Undersøkelsen dokumenterer hvilke forhold som har påvirket eller vil påvirke kostnadsnivået blant bedriftene, herunder kostnader knyttet til smittevern, lønns- og personalkostnader og priser på innsatsvarer.

- Andre konsekvenser
  - Undersøkelsen dokumenterer pandemiens påvirkning på bedriftenes beslutninger om permitteringer, utsatte investeringer og risiko for konkurs/nedleggelse.
- Utsikter for normalisering, samt muligheter og planer for omstilling
  - Undersøkelsen dokumenterer bedriftenes forventninger med hensyn til tid til normalisering etter opphevelse av smittevernstiltak og betydningen av hindringer for normalisering. I tillegg dokumenteres bedriftenes aktuelle tiltak for tilpasning til sjokket.

Vi viser for øvrig til rapportens vedlegg for dokumentasjon av alle spørsmål i undersøkelsen.

2.2 Dybdeintervjuer

For å supplere data innhentet gjennom spørreundersøkelsen, har vi gjennomført dybdeintervjuer med representanter for nasjonale og regionale bransjeorganisasjoner og arbeidstakerorganisasjoner. I prosjektet har vi innhentet innspill fra følgende aktører:

- Norsk industri
- Virke
- NHO Reiseliv
- NHO Service og handel
- LO⁴
- YS
- Næringsforeningen i Stavangerregionen
- Næringsforeningen i Trondheimsregionen

Innspillene fra aktørene nevnt over har i all hovedsak dekket de samme emnene som ble omfattet av spørreundersøkelsen. Interesseorganisasjonene har imidlertid bidratt med mer dybde i beskrivelser av hvilke mekanismer som særlig har rammet visse bransjer og segmenter innenfor hver næring, og hvilke utfordringer som særlig vil være relevante etter hvert som samfunnet åpnes opp igjen. Det er også verdt å legge til at både NHO og Virke har gjennomført egne medlemsundersøkelser for å kartlegge konsekvenser, og har kunnet bidra med resultater fra disse for å supplere vår egen undersøkelse.

⁴ Vi har ikke gjennomført intervju med LO, men har i stedet mottatt skriftlig innspill.

3. Industri

3.1 Bakgrunn

3.1.1 Kort om industrien i Norge

Industrinæringen består av virksomheter som driver ulike former for bearbeidelse av materialer, råstoff

eller deler og omdanner dette til nye produkter. Siste versjon av næringsstandarden⁵ definerer hele 24 underordnede næringer (NACE-kode 10-33) under hovedområdet industri. Disse er gjengitt i tabellen nedenfor.

NACE	Næring	NACE	Næring
10	Produksjon av nærings- og nytelsesmidler	22	Produksjon av gummi- og plastprodukter
11	Produksjon av drikkevarer	23	Produksjon av andre ikke-metallholdige mineralprodukter
12	Produksjon av tobakksvarer	24	Produksjon av metaller
13	Produksjon av tekstiler	25	Produksjon av metallvarer, unntatt maskiner og utstyr
14	Produksjon av klær	26	Produksjon av datamaskiner og elektroniske og optiske produkter
15	Produksjon av lær og lærvarer	27	Produksjon av elektrisk utstyr
16	Produksjon av trelast og varer av tre, kork, strå og flettematerialer, unntatt møbler	28	Produksjon av maskiner og utstyr til generell bruk, ikke nevnt annet sted
17	Produksjon av papir og papirvarer	29	Produksjon av motorvogner og tilhengere
18	Trykking og reproduksjon av innspilte optak	30	Produksjon av andre transportmidler
19	Produksjon av kull- og raffinerte petroleumsprodukter	31	Produksjon av møbler
20	Produksjon av kjemikalier og kjemiske produkter	32	Annen industriproduksjon
21	Produksjon av farmasøytiske råvarer og preparater	33	Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr

Kilde: SSB

Industrien i Norge omsetter samlet for over 800 milliarder kroner. Næringen bestod av over 220 000 sysselsatte, fordelt på over 17 000 virksomheter i 2018.⁶ Næringsmiddelindustrien er den klart største, målt i omsetning og antall sysselsatte.

Det er flere kjennetegn ved industrien som gjør den annerledes sammenlignet med andre sektorer i Norge. Den har sterk lokal forankring, samtidig som den i stor grad opererer i globale markeder. Rundt 35 prosent av norsk eksport kan komme fra industrinæringen.⁷ Maritim industri, oljeverandørindustrien og prosessindustrien⁸ står for mesteparten av dette. For

store deler av næringen, særlig innenfor prosessindustrien, er eksporten konsentrert omkring et fåtall store virksomheter. Den eksportrettede delen av industrien opererer i internasjonal konkurranse, noe som krever kontinuerlig omstilling og forbedring. Frontfagmodellen er innrettet for å ivareta konkurranseevnen, og gjør at lønnsutviklingen legger premisene for resten av lønnsnivået i Norge. Slik påvirker den eksportrettede delen av industrien også andre sektorer og samfunnet som helhet.

⁵ <https://www.ssb.no/klass/klassifikasjoner/6>

⁶ <https://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/statistikker/naringer>

⁷ Menon Economics – «Fylkes- og kommunefordelt eksport 2017» (basert på tall fra SSB)

⁸ Bedrifter innen miljøteknologi, papir-, legemiddel og metallindustri. Særlig sistnevnte står for en stor del av eksport fra norsk industri

3.1.2 Øvrige informasjonskilder om norsk industri og koronasituasjonen

De mest sentrale kildene til informasjon om hvordan koronasituasjonen har rammet industrien i Norge så langt er Norsk Industris medlemsundersøkelse⁹ og Holden-utvalgets første rapport¹⁰. I tillegg har NAV oppdaterte tall på permitteringer etter næring, herunder industrien.¹¹

NAV

Permitteringsdata fra NAV viser at det per 13. mai 2020 var rundt 32 600 permitterte innenfor industri. Dette utgjør 14 prosent av alle arbeidsforhold innenfor næringen og 10 prosent av antall permitterte arbeidsforhold i Arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret til NAV (Aa-registeret). Samme statistikk viser at i overkant av 5 000 virksomheter innen industrien har gjennomført permitteringer.

Norsk Industris medlemsundersøkelse

Undersøkelsen fra 17. april finner at to tredjedeler av bedriftene har opplevd redusert omsetning etter at koronasituasjonen rammet økonomien. Halvparten av disse har inntil 25 prosent nedgang. Små bedrifter, samt bedrifter som selger opp mot forbrukerne, har hatt størst nedgang. Lav oljepris har også rammet leverandørindustrien bredt og kraftig.

En tredjedel av respondentene i medlemsundersøkelsen oppgir ingen endring eller økt omsetning sammenliknet med fjoråret. Virksomheter innen legemiddelindustrien og leverandørindustrien til oppdrettsnæringen har god aktivitet. Også mange eksportbedrifter går godt, med ordrer som strekker seg et stykke fremover.

Medlemsundersøkelsen finner videre at over halvparten av respondentene har gjennomført permitteringer på tidspunkt for undersøkelsen. En tredjedel av disse hadde permittert over halvparten av de ansatte. Kun 4 prosent har gjennomført oppsigelser, men hele 18 prosent har planer om det.

Omtrent 20 prosent av respondentene oppgir å ha likviditetsproblemer og/eller at virksomheten står i reell konkursfare. Rapportert konkursfare er imidlertid lavere for Norsk Industris medlemmer enn for NHO totalt.

Holdenutvalget

Utvalgets første rapport anslø en volumendring for industrien samlet fra januar til inngangen av april på

13 prosent målt i bruttoprodukt. Når det gjelder hvilke industribedrifter som rammes hardest, peker utvalget på små bedrifter, bedrifter med kort ordremasse, bedrifter med sammensatte verdikjeder og særlig bedrifter som leverer varer og tjenester til petroleumssektoren.

Utvalgets analyse av makroøkonomiske virkninger av et internasjonalt tilbakeslag (basert på den makroøkonomiske modellen KVARTS), anslår at bruttoprodukt for *industri og bergverk* samlet vil reduseres med 5,4 prosent i 2020 og 4,5 prosent i 2021 relativt til referansebanen fra SSB per desember 2019. Av sentrale drivere pekes det særlig på bortfallet av vareeksport samt bortfall av oljeinvesteringer.

3.1.3 Innspill fra dybdeintervjuer

Av dybdeintervjuer vi har gjennomført, er det primært Norsk Industri som har gitt innspill som gjelder spesifikt for industrisektoren. I tillegg har situasjonen i næringen vært tema i intervjuene med YS, Næringslivsorganisasjonen i Trondheimsregionen og Næringslivsorganisasjonen i Stavangerregionen.

Kortsiktige virkninger

Koronasituasjonen beskrives å ha rammet store deler av industrien forholdsvis kraftig. Nedgangen har ulike årsaker og det er en viss variasjon mellom ulike deler av næringen. Oljeverandørindustrien er særlig hardt rammet, i stor grad som følge av svak oljepris og kraftig fall i investeringer. Også verftsindustrien og industribedrifter rettet mot forbrukermarkedet (unntatt næringsmiddelindustrien) er hardt rammet på grunn av brått redusert etterspørsel både nasjonalt og internasjonalt.

Mange virksomheter opplever også mangel på utenlandsk personell som følge av reiserestriksjoner. Dette påvirker produksjonskapasiteten negativt. Det har også vært utfordringer knyttet til varelogistikk. Flykapasiteten er irregulær og med kraftig økte fraktpriser. Det har også vært redusert og usikker kapasitet innen veitransport, særlig for internasjonal frakt.

Deler av industrien beskrives imidlertid å gå mer eller mindre som omtrent som normalt, til tross for koronasituasjonen. Dette gjelder særlig legemiddelindustrien, prosessindustrien,

⁹ <https://www.norskindustri.no/dette-jobber-vi-med/arbeidsliv/koronaviruset-rad-til-bedrifter/status-for-og-analyse-av-industrien-17.-april/>

¹⁰ Rapport fra ekspertgruppe på oppdrag for HelseDirektoratet, Samfunnsøkonomisk vurdering av smitteverntiltak – covid-19, 7. april 2019, [https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/samfunnsokono-](https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/samfunnsokonomisk-vurdering-av-smitteverntiltak-covid-19)

[misk-vurdering-av-smitteverntiltak-covid-19/Samfunns%C3%B8konomiske%20virkninger%20smitteverntiltak%20covid-19.pdf](https://www.norskindustri.no/dette-jobber-vi-med/arbeidsliv/koronaviruset-rad-til-bedrifter/status-for-og-analyse-av-industrien-17.-april/)

¹¹ Nav, Søknader om dagpenger <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/flere-statistikkomrader/relatert-informasjon/soknader-om-dagpenger>, hentet 19. mai 2020

næringsmiddelindustrien og leverandører til oppdrettsnæringen.

Det pekes også på at store virksomheter generelt klarer seg bedre enn små. Kapitalsterke virksomheter har generelt bedre muligheter til å tilpasse seg situasjonen, mens små virksomheter har vanskeligere for å tilpasse seg ny markedssituasjon og nytt kostnadsbilde. Tilstrekkelig tilgang til likviditet og kapital er viktige stikkord. Virksomheter som fra før hadde en tilfredsstillende likviditet, klarer seg bedre gjennom krisen. Det er gjerne de samme virksomhetene som har god tilgang til kapital, gjennom kapitalsterke eiere og/eller god tilgang på lånefinansiering. Virksomheter med store ordreserver klarer seg også generelt bedre enn øvrige bedrifter i industrien. Det fremheves imidlertid at usikkerheten fremover er stor også for disse virksomhetene.

Når det gjelder krav til smittevern som påvirker selve produksjonslinjen (krav til avstand, gruppestørrelse etc.) virker industribedriftene generelt å ha tilpasset seg disse på en god måte. Tiltakene har medført merkostnader, men dette utgjør i liten grad en konkurranseulempe ettersom konkurranter står overfor tilsvarende merkostnader.

Forventninger på mellomlang sikt

Lavkonjunktur forventes å i stor grad være styrende for utviklingen i industrien etter at smittevernstiltakene er hevet. Mange av industribedriftene er ikke verre stilt enn konkurranter i andre land. Om kronekursen holder seg lav, vil eksportrettede industribedrifter tvert imot kunne ha et konkurransefortrinn sammenliknet med situasjonen før pandemien. Det kan også tenkes at andelen konkurser er større blant utenlandske konkurranter enn blant norske bedrifter, på grunn av omfanget av offentlige tiltak som det sannsynligvis ikke vil være mulig å tilby i andre land. Det kan i så fall virke positivt på konkurranse-situasjonen for norske industribedrifter. En relativt sterk lønnsutvikling kan imidlertid motvirke en slik effekt.

Det forventes at flere norske industribedrifter vil gå konkurs i løpet av krisen, særlig blant aktører som hadde en svak likviditetssituasjon også før krisen. Det pekes særskilt på forbrukerrettet industri, der marginene var små blant mange bedrifter allerede før krisen inntraff, og der norske industri har høyere kostnader sammenliknet med konkurranter i andre land.

Reduserte investeringer innen oljenæringen vil sannsynligvis prege oljeleverandørindustrien en tid fremover. Utviklingen for denne næringen avhenger

imidlertid i stor grad av utviklingen i oljeprisen, som har vært presset av både redusert etterspørsel og økt tilbud. Det er stor usikkerhet knyttet til hvordan oljeprisen vil utvikle seg, og dermed er også usikkerheten for oljeleverandørindustrien stor.

Deler av norsk industri, herunder oljeleverandørindustrien, står sannsynligvis foran nødvendige omstillinger. Trender som var synlige før pandemien inntraff, forventes av noen av de mest sentrale aktørene å akselerere som følge av krisen. Dreining mot mer fornybar energiproduksjon og tiltak for å redusere klimagassutslipp i øvrige deler av industrien kan komme raskere enn tidligere antatt. En annen utvikling som kan akselerere er økt grad av regional selvforsyning – hvor enkelte deler av industrien som følge av usikkerhet rundt internasjonale verdikjeder i større grad enn tidligere ønsker å skaffe innsatsvarer fra hjemmemarkedet eller fra nærliggende markeder.

3.2 Resultater fra spørreundersøkelse

3.2.1 Beskrivelse av utvalg

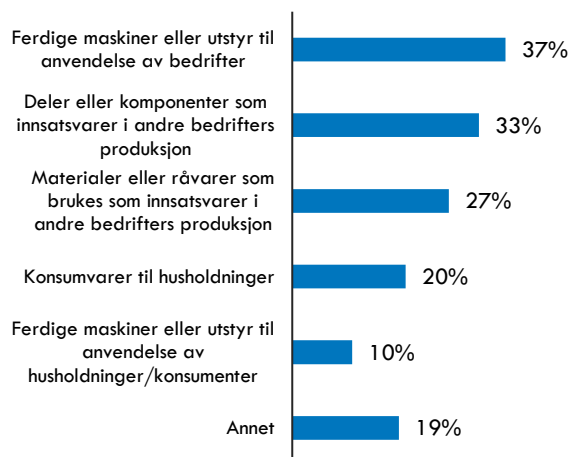
Totalt 172 respondenter oppga selv å ha sin hovedvirksomhet innen industri. Av disse er rundt 80 prosent registrert med NACE-koder innen industri (hovedområde C). 16 av 24 næringer (tosifret NACE) innenfor industri er representert i utvalget, men kun 4 industrinæringer er representert med 10 respondenter eller flere. 20 prosent av respondentene er registrert med NACE-koder innen andre næringsområder, men har selv oppgitt å ha sin hovedvirksomhet innenfor industri

Figur 3-1 viser hvordan bedriftene karakteriserer sine produserte varer. Den største delen av bedrifter produserer maskiner, utstyr, deler eller komponenter til anvendelse av andre bedrifter, mens 30 prosent av bedriftene produserer konsumvarer, maskiner eller utstyr til anvendelse av husholdninger.^{12 13}

¹² Når vi senere ser på forskjeller i ulike deler av industrinæringen, er det blant annet fordelingen gitt av Figur 3-1 vi tar utgangspunkt i. Der respondentene har oppgitt å

tilhøre flere kategorier, vektet svarene deretter slik at svarene disse respondentene oppgir ikke telles flere ganger. ¹³ 62 av 172 respondenter har karakterisert sin produksjon til å falle inn under flere av de alternative kategoriene.

Figur 3-1 Produkttyper blant utvalget innenfor industri

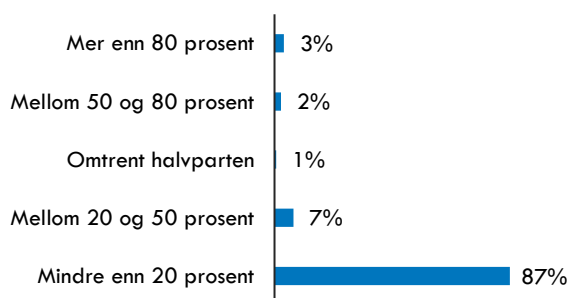

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

Bedriftene i utvalget har en gjennomsnittlig årlig omsetning på i underkant av 16 millioner kroner, mens det store antallet relativt små virksomheter gjør at medianen ligger på rundt 3,2 millioner kroner i årlig omsetning. Dette er også synlig fra oversikten over antall ansatte. Gjennomsnittlig antall ansatte blant industribedriftene i utvalget er på omtrent 15 ansatte, med en median på 7. Den største industribedriften i utvalget har 432 ansatte.

På spørsmål om andel salg til utenlandske kunder oppgir hele 87 prosent av respondentene innenfor industri at eksportandelen utgjør mindre enn 20 prosent av omsetningen (Figur 3-2).

Figur 3-2: Andel av total omsetning som går til utenlandske kunder

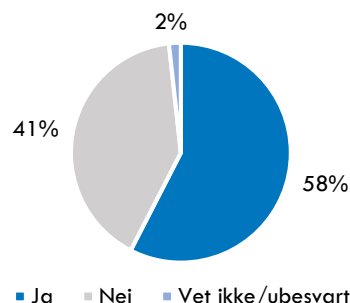
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

3.2.2 Kortsiktige virkninger på omsetning

I underkant av 60 prosent av industribedriftene i undersøkelsen har opplevd redusert omsetning som følge av pandemien. Selv om mange av disse har opplevd dramatiske bortfall av inntekter oppgir av bedriftene som har opplevd et tap av omsetning at

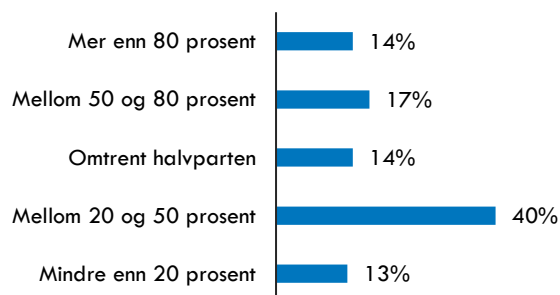
omsetningsfallet utgjør mindre enn 50 prosent (Figur 3-3 og Figur 3-4).

Figur 3-3: «Har bedriften opplevd fall i omsetningen som følge av koronapandemien?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

Figur 3-4: Størrelsen på omsetningsfall for de som har opplevd redusert omsetning

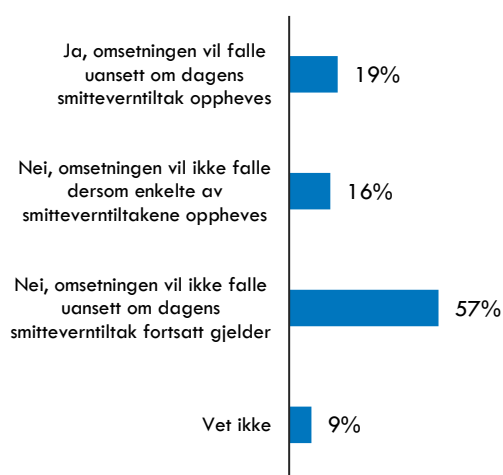

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=99)

Av bedriftene som ikke har opplevd tap av omsetning (41 prosent av respondentene), forventer størstedelen (57 prosent) at omsetningen heller ikke vil falle i løpet av det nærmeste året (se Figur 3-5). Omtrent en tredjedel av disse forventer at omsetningen vil øke. Av de som forventer redusert omsetning, forventer størstedelen at fallet vil utgjøre under 20 prosent.

Figur 3-5: «Du har svart at bedriften ikke har opplevd fall i omsetningen som følge av koronapandemien. Forventer du likevel at omsetningen vil falle innenfor det nærmeste året?»

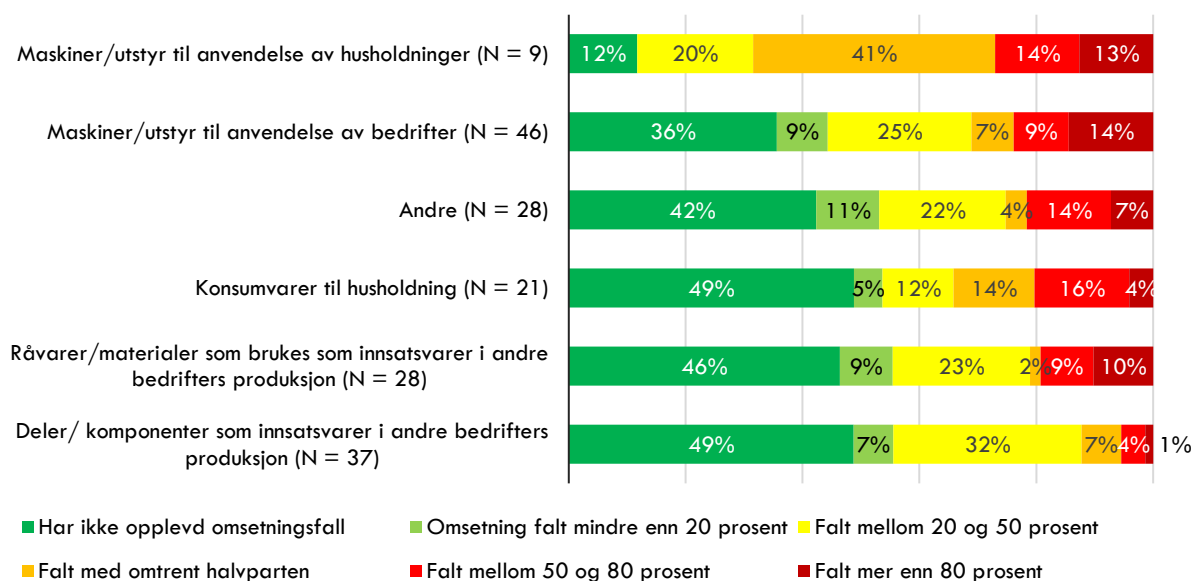

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=70)

Det er vanskelig å peke på noen systematiske trekk i hvordan de ulike delene av næringen er truffet, når det kommer til bortfall av omsetning. Omsetningsfallet synes derimot å ha rammet bedriftene i utvalget bredt, med stort omfang i flere deler av næringen (Figur 3-6).¹⁴

Figur 3-7 gjengir fordeling av de samme kortsiktige effektene, men her fordelt på store og små virksomheter, målt i omsetning. Terskelen for store/små bedrifter er satt til omsetning over/under 5 millioner kroner. Med denne grupperingen ser vi tydeligere forskjeller blant respondentene. Pandemien virker å ramme de små bedriftene i utvalget kraftigere enn de store. Andelen som har opplevd redusert omsetning er høyere for de små virksomhetene, og andelen som rammes hardt (over 50 prosent omsetningsfall) er betydelig større. Dette er i tråd med innspill fra intervjuer - store, kapitalsterke virksomheter har større handlingsrom til å tilpasse seg ny markedsituasjon sammenliknet med mindre virksomheter. Også Holdenutvalget peker på at små virksomheter rammes hardere enn store.

Figur 3-6: Kortsiktige effekter på omsetning, fordelt på produkttype

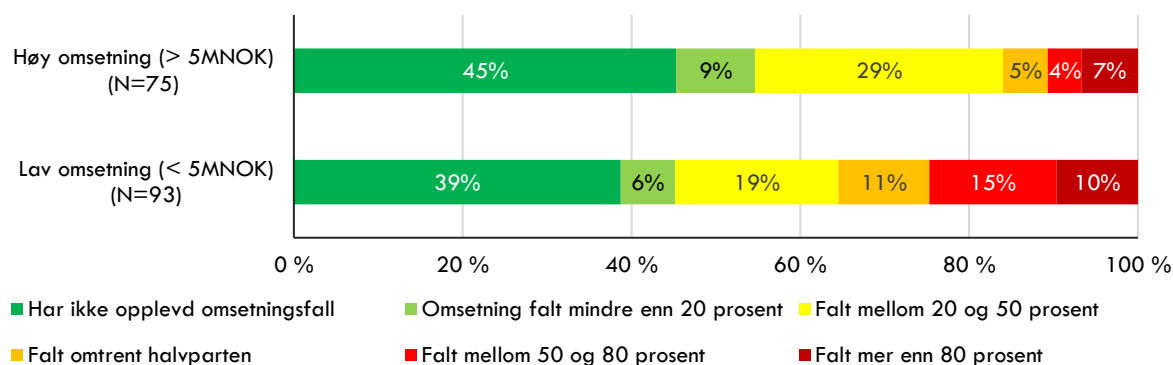

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

¹⁴ Merk at Maskiner/utstyr til anvendelse i husholdninger har lavt antall respondenter. Utslaget for denne gruppen er

derfor usikkert og vektlegges ikke i denne sammenlikningen mellom ulike deler av næringen.

Figur 3-7: Kortsiktige effekter på omsetning, fordelt på virksomhetenes størrelse (omsetning)

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

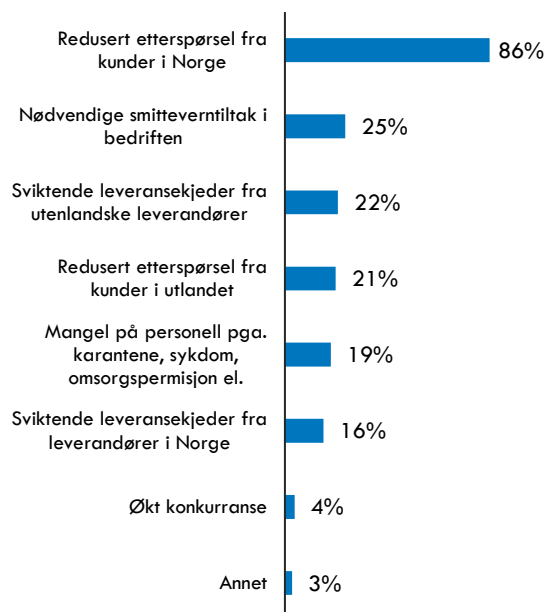
Virkinger på omsetning i industrien totalt

Ut fra respondentenes svar om endring i omsetning har vi gjort enkle estimater på omsetningsfallet i industrien totalt sett ved å koble svarene til respondentenes omsetning i 2018. Vi finner da at utvalget totalt sett har hatt en reduksjon i omsetning på 18 prosent.¹⁵

3.2.3 Årsaker til omsetningsfall i industrien

Av bedriftene som har opplevd fall i omsetning, peker nesten alle på redusert etterspørsel fra kunder i Norge som en medvirkende faktor til omsetningsfallet. Smittevernstiltak, sviktende leveransekjeder fra utenlandske og norske leverandører, mangel på personell, samt redusert etterspørsel fra utenlandske kunder oppgis også å være medvirkende faktorer fra et mindretall av respondentene (se Figur 3-8). Bildet fortøner seg forholdsvis likt også for gruppen som ikke har opplevd omsetningsfall ennå, men som forventer det fremover.

Figur 3-8: «Hvilke av følgende faktorer har påvirket bedriftens omsetning negativt etter pandemien utbrudd?»

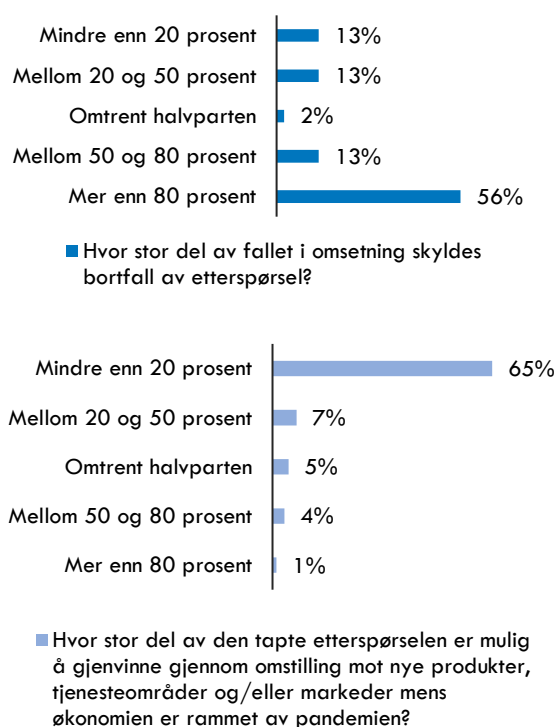
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=99)

Respondentene som peker på redusert etterspørsel fra Norge oppgir også at største delen av omsetningsfallet knyttes til dette (mer enn 80 prosent av omsetningsfallet). De fleste oppgir også at kun en liten del av den tapte etterspørselen er mulig å gjenvinne gjennom omstilling mot nye produkter, tjenesteområder og/eller markeder. (se Figur 3-9)

¹⁵ For å beregne dette er svaret bedriftene har gitt på omsetningsfall omregnet til midtpunktet i intervallet svaralternativet representerer. F.eks. «mellom 20 og 50 prosent» er omregnet til 35 prosent. Hver bedrifts prosentvise omsetningsfall er deretter multiplisert med

omsetningen i millioner kroner i 2018 og summert for alle bedriftene. Summen er deretter delt på den samlede omsetningen for alle bedriftene. Dette innebærer i praksis en vektning av svarene etter omsetning.

Figur 3-9: Nærmere om redusert etterspørsel

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (N=85)

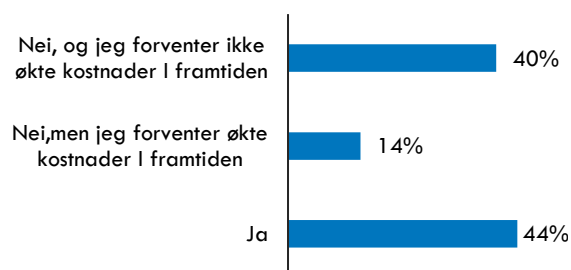
I den grad bedriftene peker på andre årsaker til eventuelle omsetningsfall (jf. Figur 3-8), er det gjennomgående at disse årsakene kun forklarer en liten del av omsetningsfallet (i hovedsak mindre enn 20 prosent).

Det virker å være liten variasjon mellom ulike deler av næringen i hvilke årsaker som forklarer eventuelle omsetningsfall. Vi finner lite variasjon når vi grupperer svarene etter respondentenes næringskoder, produkttyper eller størrelse. Som ventet finner vi at virksomheter med stor andel salg til utenlandske kunder er mer påvirket av redusert etterspørsel fra utlandet fremfor redusert etterspørsel fra Norge.

3.2.4 Kortsiktige virkninger på kostnader

44 prosent av respondentene innen industrien rapporterer om økte kostnader. Ytterligere 14 prosent har ikke opplevd økte kostnader, men forventer at kostnadene vil øke i fremtiden som følge av pandemien (Figur 3-10).

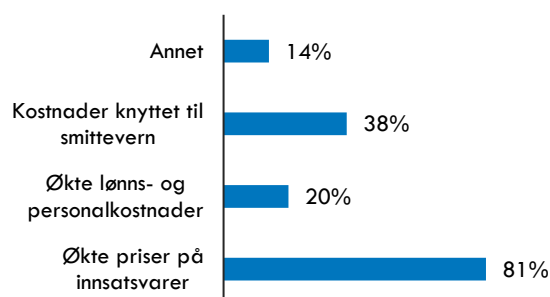
Figur 3-10: «Har bedriften opplevd økte kostnader som følge av pandemien?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

Av bedriftene som har opplevd økte kostnader eller forventer dette, fremstår økte priser på innsatsvarer den klart viktigste driveren (Figur 3-11). Det kan blant annet skyldes høyere priser på importerte varer grunnet svekket kronekurs, noe som trekkes frem i flere av intervjuene vi har gjennomført. Kostnader knyttet til smittevern og lønns- og personalkostnader er kostnadsdrivende faktorer for et mindretall av respondentene i vårt utvalg.

Figur 3-11: «Hvilke av følgende faktorer har påvirket eller vil påvirke bedriftens kostnadsnivå etter pandemiens utbrudd?»

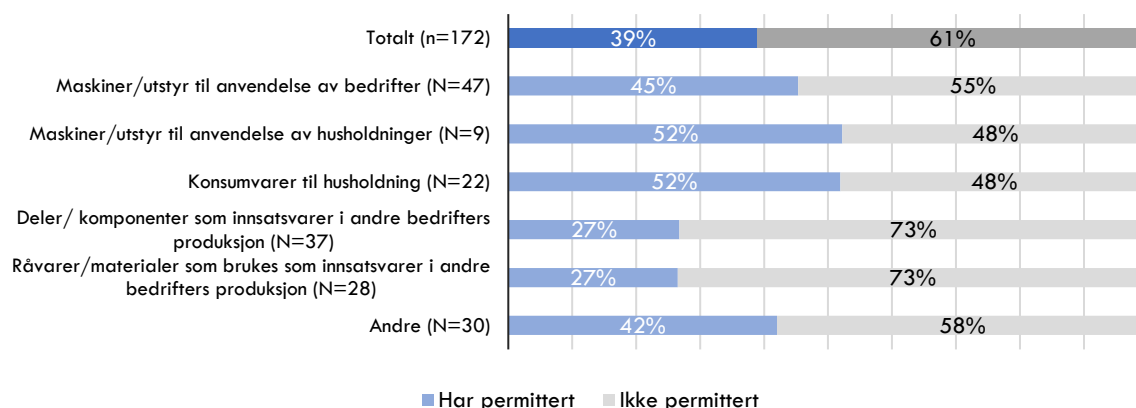

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=100)

3.2.5 Permitteringer

I Figur 3-12 er dette presentert samlet for næringen, samt fordelt på produkttyper som respondentene produserer. Av fordelingen fremgår det at permitteringsandelen er høyest blant bedrifter som selger ferdige produserte varer, til konsumenter eller til bedrifter.

Figur 3-12: «Har bedriften gjennomført permitteringer?» - totalt og fordelt på produkttype

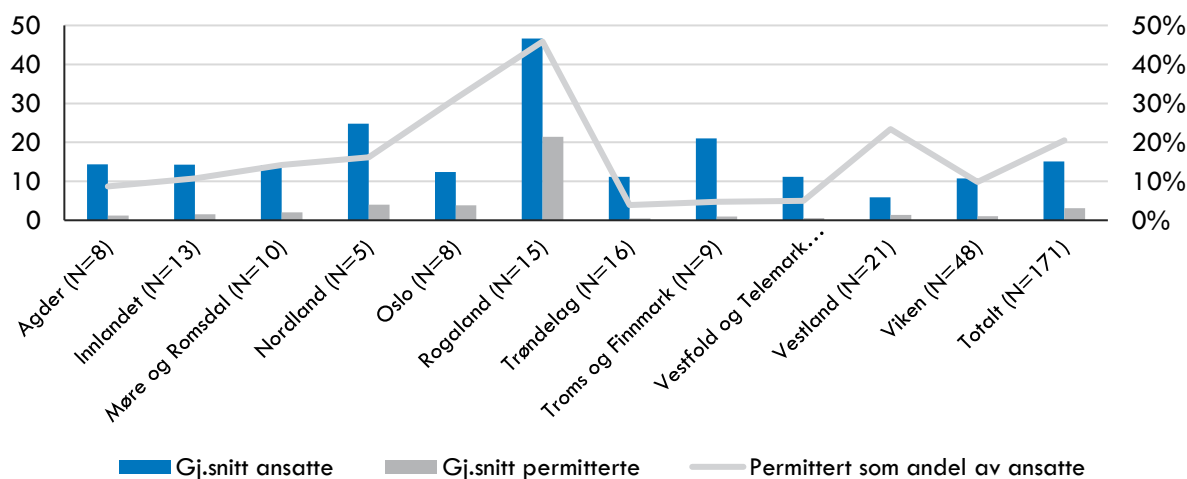

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

I Figur 3-13 vises permitteringer innen industrien fordelt over fylker. Respondentene i Rogaland har i snitt flere permitterte og har også en større andel

permitterte som andel av ansatte enn øvrige fylker. Antallet respondenter er imidlertid for lite til å si noe om systematiske regionale forskjeller.

Figur 3-13 Permitteringer og ansatte fordelt per fylke i industrien

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

3.2.6 Utsatte investeringer

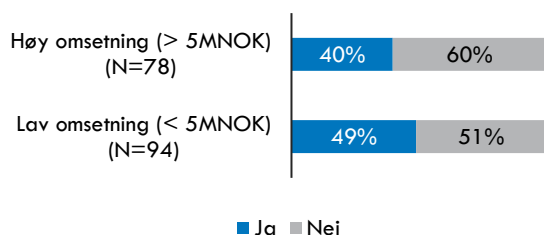
Nær halvparten av industribedriftene i utvalget oppgir å ha utsatt planlagte investeringer som følge av pandemien (Figur 3-14). Når vi grupperer respondentene etter omsetning, ser vi antydninger til at andelen som har utsatt investeringer er høyere blant små virksomheter (målt etter omsetning) sammenliknet med store virksomheter (Figur 3-15), men forskjellen er liten.

Figur 3-14: «Har bedriften utsatt planlagte investeringer som følge av pandemien?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

Figur 3-15: «Har bedriften utsatt planlagte investeringer som følge av pandemien?» Respondenter gruppert etter størrelse (omsetning)

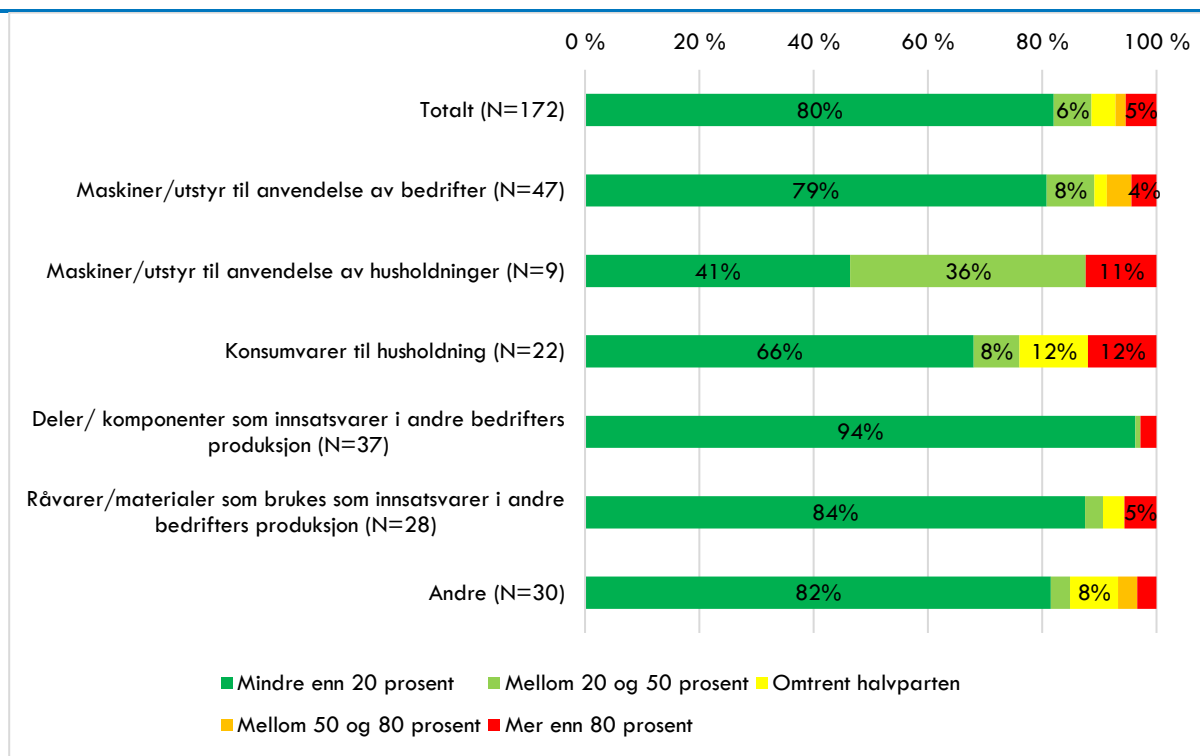
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

3.2.7 Konkursrisiko

Respondentene vurderer konkursrisikoen for å være forholdsvis lav. Hele 80 prosent av industribedriftene i utvalget vurderer konkursrisikoen til å være mindre enn 20 prosent. 5 prosent av respondentene vurderer konkursrisikoen å være over 80 prosent.

Figur 3-16. viser respondentenes vurdering av konkursrisiko, samlet for alle industribedriftene (øverst) og gruppert etter hvilke produkttyper de produserer. Av denne fordelingen ser vi at virksomheter med produksjon rettet mot husholdninger (maskiner/utstyr og konsumvarer) virker å vurdere konkursrisikoen noe høyere enn øvrige virksomheter. Antallet respondenter er imidlertid lavt, hvilket gjør det vanskelig å fastslå systematiske forskjeller.

Figur 3-16 Konkursrisiko, totalt og respondenter fordelt etter produkttype

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

3.2.8 Omstilling på mellomlang sikt

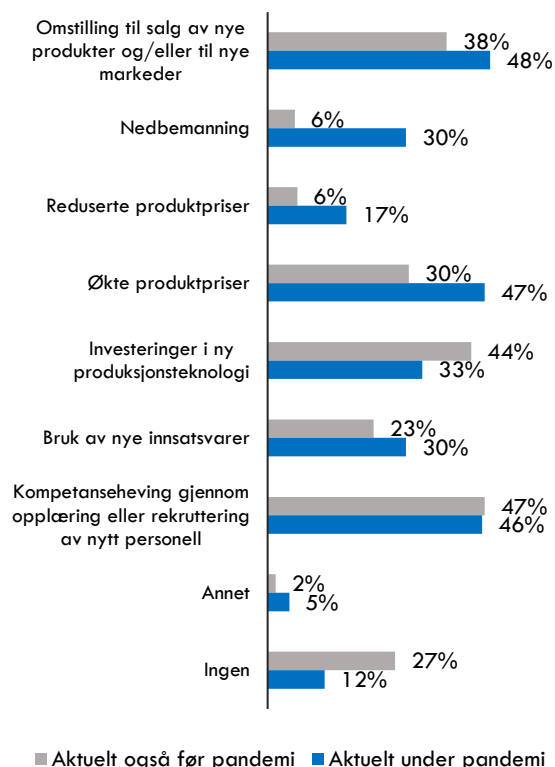
Figur 3-17 viser industribedriftenes svar på spørsmål om hvilke tiltak som var aktuelle å iverksette henholdsvis før og etter at pandemien rammet økonomien. Det tydeligste funnet her er at en betydelig andel av respondentene vurderer å nedbemanne, der de ikke vurderte dette tidligere. Dette utgjør den største endringen fra hva som var aktuelt før pandemien.

Vi ser også en betydelig økning i andelen som vurderer å endre produktpriser, ta i bruk nye innsatsfaktorer eller omstille produksjonen til andre

varer eller markeder. Vi merker oss imidlertid at færre enn tidligere vurderer å investere i ny produksjonsteknologi (jfr kapittel. 3.2.6). Det kan altså se ut som at konsekvensene usikkerhet rundt markedsutvikling, likviditet og kapitaltilgang, som typisk påvirker investeringstakten negativt er sterkere enn eventuelle insentiver til å foreta nye investeringer som følge av omstillingsbehov.

Figur 3-17 Tiltak som vurderes for å begrense negative virkninger av pandemien

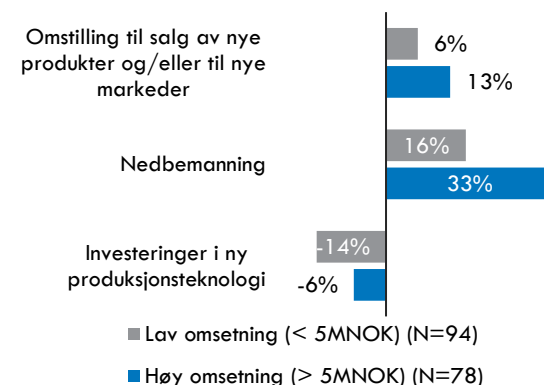

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=172)

Når det gjelder fremtidig omstilling og tilpasning, finner vi noen forskjeller mellom grupper av bedrifter, særlig når vi fordeler respondentene etter størrelse (omsetning). Figuren nedenfor viser netto¹⁶ endring i hvorvidt enkelte tiltak vurderes som aktuelle, fordelt på virksomheter med høy og lav omsetning.

¹⁶ Andel som vurderer et tiltak som aktuelt under pandemi, fratrukket andelen som vurderte det som aktuelt også før pandemien.

Figur 3-18: Aktuelle tiltak (endring iff. hva som var aktuelt før pandemi) - respondenter fordelt etter størrelse

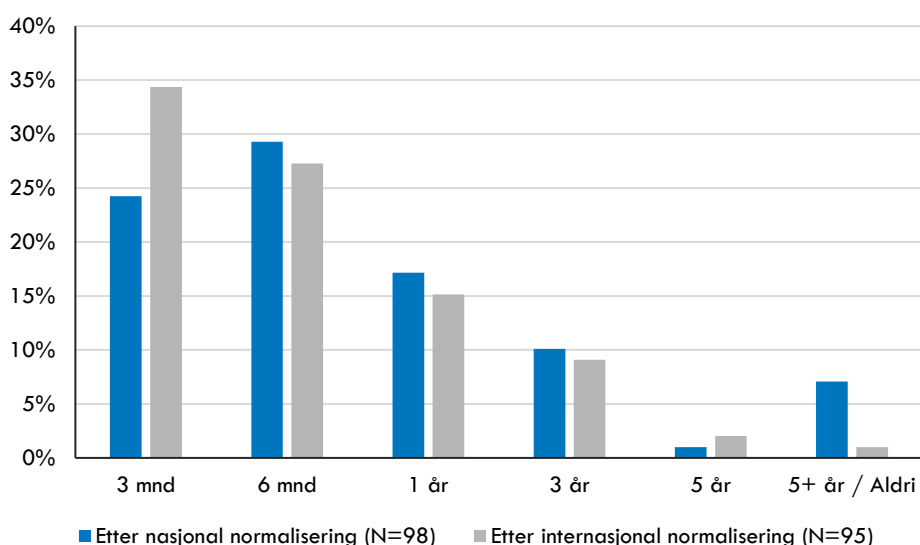
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

Av figuren ser vi at flere store enn små virksomheter vurderer omstilling og tilpasning både i form av omstilling mot nye produkter og/eller markeder og i form av nedbemanning. Vi ser også at de største bedriftene er mer positive til å investere i ny produksjonsteknologi enn de minste bedriftene, selv om også de største bedriftene vurderer dette som mindre aktuelt enn før pandemien. Vi ser altså tegn til at de største bedriftene har en sterkere omstillingsevne på flere områder. Når det gjelder satsing på nye produkter og/eller markeder og nye investeringer, har dette sannsynligvis med tilgang på kapital, og bedriftenes likviditetssituasjon. Når det gjelder spørsmål om nedbemanning, er det mer sannsynlig at forskjellene skyldes at de største bedriftene har mer fleksibilitet.

3.2.9 Forventninger om innhenting etter normalisering

Industribedriftene i utvalget forventer å forholdsvis raskt vende tilbake til normalt aktivitetsnivå, når situasjonen normaliseres nasjonalt og/eller internasjonalt. Rundt halvparten oppgir at de forventer tilnærmet normalt aktivitetsnivå innen 6 måneder etter normalisering nasjonalt eller internasjonalt. Industribedriftene i utvalget forventer å respondere raskere på en internasjonal normalisering fremfor nasjonal normalisering isolert sett. Dette kan både henge sammen med at en del av virksomhetene selger varer til utlandet og at de inngår i, eller er avhengige av, internasjonale verdikjeder.

Figur 3-19 «På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering nasjonalt/internasjonalt?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

3.2.10 Hindringer

På spørsmål om hvilke forhold industribedriftene anser som de viktigste hindringene for å komme tilbake til normal aktivitet etter pandemien, peker nesten alle på generell nedgangskonjunktur og lav økonomisk

aktivitet. Av øvrige forhold, oppgis følgende alternativer med omtrent lik frekvens: Endringer i konsumentenes forbruksvaner, endrede verdikjeder, økte priser på innsatsfaktorer, manglende likviditet og tilgang på kapital (se Figur 3-20).

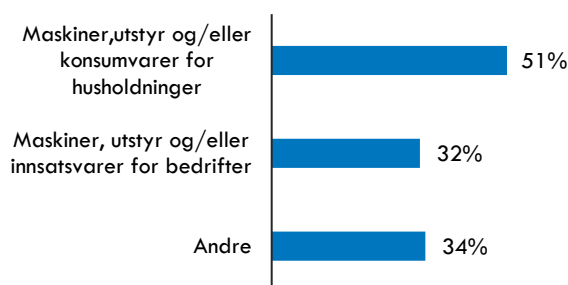
Figur 3-20 «Hvilke av følgende forhold anser du som viktige hindringer for at din bedrift skal kunne komme tilbake til normal aktivitet etter normalisering/nøytralisering av pandemien?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=123)

Respondenter innenfor ulike deler av industrien virker i stor grad å peke på de samme hindringene. Vi finner imidlertid at respondenter som driver produksjon rettet mot husholdninger er mer bekymret for endrede forbruksvaner sammenliknet med de som produserer for bedriftsmarkedet. Dette er illustrert i Figur 3-21.

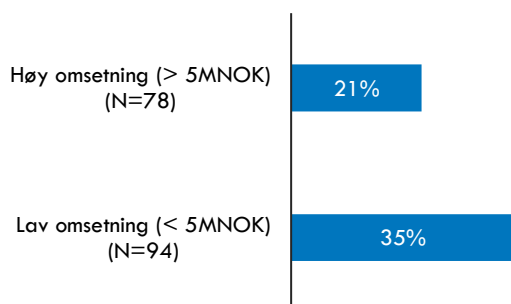
Figur 3-21 Andel som oppgir varige endringer i konsumenters forbruksvarer som en hindring for normalisering - respondenter gruppert etter produkttype

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=123)

Vi finner også at andelen som peker tilgang til kapital som en hindring er høyere blant virksomheter med lav omsetning, sammenliknet med de med høy omsetning. Figur 3-22 viser andel som peker på denne hindringen blant virksomheter med omsetning høyere og lavere enn 5 millioner kroner.

Figur 3-22 Andel som ser på tilgang til kapital som en hindring for normalisering - respondenter gruppert etter omsetning

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=123)

3.3 Oppsummering

Over halvparten av industribedriftene i vår undersøkelse har opplevd omsetningsfall som følge av koronasituasjonen. Dette er på linje med funn i Norsk Industris medlemsundersøkelse. Omsetningsfallet synes å ha truffet bredt og vi ser lite systematisk variasjon mellom ulike deler av næringen i vår undersøkelse. Det kan imidlertid henge sammen med at industrien omfatter et bredt spekter av næringer som er vanskelig å dekke i en undersøkelse med et begrenset antall respondenter. Gjennom intervjuer og andre informasjonskilder fremstår det imidlertid klart at særlig oljeleverandørindustrien og industribedrifter rettet mot forbrukermarkedet er hardt rammet. Det pekes også på at bedrifter med kortsiktig ordremasse,

bedrifter med sammensatte verdikjeder og generelt små virksomheter er rammet hardere. Sistnevnte finner også vi dekning for i vår undersøkelse ved at relativt flere små enn store virksomheter (målt ved omsetning) melder om omsetningsfall.

Redusert etterspørsel fra kunder i Norge fremstår som den klart viktigste årsaken til omsetningsfallet innenfor industrien. Eksportrettede virksomheter peker, naturlig nok, på redusert internasjonal etterspørsel som den viktigste driveren. Respondentene i undersøkelsen oppgir også at omsetningen i liten grad kan gjenvinnes gjennom midlertidig omstilling mot nye markeder eller produkter. Det pekes også på andre årsaker, men disse virker å være av mindre betydning blant respondentene i vår undersøkelse. Fra intervjuer og andre informasjonskilder ser det ut til at særlig tilgang på utenlandsk personell og internasjonal varelogistikk skaper utfordringer for en del bedrifter.

Nær halvparten av respondentene opplever også økte kostnader, særlig drevet av priser på ulike innsatsfaktorer. Dette henger sannsynligvis sammen med svekket kronekurs. Også økte fraktkostnader skaper utfordringer, både for inngående og utgående varer.

Koronasituasjonen har gjort at mange industribedrifter har utsatt planlagte investeringer. Mange peker også på tilgang til kapital som et hinder for å komme tilbake til normalt aktivitetsnivå. Her virker det å gå et tydelig skille mellom store og små virksomheter, ved at flere små virksomheter (målt ved omsetning) har utsatt investeringer og at de er mer bekymret for tilgang til kapital. Vi finner også at flere små enn store virksomheter vurderer det som mindre aktuelt å investere i ny produksjonsteknologi nå, sammenliknet med det som var aktuelt før krisen.

Mange har også gjennomført permitteringer og/eller vurderer å nedbemanne fremover. Dette virker å være tilfelle for alle deler av industrien, men vi ser at andelen som har gjennomført permitteringer til nå er noe lavere for virksomheter som produserer ulike former for innsatsfaktorer til andre bedrifter, sammenliknet med de med produksjon rettet mot husholdninger. For de som vurderer nedbemanning, går det et skille mellom store og små virksomheter ved at flere store enn små virksomheter vurderer det som aktuelt å nedbemanne.

Av andre tiltak industribedriftene vurderer, ser vi at flere vurderer å øke eller senke produktprisene, ta i bruk nye innsatsfaktorer og/eller fokusere på nye markeder. For sistnevnte tiltak finner vi at flere store enn små virksomheter vurderer dette.

På spørsmål om forhold som kan stå i veien for normalisering, fremstår generell nedgangskonjunktur som den klart største trusselen. Av mer konkrete

hindringer, peker mange på endringer i konsumentenes forbruksvaner, varige endringer i bedriftenes verdikjeder, varig økte priser på innsatsfaktorer, manglende likviditet og mangel på kapital.

Disse hindringene til tross, virker industribedriftene i utvalget forventer å forholdsvis raskt vende tilbake til normalt aktivitetsnivå, når koronasituasjonen normaliseres nasjonalt og/eller internasjonalt. Industribedriftene i utvalget forventer å respondere raskere på en internasjonal normalisering fremfor nasjonal normalisering isolert sett. Én av fire bedrifter forventer å kunne komme tilbake til et normalt aktivitetsnivå allerede tre måneder etter opphevelser av nasjonale smitteverntiltak, mens én av tre bedrifter har samme forventning dersom vi ser en normalisering internasjonalt. En vesentlig andel av bedriftene forventer på den andre siden at tid til gjenhenting vil være tre år eller mer dersom vi ikke ser en

normalisering internasjonalt. Dette synliggjør industriens sensitivitet for internasjonale konjunkturer. Særlig eksportrettede virksomheter og virksomheter som inngår i internasjonale verdikjeder antas å være sensitive for utviklingen i internasjonal handel.

Industribedriftene i utvalget vurderer konkursfaren som forholdsvis liten. Virksomheter med produksjon rettet mot husholdninger vurderer konkursfaren noe høyere enn de med produksjon rettet mot bedriftsmarkedet, men sett under ett vurderes konkursfaren å være lav situasjonen tatt i betraktning.

På overordnet nivå ser det ut til at de mest markante forskjellene i utvalget finnes mellom store og små virksomheter. Responsen fra bedriftene tyder på at små bedrifter så langt har vært rammet hardere gjennom bortfall av omsetning, samtidig som vi ser tydelige tegn til at det er de største bedriftene som har evne til å omstille og tilpasse seg krisen.

4. Varehandel

4.1 Bakgrunn

Varehandelen er en tjenestecæring som organiserer logistikken fra vareprodusent til forbruker.

Varehandelen består av detaljhandel (salg til sluttbruker) og engros- og agenturhandel (vanligvis salg til detaljister).

Målt i årsverk er varehandelen den største næringen i Norge. Samlet bidrar varehandelen til om lag ti prosent av verdiskapningen i Fastlands-Norge.¹⁷

Detaljist- og grossistvirksomhet innen nærings- og nytelsesmidler (herunder dagligvarer) utgjør den desidert største andelen av varehandelen. Andre store næringer inkluderer detaljist- og grossistvirksomhet innen tekstil, sko, sportsprodukter, hvitevarer, elektronikk mv.

Omsetningen innen varehandel er i all hovedsak knyttet til salg i Norge (lite eksport). Samlet omsetning er dermed i en vesentlig grad drevet av innenlandsk etterspørsel.

Digitalisering og netthandel har de siste årene vært en viktig driver for omstilling i varehandelen, og digital teknologi har fått en stadig viktigere plass innen distribusjon, salg, service og markedsføring innen varehandelen. Fysisk salg er likevel fortsatt dominerende innen flere av de store næringene innen varehandelen. I utgangen av 2019 utgjorde netthandel overkant av fem prosent av omsetningen til øvrig detaljhandel.¹⁸

4.1.1 Øvrige undersøkelser og informasjon om varehandel og koronasituasjonen

Undersøkelser rettet mot medlemmene til NHO¹⁹ og Virke²⁰, samt kartlegginger og framskrivninger på næringsnivå i Holden-utvalgets første rapport²¹ er i hovedsak de kildene som direkte berører koronasituasjonen og konsekvensene for varehandelen. NAV har også oppdaterte tall på permitteringer etter næring, herunder varehandel.²² I tillegg har

foreløpige nasjonalregnskap fra SSB noe statistikk på næringsnivå.²³

NAV

I henhold til permitteringsdata fra NAV er «varehandel, reparasjon av motorvogner» per 13. mai 2020 den næringsgruppen med flest permitterte arbeidsforhold. Til sammen er 93 490 permitterte. Dette utgjør 25 prosent av antall arbeidsforhold i næringsgruppen og 22 prosent av antall permitterte arbeidsforhold i Arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret til NAV (Aa-registeret). Samme statistikk viser at 25 925 virksomheter innen «varehandel, reparasjon av motorvogner» har hatt permitteringer. Ingen sektorer i Aa-registeret har flere bedrifter med permitteringer.

Holden-utvalget

Holden-utvalget gjorde en kort kartlegging av utvikling av kjøp varer og tjenester via BankAxept før og etter innføring av smitteverntiltak 12. mars. I perioden 13. mars til 31. mars var kjøp av varer utenom dagligvarer i snitt 30 prosent lavere enn forventet, mens kjøp av dagligvarer har vært omtrent som forventet. Kartleggingen fanger ikke opp kjøp av varer på nett (som har økt), men indikerer likevel en dramatisk reduksjon i husholdningenes konsum av varer utenom dagligvarer.

Basert på informasjon om permitteringer, anslår Holden-utvalget videre at volumendring for «varehandel og reparasjon av motorvogner» fra januar til inngangen til april 2020 er -16 prosent målt i bruttoprodukt. Dette er omtrent like stort fall som for Fastlands-Norge i samme periode.

I utvalgets analyser av makroøkonomiske virkninger av et internasjonalt tilbakeslag (basert på den makroøkonomiske modellen KVARTS), anslås det at varehandelens bruttoprodukt reduseres med 4,7 prosent i 2020 og 5,2 prosent i 2021 relativt til referansebanen fra SSB per desember 2019.

¹⁷ Meld. St. 9 (2018–2019) Handelsnæringen – når kunden alltid har nett

¹⁸SSB, Omsetning i varehandel, 29. april 2020 <https://www.ssb.no/varehandel-og-tjenesteyting/statistikker/vroms>

¹⁹ NHO, «Slik påvirkes din bransje av koronaviruset» <https://www.nhosh.no/tall-og-fakta/bransjer-korona/bransjeneunderkorona/#part4> (siste tall fra uke 18)

²⁰ Presentasjon mottatt fra Virke: «Effekter av Covid-19 på Virkes medlemmer». Medlemsundersøkelser for uke 16 og uke 17.

²¹ Rapport fra ekspertgruppe på oppdrag for Helsedirektoratet, Samfunnsøkonomisk vurdering av

smitteverntiltak – covid-19, 7. april 2019, <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/samfunnsokonomisk-vurdering-av-smitteverntiltak-covid-19/Samfunns%C3%B8konomiske%20virkninger%20smitteverntiltak%20covid-19.pdf>

²² Nav, Søknader om dagpenger <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/flere-statistikkomrader/relatert-informasjon/soknader-om-dagpenger>, hentet 19. mai 2020

²³ Statistisk sentralbyrå, Konjunkturtrendene med foreløpige nasjonalregnskap for mars 2020 og 1. kvartal 2020, 2020/1, publisert 24. april 2020.

Medlemsundersøkelser fra Virke og NHO

Virkes medlemsundersøkelse skiller mellom faghandel, dagligvarehandel og «KBS, bil og verksted» (bl.a. kiosk og bensinstasjon) innen varehandelen. Disse utgjir også over halvparten av Virkes medlemsmasse. Det er særlig faghandelen der en stor andel av medlemmene rapporterer om en stor nedgang. I undersøkelsen 15. april 2020 rapporterte rundt 80 prosent av faghandelen om redusert omsetning, og over halvparten har hatt en omsetningsnedgang på 50 prosent eller mer. Innen dagligvarehandelen rapporterer rundt halvparten om en omsetningsøkning, men også her har en stor andel opplevd en nedgang i omsetning. «KBS, bil og verksted» har i hovedsak hatt en stor reduksjon i omsetning, men i mindre grad enn faghandelen.

Innen faghandelen rapporterer 57 prosent av faghandelen om en «stor nedgang» i etterspørsel, mens om lag 10 prosent har sett en økning i etterspørselen. Innen dagligvarehandelen er bildet delt på det samme spørsmålet.

Når det gjelder permitteringer har 33 prosent av arbeidsstyrken blant respondentene innen faghandel blitt permittert (per 20. april 2020). For «KBS, bil og verksted» er tallet 21 prosent, mens under 3 prosent er permittert innen dagligvare.

NHO sin medlemsundersøkelse mot varehandelen viser at 75 prosent av respondentene har blitt permittert. 6 prosent har hatt oppsigelser, mens 21 prosent av respondentene planlegger oppsigelser som følge av koronasituasjonen.

Både Virke og NHO sine medlemsundersøkelser viser fallende konkursfrykt og reduserte (men betydelige) likviditetsproblemer.

4.1.2 Innspill fra dybdeintervjuer

De ulike aktørene vi har vært i kontakt med har i hovedsak tegnet et lignende bilde av situasjonen i varehandelen. Det er særlig Virke og NHO Handel og Service som har gitt innspill på ulike deler av varehandelen spesifikt. Situasjonen for varehandelen har imidlertid også vært tema i intervjuene med YS, Næringslivsorganisasjonen i Trondheimsregionen og Næringslivsorganisasjonen i Stavangerregionen.

Kort sikt

Dagligvarehandelen og apotekbransjen beskrives å ha fått en økt omsetning som følge av koronasituasjonen. Forklaringen tillegges til dels hamstring av mat, hygieneartikler og medisiner, men også som følge av endrede konsumvarer ved at nordmenn tilbringer mer tid hjemme og vrir konsumet blant annet fra å spise ute til å lage mat hjemme.

Varehandelen innen hus og hjem-kategorien beskrives også å gå relativt godt. Dette forklares blant annet av at nordmenn plutselig tilbringer mye tid hjemme og har fått mer tid til overs fordi de enten har hjemmekontor eller er permittert – og at dette har gitt utslag i økt konsum av produkter knyttet til hjemmet.

Den delen av varehandelen som selger varer som i en liten grad er å anse som nødvendighetsgoder og/eller såkalte kjøpesenterbasert varehandel beskrives å ha en ekstrem nedgang i omsetning. Klær, sko og sport er store kategorier som fremheves som bransjer som har blitt rammet særlig negativt. Dette er også bransjer der flere aktører sitter på store varelagre av produkter som ikke blir solgt, og der varelagrene faller i verdi ved at etterspørselen følger sesong eller forbigående moter. Nedgangen i disse næringen forklares blant annet med at nordmenn er mer hjemme og aversjon mot å oppholde seg steder med mye mennesker (herunder kjøpesenter og kollektivtransport). Enkelte næringer har også vært stengt etter pålegg fra myndighetene, eksempelvis optikkbutikker.

Aktører som i vesentlig grad er nettbaserte og som satser på hjemlevering beskrives å i hovedsak ha en omsetningsvekst. Dette knyttes til at nordmenn er mer hjemme og at konsum vris fra fysiske utsalg til netthandel.

For aktørene på grossistledet beskrives situasjonen i en vesentlig grad å være korrelert med situasjonen på detaljistledet.

Mellomlang sikt

På lengre sikt, forutsatt at smittevernstiltakene er mer moderate, beskrives utviklingen innen varehandelen som svært usikker fordi de generelle økonomiske konsekvensene er usikre. Den største utfordringen beskrives å være en mulig dyp og potensiell langvarig nedgangskonjunktur der husholdningene i en større grad sparer fordi fremtidsutsiktene er usikre og som følge av økt ledighet og redusert disponibel inntekt i husholdningene.

Imidlertid beskrives også særegne effekter fra situasjonen som vi ikke har erfaring med fra tidligere økonomiske tilbakeslag. Blant annet har husholdningene vært «tvunget» til å spare mer som en konsekvens av tiltakene. For eksempel vil konsumet på feriereiser trolig gå ned i 2020, noe som frigjør midler som kan gi økt etterspørsel i deler av varehandelen.

Forventninger

Det synes å være en konsensus om at de delene av varehandelen som hadde lav lønnsomhet før krisen også er de som vil slite med å komme helskinnet ut av krisen uten vesentlige omstillinger. De delene av

varehandelen som hadde høy lønnsomhet før krisen, forventes å være de som vil komme raskt tilbake når etterspørselen er tilbake.

Her trekkes blant annet aktører som satser på utsalg i fysiske butikker, men som samtidig møter sterk konkurranse fra nettaktører. Aktører innen klær, sko og sportsprodukter er eksempler som trekkes frem. I disse næringene virker det sannsynlig at det kan komme en permanent nedgang i sysselsetting etter krisen som følge av fremskyndet omstilling til færre og mindre butikker og mer konsum på nett. Det er videre sannsynlig at krisen kan føre til en økt konsolidering i flere næringer ved at små faghandler går konkurs eller legges ned, og at omsetningen flyttes til store og integrerte kjeder.

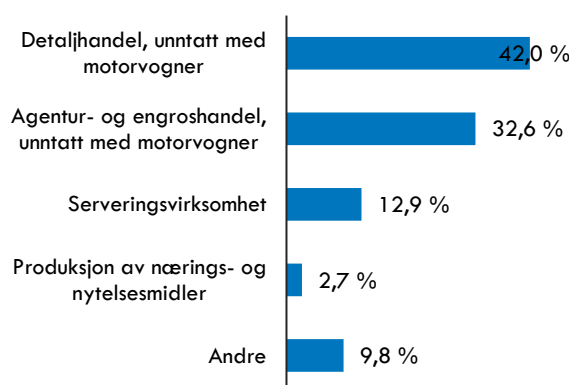
Bransjeorganisasjonene forventer også at noe av konsumendringene vi har sett med dreining mot netthandel og hjemlevering under krisen kan bli varige, slik at flere bransjer omstilles raskere i retning netthandel enn det som hadde vært tilfelle i fravær av krisen.

4.2 Resultater fra spørreundersøkelse

4.2.1 Beskrivelse av utvalg

Totalt 224 respondenter oppga selv å ha sin hovedvirksomhet innen varehandel. Av disse hadde om lag 75 prosent registrert med NACE-koder innen detaljhandel eller agentur- og engroshandel. Omtrent 13 prosent var registrert med NACE-koder innen serveringsvirksomhet. Denne delen av utvalget har antakelig mer til felles med tilsvarende virksomheter under «Reiseliv» (se kap. 5) enn øvrig varehandel. I «Andre»-kategorien hadde respondentene i hovedsak NACE-koder innen industrien, men med potensiell nær tilknytning til varehandelen (produksjon av møbler, tekstiler, trykk mv.)

Figur 4-1: Bransje i henhold til NACE-kode blant respondentene som selv oppgir å ha sin hovedvirksomhet innen varehandel

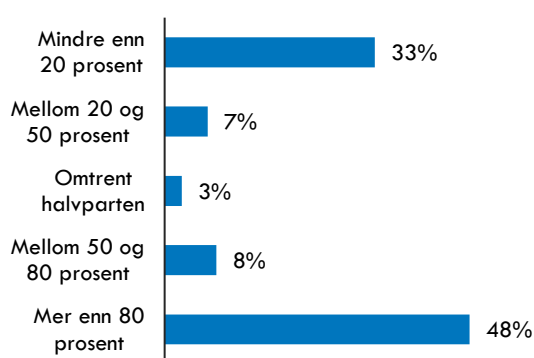

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=224)

Respondentene innen varehandel hadde en gjennomsnittlig årlig omsetning på 10,3 millioner kroner og i gjennomsnitt 9 ansatte i 2018. Median for utvalget er 3 millioner kroner i omsetning og 6 ansatte. Den største virksomheten blant respondentene i varehandelen har 71 ansatte.

Omtrent halvparten av respondentene oppgir at mer enn 80 prosent av omsetningen kommer fra salg i fysiske butikklokaler. En tredjedel oppgir at mindre enn 20 prosent av omsetning er gjennom fysiske butikklokaler. En stor andel av sistnevnte befinner seg på grossistledet (Figur 4-2).

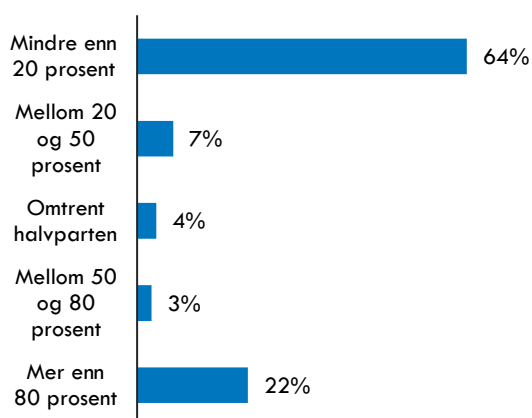
Figur 4-2: «Hvor stor prosentandel av omsetningen til bedriften før koronapandemien skjedde gjennom salg i fysiske butikklokaler?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=219)

Om lag 1 av 5 av respondentene oppgir å ha mer enn 80 prosent av sin omsetning gjennom salg på nett eller andre former for fjernsalg. Nesten to tredjedeler oppgir at mindre enn 20 prosent av omsetningen skjer gjennom salg på nett (Figur 4-3).

Figur 4-3: «Hvor stor prosentandel av omsetningen til bedriften før koronapandemien skjedde gjennom salg på nett og andre former for fjernsalg?»

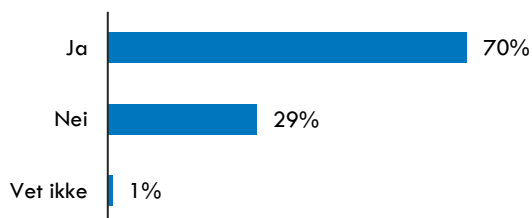

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=213)

4.2.2 Kortsiktige virkninger på omsetning

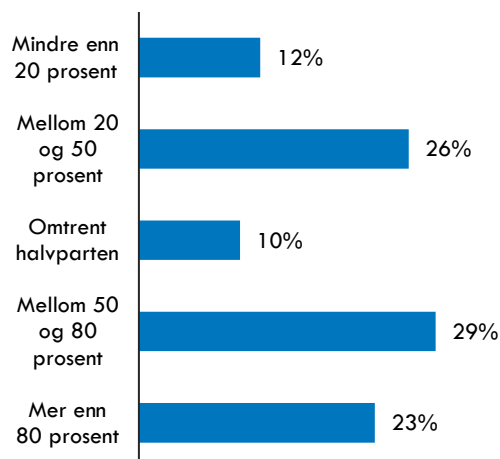
Hele 70 prosent av utvalget innen varehandel har opplevd et fall i omsetning. Blant de som har opplevd fall i omsetningen, har fallet vært dramatisk. Over 60 prosent oppgir å ha mistet halvparten eller mer enn halvparten av omsetningen som følge av koronasituasjonen (Figur 4-4 og Figur 4-5).

Figur 4-4: «Har bedriften opplevd fall i omsetningen som følge av koronapandemien?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=224)

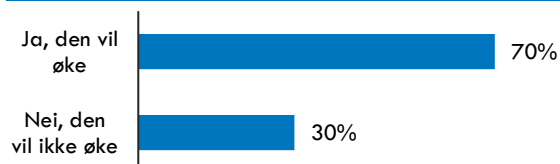
Figur 4-5: Størrelse på omsetningsfall blant de som oppgir redusert omsetning

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=157)

For den delen av varehandelen som ikke oppgir tapt omsetning (30 prosent) oppgir 70 prosent at omsetningen vil øke som følge av koronasituasjonen (Figur 4-6). Disse utgjør i hovedsak detaljister med bredt vareutvalg (herunder dagligvarer) og spesialforretninger (herunder apotek).

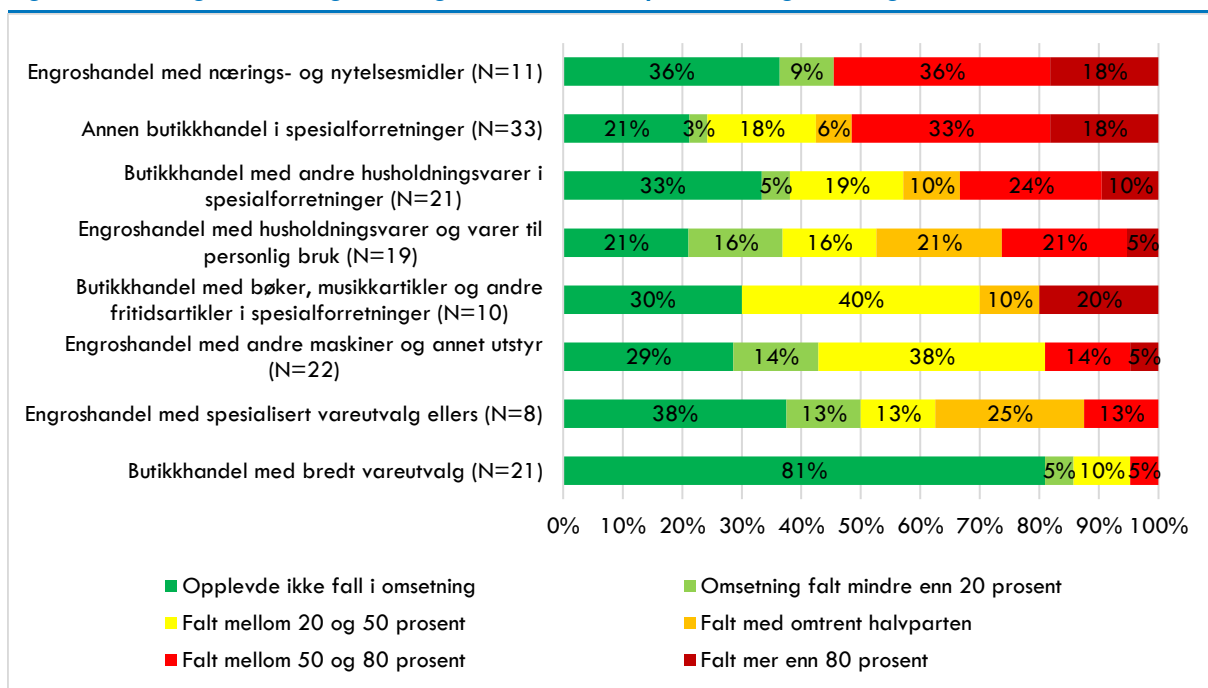
Figur 4-6: «Du har svart at bedriften verken har opplevd eller forventer fall i omsetning som følge av pandemiens utbrudd og smittebegrensende tiltak. Tror du at bedriften vil øke sin omsetning som følge av pandemien i 2020?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economic (n=59)

Figur 4-7 viser endring i omsetning som følge av koronasituasjonen for utvalgte næringer innen varehandelen. Omsetningsfallet synes å ha rammet bredt og med stort omfang i flere næringer. Unntaket er «butikkhandel med bredt vareutvalg». Gruppen består blant annet av dagligvarebutikker, der en stor andel har opplevd omsetningsvekst.

Figur 4-7: Endring i omsetning som følge av koronasituasjonen. Utvalgte næringer innen varehandelen

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

Virkinger på omsetning i varehandelen totalt

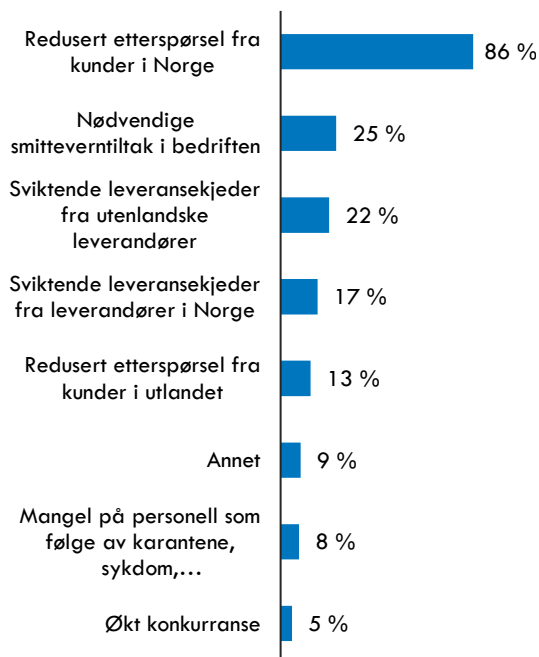
Ut fra respondentenes svar om endring i omsetning har vi gjort enkle estimater på omsetningsfallet i varehandelen totalt sett ved å koble svarene til respondentenes omsetning i 2018. Vi finner da at utvalget totalt sett har hatt en reduksjon i omsetning på 24 prosent.²⁴

4.2.3 Årsaker til omsetningsfall i varehandelen og muligheter til omstilling på kort sikt

Blant bedriftene som har opplevd redusert omsetning, oppgir 86 prosent redusert etterspørsel i Norge som en medvirkende faktor til omsetningsfallet (Figur 4-8.).

Smitteverntiltak, sviktende leveransekjeder fra utenlandske og norske leverandører, samt redusert etterspørsel fra utenlandske kunder oppgis også å være medvirkende faktorer fra et mindretall av respondentene innen varehandelen.

Figur 4-8: «Hvilke av følgende faktorer har påvirket bedriftens omsetning negativt etter pandemien utbrudd?»

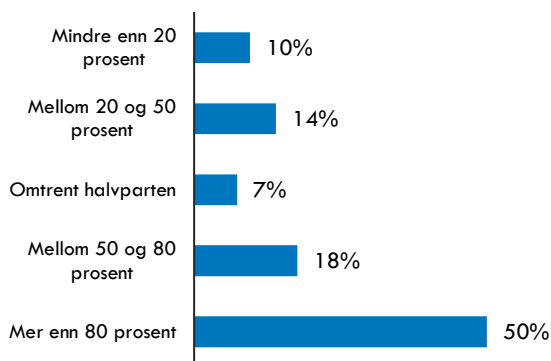
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=157)

²⁴ For å beregne dette er svaret bedriftene har gitt på omsetningsfall omregnet til midtpunktet i intervallet svaralternativet representerer. F.eks. «mellom 20 og 50 prosent» er omregnet til 35 prosent. Hver bedrifts prosentvise omsetningsfall er deretter multiplisert med

omsetningen i millioner kroner i 2018 og summert for alle bedriftene. Summen er deretter delt på den samlede omsetningen for alle bedriftene. Dette innebærer i praksis en vektning av svarene etter omsetning.

På oppfølgings spørsmål om hvor stor del av omsetningsfallet som kan tillegges ulike faktorer opplyser tre fjerdedeler av respondentene i varehandelen at bortfall av etterspørsel fra norske kunder forklarer halvparten eller mer av omsetningsfallet. Halvparten oppgir at mer enn 80 prosent av omsetningsbortfallet skyldes redusert etterspørsel fra norske kunder (Figur 4-9).

Figur 4-9: «Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes bortfall av etterspørsel?»

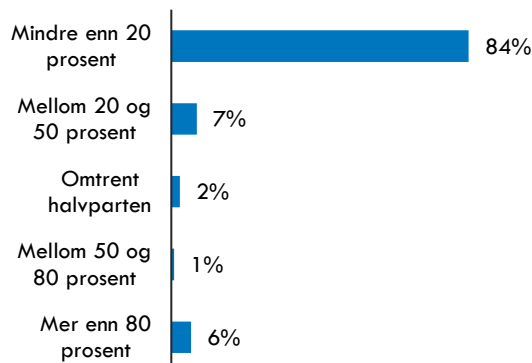
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=135)

Av mindretallet som oppgir andre faktorer som har påvirket omsetning negativt har disse faktorene hatt betydelig mindre utslag i omsetning for de fleste av respondentene.

Overordnet (basert på frekvens og omfang) tilsier svarene fra undersøkelsen at omsetningsfallet i varehandelen i all hovedsak kan forklares av fall i innenlandsk etterspørsel. Dette bildet er også i tråd med innsikter fra dybdeintervjuer gjennomført i forbindelse med dette prosjektet.

Varehandelen har også begrensede omstillingsmuligheter på kort sikt (Figur 4-10). Blant respondentene som har opplevd omsetningsfall svarer mer enn 4 av 5 respondenter at mindre enn 20 prosent av omsetningsfallet kan gjenvinnes gjennom omstilling så lenge økonomien er rammet av pandemien.

Figur 4-10: «Hvor stor del av den tapte etterspørselen er mulig å gjenvinne gjennom omstilling mot nye produkter, tjenesteområder og/eller markeder mens økonomien er rammet av pandemi og smittebegrensende tiltak endret?»

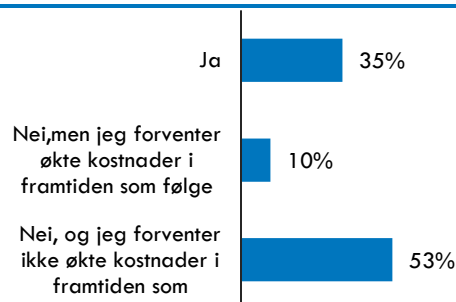

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=135)

4.2.4 Kostnader

Om lag en tredjedel av respondentene innen varehandelen rapporterer om økte kostnader. Ytterligere ti prosent har ikke opplevd økte kostnader, men forventer at kostnadene vil øke i fremtiden som følge av koronasituasjonen (Figur 4-11).

Figur 4-11: «Har bedriften opplevd økte kostnader som følge av pandemien?»

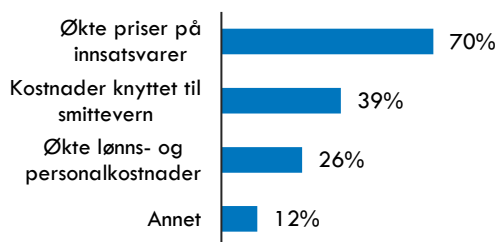

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=224)

Av de som har fått økte kostnader eller forventer dette oppgis økte priser på innsatsvarer oppgis økte priser på innsatsvarer som medvirkende faktor med høyest frekvens (Figur 4-12). Dette kan for eksempel skyldes høyere priser på importerte varer grunnet svekket kronekurs. Kostnader knyttet til smittevern og lønns- og personalkostnader er også kostnadsdrivende faktorer for et mindretall av respondentene som rapporterer om økte kostnader.

Figur 4-12: Hvilke av følgende faktorer har påvirket eller vil påvirke bedriftens kostnadsnivå etter pandemiens utbrudd?»

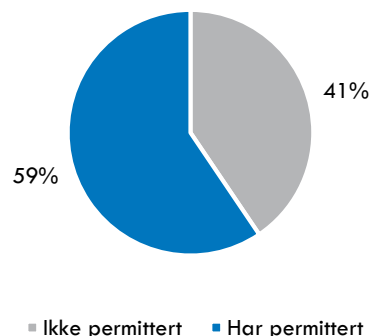
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=102)

Vi har også fått opplyst gjennom intervjuer at deler av varehandelen har gjennomført nedskrivninger grunnet ukurante varelagre (f.eks. mote og sport).

4.2.5 Permitteringer

Godt over halvparten av respondentene innen varehandelen oppgir å ha permittert ansatte (Figur 4-13). De som har permittert har i snitt permittert 6,8 årsverk.

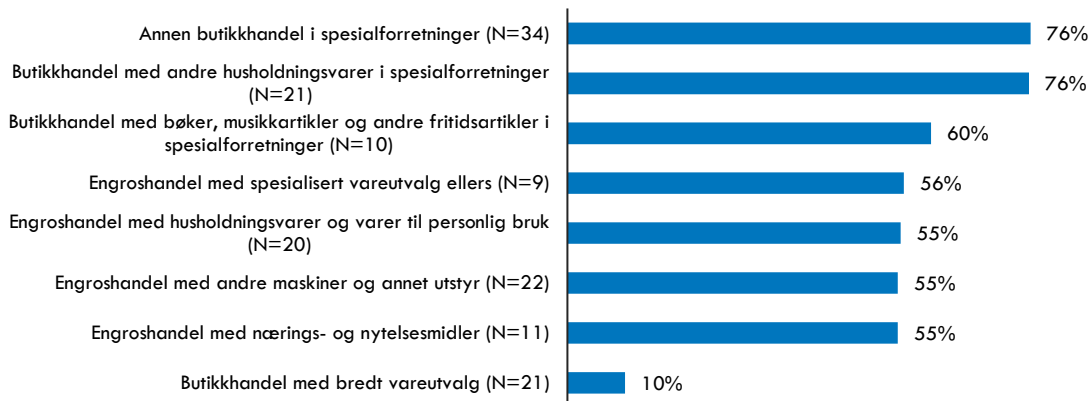
Figur 4-13: Respondenter innen varehandelen som oppgir å ha permittert

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=224)

Figur 4-14 viser andel respondenter som har permittert innen utvalgte næringer innen varehandelen. Gruppen «Butikkhandel med bredt vareutvalg» (inkluderer dagligvarer) skiller seg her ut med få bedrifter som permitterer. I øvrige næringsgrupper er det ingen signifikante forskjeller i andel som permitterer.

Figur 4-14: Andel respondenter som har permittert. Utvalgte næringer innen varehandelen

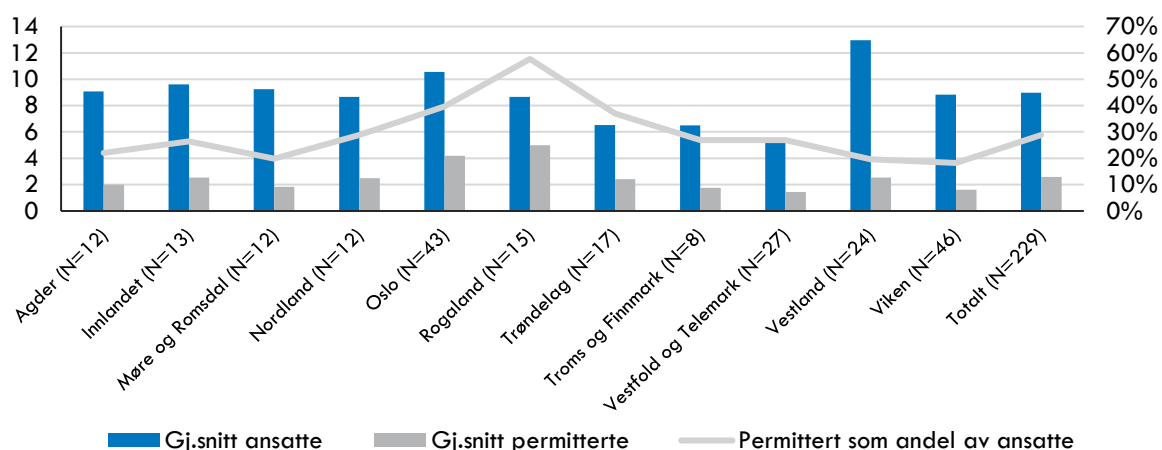

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

I Figur 4-15 vises permitteringer innen varehandelen fordelt over fylker. Respondentene i Rogaland har i snitt flere permitterte og har også en større andel permitterte som andel av ansatte enn øvrige fylker.

Antallet respondenter er imidlertid for lite til å si noe om systematiske regionale forskjeller.

Figur 4-15: Permitteringer og ansatte fordelt per fylke i varehandelen

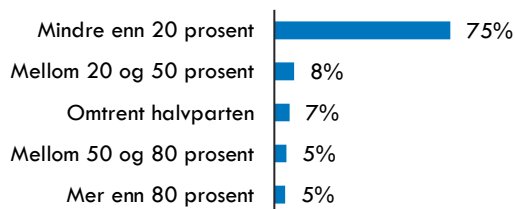

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

4.2.6 Konkursrisiko

3 av 4 respondenter innen varehandelen rapporterer om mindre enn 20 prosent sannsynlighet for konkurs eller nedleggelse dersom gjeldende smittevernstiltak (som var gjeldende i perioden 28. april til 5. mai 2020). 17 prosent oppgir en konkurssannsynlighet på en halv eller mer for samme scenario (Figur 4-16).

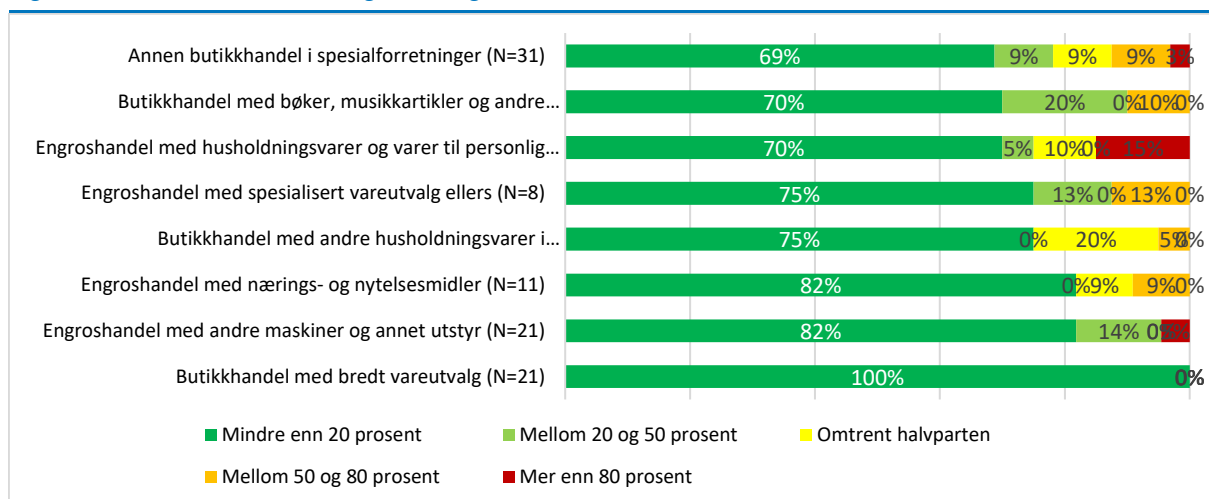
Figur 4-16: «Dersom både gjeldende smittevernstiltak i Norge og utlandet, samt offentlige støtteordninger opprettholdes i seks måneder før de oppheves, hvor stor er sannsynligheten for at din bedrift går konkurs, legger ned eller stenger driften permanent?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=224)

Når vi ser på konkursrisiko for utvalgte næringer (Figur 4-17), ser vi at denne i en vesentlig grad speiler de næringsgruppene som har opplevd store fall i omsetning og permitteringer. I likhet med disse, skiller gruppen «Butikkhandel med bredt vareutvalg» seg ut. Her opplyser samtlige at sannsynligheten for konkurs er mindre enn 20 prosent.

Figur 4-17: Konkursrisiko. Utvalgte næringer innen varehandelen

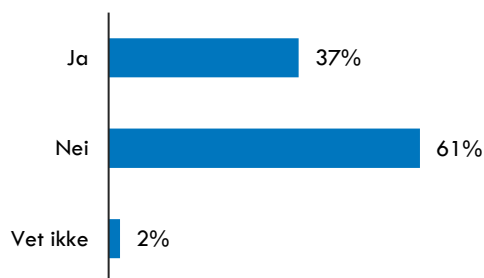
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

4.2.7 Utsatte investeringer

Over en tredjedel av respondentene innen varehandelen rapporterer om utsatte investeringer som følge av pandemien (Figur 4-18).

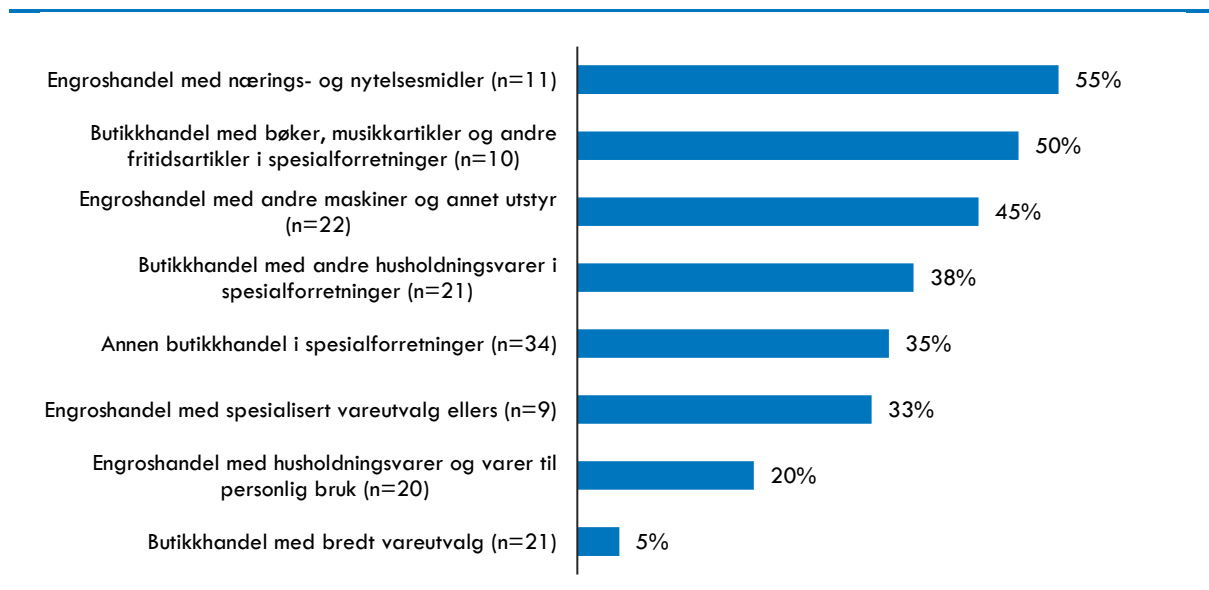
Når vi ser på utvalgte næringer (Figur 4-19), ser vi igjen at «Butikkhandel med bredt vareutvalg» i en vesentlig grad skiller seg ut med svært få respondenter som oppgir at de har utsatt investeringer

Figur 4-18: «Har bedriften utsatt planlagte investeringer som følge av pandemien» (n=224)

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=224)

Figur 4-19: Andel respondenter som oppgir utsatte planlagte investeringer. Utvalgte næringer innen varehandelen

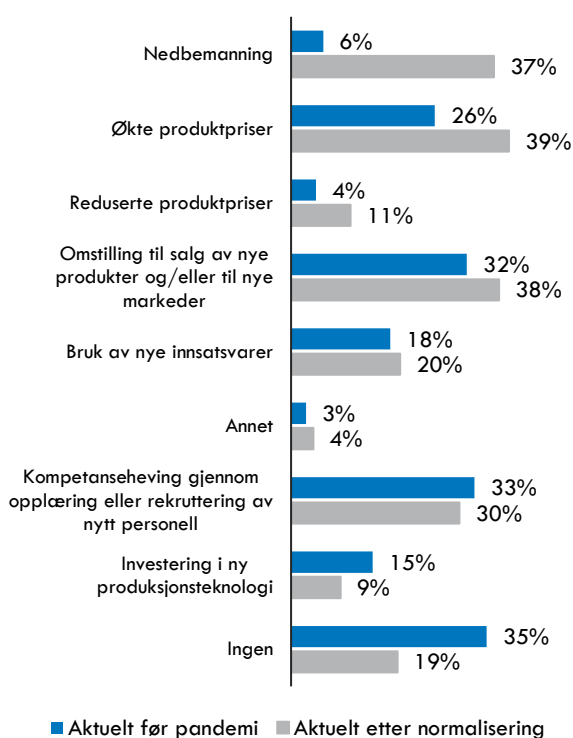
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

4.2.8 Omstilling på mellomlang sikt

På spørsmål om tiltak som var aktuelle å iverksette hhv. før pandemien og etter normalisering er det en betydelig økning i antall respondenter innen varehandelen som vurderer nedbemanning som et aktuelt tiltak etter normalisering i sammenlignet med før pandemien (Figur 4-20).

Utover justeringer i produktpriser er det ellers små endringer i aktuelle tiltak som er aktuelle for respondentene innen varehandel.

Figur 4-20: Tiltak som var aktuelle for respondentene innen varehandel hhv. før pandemien og etter normalisering

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=224)

4.2.9 Forventninger om innhenting etter normalisering

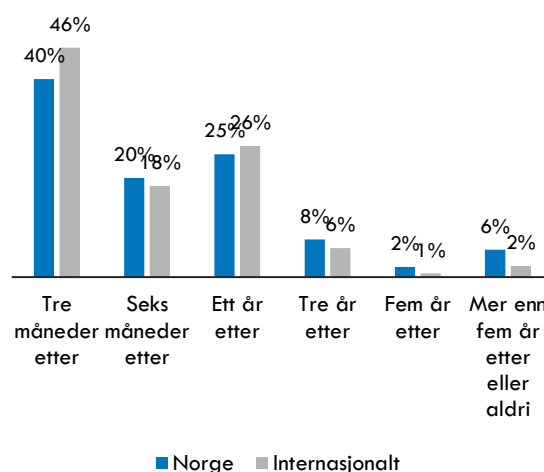
Respondentene innen varehandelen forventer i hovedsak å komme raskt tilbake etter normalisering.

Nesten halvparten av respondentene oppgir at de er tilnærmet normalt aktivitetsnivå innen tre måneder

etter normalisering internasjonalt. 9 av 10 respondenter er forventer å være tilbake til normalt aktivitetsnivå innen ett år (Figur 4-21).

Det er ellers ingen vesentlig forskjell i svarene om vi spør om normalisering i Norge versus normalisering internasjonalt. Dette skyldes antakelig at varehandelen i hovedsak får sin omsetning fra kunder i Norge.

Figur 4-21: «På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering nasjonalt/internasjonalt?»

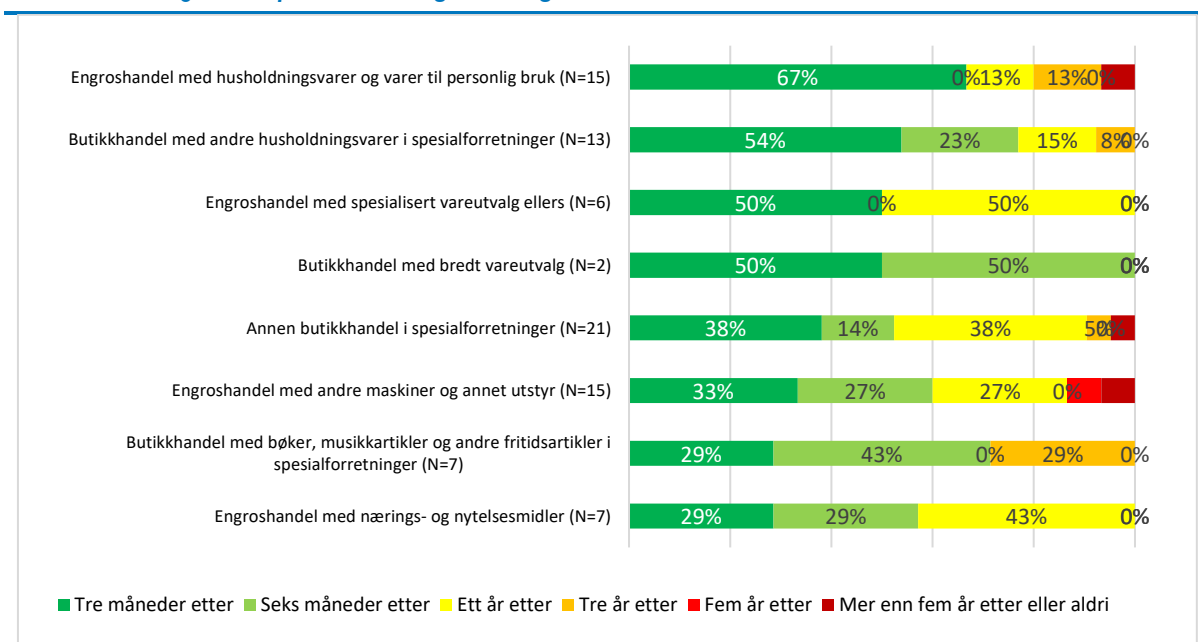

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=157)

Dersom man ser på utvalgte næringer innen varehandelen, er andelen som forventer å være tilbake til normalt aktivitetsnivå innen ett år eller mindre er høy i alle næringer (Figur 4-22).

Det er imidlertid noen næringer med en større andel respondenter som forventer å bruke lenger tid eller at de aldri kommer tilbake til normalt aktivitetsnivå. Svarene her synes å korrelere med bransjene der en størst andel har hatt høye omsetningsfall. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig med respondenter til at vi kan si noe særlig om systematiske forskjeller mellom næringer innen varehandelen hva gjelder forventninger om innhenting etter normalisering.

Figur 4-22: «På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering internasjonalt?» Utvalgte næringer innen varehandelen

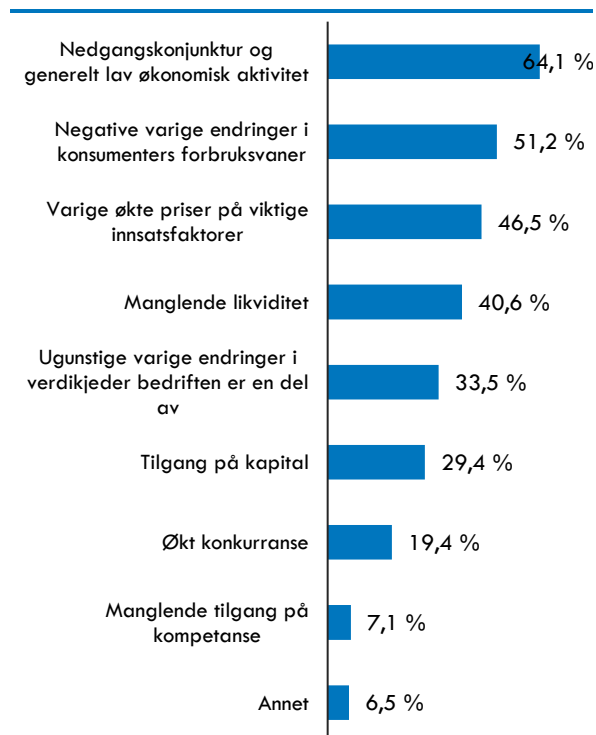
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

4.2.10 Hindringer

Omtrent to tredjedeler av respondentene innen varehandelen som har fått redusert omsetning oppgir at nedgangskonjunktur og generell lav økonomisk aktivitet er en viktig hindring til å komme tilbake til normal aktivitet (Figur 4-23). Dette er konsistent med at lav etterspørsel fremstår som den viktigste årsaken til fallet i omsetning.

Negative varige endringer i forbruksvarer, pris på innsatsvarer og manglende likviditet oppgis også som viktige hindringer blant mange respondenter.

Figur 4-23: «Hvilke av følgende forhold anser du som viktige hindringer for at din bedrift skal kunne komme tilbake til normal aktivitet etter normalisering?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=170)

4.3 Oppsummering

I vår undersøkelse rapporterer varehandelen jevnt over om betydelige negative effekter av koronasituasjonen. Dette synes å gjelde for de aller fleste næringsgruppene innad i varehandelen – både på detaljist og grossistnivå. Gruppene som skiller seg fra de øvrige inngår i gruppene «butikkhandel med bredt vareutvalg» og «annen butikkhandel i spesialforretninger». I førstnevnte gruppe inngår dagligvarehandel, mens apoteker inngår i sistnevnte gruppe. Dette bildet er konsistent med undersøkelsene som NHO og Virke har rettet mot sine medlemsbedrifter innen varehandelen.

Koronasituasjonen har gitt seg utslag i redusert omsetning, permitteringer og utsatte investeringer i varehandelen. I tillegg vurderer flere av bedriftene nedbemanning i fremtiden som konsekvens av koronasituasjonen. Næringene som i størst grad permitterer og utsetter planlagte investeringer synes å være de næringene som er rammet hardest på kort sikt.

Redusert etterspørsel fra norske kunder (innenlandsk etterspørsel) i sammenheng med koronapandemien og myndighetenes smittevernstiltak fremstår som den desidert viktigste årsaken til omsetningsfallet i varehandelen. Bortfall av etterspørsel synes også å være den viktigste årsaken til permitteringer, nedbemanning og utsatte investeringer.

Andre faktorer som har påvirket varehandelens omsetning negativt er også relevante (smittevernstiltak,

sviktende leveransekjeder mv.), men disse fremstår som langt mindre betydningsfulle relativt til effekten av redusert innenlandsk etterspørsel.

Respondentene innen varehandelen forventer imidlertid å kunne komme tilbake til et normalt aktivitetsnivå raskt etter en normalisering. 9 av 10 bedrifter som er rammet negativt forventer å kunne komme tilbake under ett år normalisering. Omtrent halvparten av respondentene forventer å kunne komme tilbake innen tre måneder eller før.

En vedvarende nedgangskonjunktur og generell lav økonomisk aktivitet fremstår som den viktigste hindringen til å komme tilbake i et normalt aktivitetsnivå på mellomlang sikt. Dette er helt konsistent med at bortfall av etterspørsel er den primære årsaken til at varehandelen har mistet store deler av omsetningen sin i forbindelse med koronasituasjonen.

Basert på svarene fra undersøkelsen synes det som om varehandelen vil kunne raskt komme tilbake til et normalt nivå dersom etterspørselen tar seg tilbake til et normalt nivå.

Ifølge innspill fra næringslivsorganisasjonene kan netthandel og digitalisering bidra til at deler av varehandelen beveger seg mot en situasjon med færre og mindre butikker som følge av endrede etterspørselsmønstre. Fremskyndet omstilling og endrede etterspørselsmønstre kan derfor føre til varig lavere sysselsetting i deler av varehandelen også etter en normalisering.

5. Reiseliv

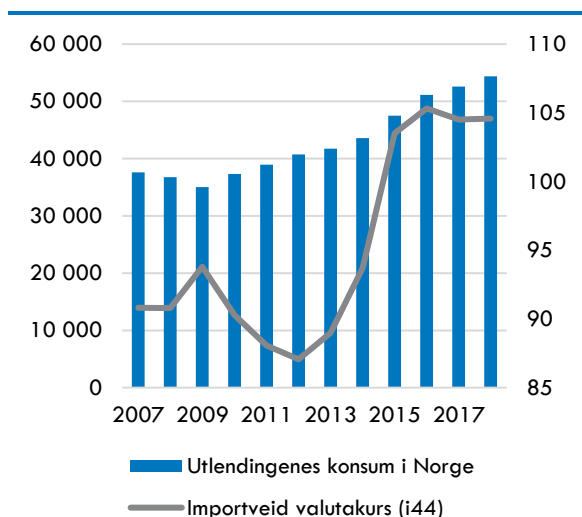
5.1 Bakgrunn

5.1.1 Kort om reiseliv i Norge

Reiselivet i Norge har de siste årene opplevd rekordstor vekst, med stadig høyere tall på besøkende og antall kroner turistene legger igjen. Det er flere forklaringer på dette, blant annet svak kronekurs, oppdagelsen av Norge som attraktivt ferieland blant stadig nye turistgrupper, og økende velstand blant nye samfunnsgrupper og dermed turistkonsum i mange land.

Norske turister brukte 105 milliarder kroner på ferie i Norge i 2018, mens utenlandske turister brukte 55 milliarder kroner. Utlendingers turistkonsum står for ca. 30 prosent av totalt turistkonsum i Norge.²⁵

Figur 5-1: Sammenhengen mellom valutakurs og utenlandsk turisme i Norge. Særlig fra 2015 og framover synes svak krone å ha bidratt til sterk vekst.

Kilde: SSB-tabell 10638

Sammen med det økte turistkonsumet har antall reiselivsbedrifter og ansatte økt jevnt de siste ti årene. 168 700 årsverk var knyttet til reiselivsnæringene i 2018. Sysselsatte i reiselivsnæringene har økt i seks år fram til 2018 som andel av arbeidsstyrken totalt, til 7,1 prosent.²⁶ Reiselivet er med på å skape arbeidsplasser over hele landet, og sysselsetter flere

²⁵ SSB (2020) Destinasjon Norge <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/destinasjon-norge>

²⁶ SSB (2020) Destinasjon Norge

²⁷ Meld. St. 19 (2016-2017) Opplev Norge – unikt og eventyrlig

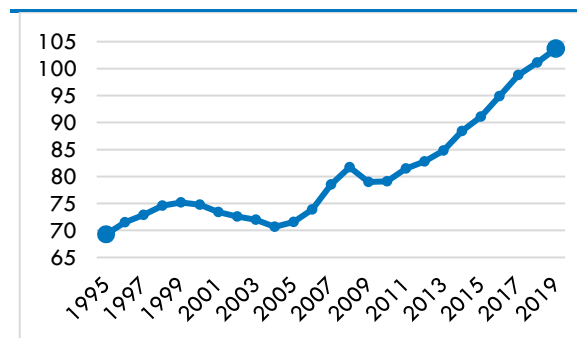
²⁸ Meld. St. 19 (2016-2017) Opplev Norge – unikt og eventyrlig

enn sjømatnæringen, landbruksnæringen og oljeutvinning til sammen.²⁷

Imidlertid er reiselivsbransjen relativt lite produktiv målt per sysselsatt, sammenliknet med andre bransjer, på grunn av at den er arbeidskraftintensiv. Produktiviteten innen overnattings- og serveringsbransjen er omtrent halvparten av hva den er i andre næringer.²⁸ Lønnsnivået i reiselivsbransjen er generelt relativt lavt, og arbeidsstyrken kjennetegnes av generelt lavt utdanningsnivå sammenliknet med resten av næringslivet.²⁹ Fordi kostnaden på arbeidskraft likevel er svært høy i Norge og bedriftene er arbeidskraftintensive har mange reiselivsbedrifter lav lønnsomhet. 37 prosent av reiselivsbedriftene gikk med underskudd i 2018.³⁰ Reiselivsbedriftene preges også av svak likviditet. I gjennomsnitt har bedriftene en kontantbeholdning som rekker til 3,5 måneders drift,³¹ som er laveste nivå sammenliknet med andre eksportnæringer.

Etterspørselen etter reiselivstjenester er følsom for konjunkturer og utviklingen i folks disponible inntekter. Tidligere økonomiske nedgangsperioder har gitt tilbakeslag for reiselivet, fordi feriereiser er noe av det første forbrukerne kutter i ved økt økonomisk usikkerhet eller ved inntektsfall. Reiselivet kan derfor forventes å både oppleve negative konsekvenser av koronapandemien direkte, gjennom stengte grenser og smitteverntiltak, men også gjennom en påfølgende økonomisk lavkonjunktur.

Figur 5-2: Sysselsatte innen overnattings- og serveringsbransjen, tusener

Kilde: SSB-tabell 09174: Lønn, sysselsetting og produktivitet, etter år, næring og statistikkvariabel. Årlige tall på antall sysselsatte personer innen overnattings- og serveringsbransjen.

²⁹ Meld. St. 19 (2016-2017) Opplev Norge – unikt og eventyrlig

³⁰ Menon Economics (2020) Effekt av korona på eksportrettet næringsliv

³¹ Menon Economics (2020) Effekt av korona på eksportrettet næringsliv

5.1.2 Eksisterende kunnskap om effekten av koronapandemien på reiselivet

Reiselivsbransjen er blant næringene hvor det i størst grad har blitt benyttet permitteringer etter at pandemien inntraff. Ifølge NAVs registreringer per 10. mai er 52 prosent av ansatte i overnattings- og serveringsbransjen permittert og 48 prosent av ansatte innen reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet.³²

NHO Reiselivs undersøkelse blant egne medlemmer har funnet at 54 prosent av bedriftene har likviditetsproblemer. 48 prosent oppgir at det finnes en reell fare for konkurs.³³ Ifølge NHO Reiselivs situasjonsanalyse holdt 6 av 10 reiselivsbedrifter stengt i midten av april, mens 7 av 10 planla å holde åpent med redusert bemanning i de påfølgende ukene.³⁴

5.1.3 Virkningen av tidligere episoder med smitteutbrudd på turisme

Deler av verden har opplevd utbrudd av smittsomme sykdommer på flere tidspunkt på 2000-tallet, med påvirkning for reiseliv på stedene utbruddene forekom. MERS-utbruddet i Sør-Korea fra mai til desember 2015 forårsaket en reduksjon i antall besøk på 2,1 millioner, og et tap av turismeinntekter på 2,6 milliarder dollar.³⁵ Ved denne hendelsen ble det ikke innført forbud mot inn- og utreise fra Sør-Korea, men enkelte nærliggende land innførte reiseråd som advarte mot reiser til Korea. SARS-utbruddet i Taiwan medførte et fall i ankomster på 71,5 prosent i andre kvartal 2003 sammenliknet med samme periode året før. Etter at Taiwans status som SARS-rammet område ble fjernet av WHO i juli 2003 tok antall ankomster seg gradvis opp til 90 prosent av nivået året før innen utgangen av 2003, med fortsatt vekst i de neste årene.³⁶ SARS-utbruddet i Canada i 2003 førte til et tap i reiselivsbransjene på 4,3 milliarder dollar. Verdens turistorganisasjon anslo basert på statistikk at reiser i 2003 falt globalt med 1,2 prosent sammenliknet med året før.³⁷

Selv om tidligere smitteutbrudd har vært alvorlige, savner den nåværende koronapandemien sidestykke i nyere tid. Tidligere hendelser viser at reiselivsbransjene blir negativt påvirket av sykdomsutbrudd, men konsekvensene av koronapandemien vil sannsynligvis være i en klasse for seg.

5.1.4 Virkningen av tidligere internasjonale hendelser med virkning for turisme

Tsunamien i Sørøst-Asia i 2004 medførte 300 000 dødsfall og er en av de verste naturkatastrofene i historien. Turisme i de berørte områdene ble i tiden etter påvirket både av behovet for gjenoppbygging og av turistenes bekymringer for en ny naturkatastrofe. I to år etter tsunamien var ankomstene av turister i Sørøst-Asia lavere enn forventet, mens ankomstene oversteget forventningene i 2007.³⁸

Økonomiske kriser har også hatt markante virkninger på nordmenns reiseaktivitet, noe viser. Etter finanskrisen i 2008 viser totale feriereiser gjennomført av nordmenn en viss nedgang. Norge ble relativt mildt rammet av finanskrisen, blant annet på grunn av sterke statsfinanser og en rask gjenhenting i oljeprisen. Dette bidrar til å forklare hvorfor nedgangen i turisme etter 2008 var kortvarig. Kronen styrket seg også i perioden rundt finanskrisen, noe som bidro til en økning i feriereiser utenlands. Krisen i oljebransjen i 2014, utløst av et sterkt fall i oljeprisen, hadde større konsekvenser for nordmenns totale feriereiser. Krisen ga en skarp økning i arbeidsledigheten og lav reallønnsutvikling. I tillegg førte krisen med seg en sterk kronesvekkelse som reduserte nordmenns kjøpekraft på ferie i utlandet. For reiselivets del ble fallet i nordmenns ferieturer innenlands delvis kompensert av økt utenlandsk turistkonsum.

Figur 5-3 viser. Etter finanskrisen i 2008 viser totale feriereiser gjennomført av nordmenn en viss nedgang. Norge ble relativt mildt rammet av finanskrisen, blant annet på grunn av sterke statsfinanser og en rask gjenhenting i oljeprisen. Dette bidrar til å forklare hvorfor nedgangen i turisme etter 2008 var kortvarig. Kronen styrket seg også i perioden rundt finanskrisen, noe som bidro til en økning i feriereiser utenlands. Krisen i oljebransjen i 2014, utløst av et sterkt fall i oljeprisen, hadde større konsekvenser for nordmenns totale feriereiser. Krisen ga en skarp økning i arbeidsledigheten og lav reallønnsutvikling. I tillegg førte krisen med seg en sterk kronesvekkelse som reduserte nordmenns kjøpekraft på ferie i utlandet. For reiselivets del ble fallet i nordmenns ferieturer innenlands delvis kompensert av økt utenlandsk turistkonsum.

³² NAV. Søknader om dagpenger. Næring. Fra start koronakrise, publisert 13.5.2020

³³ NHO Reiselivs spørreundersøkelse til medlemsbedrifter 29.4

³⁴ NHO Reiselivs situasjonsanalyse 5. mars – 17. april

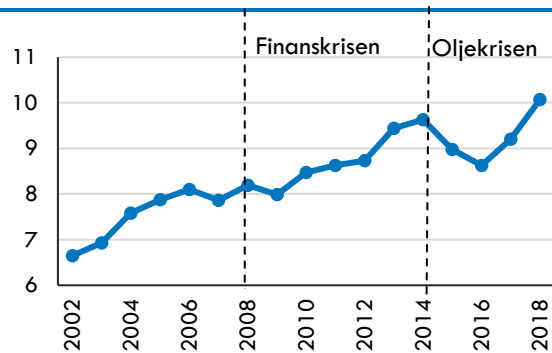
³⁵ Joo m.fl. (2019) Economic Impact of the 2015 MERS Outbreak on the Republic of Korea's Tourism-Related Industries

³⁶ Mao, Ding og Lee (2017) Post-SARS tourist arrival recovery patterns: An analysis based on a catastrophe theory

³⁷ Mao, Ding og Lee (2017)

³⁸ Blazin, mfl. (2014) The tsunami of 26th December 2004: the impact on tourism trends in Southeast Asia

Figur 5-3: Utviklingen i nordmenns totale feriereiser (mill. personer på reise, per år)

Kilde: SSB-tabell 04464 antall på feriereise.

Et fellestrekk ved nedgangstidene for reiseliv som følge av utbrudd av smittsomme sykdommer, naturkatastrofer og økonomiske kriser virker å være at de er relativt kortvarige, og det etter normalisering tar relativt kort tid før turismeaktiviteten har tatt seg opp igjen.

5.1.5 Innspill fra dybdeintervju

Det er en utvetydig situasjon i reiselivet med fullstendig etterspørselssvikt, ettersom næringen helt har mistet tilgangen på kundene. Bedrifter som opererer i verdikjedene reiselivet er del av, for eksempel leverandører, er også sterkt rammet i den grad de hovedsakelig opererer innenfor storhusholdning. Leverandører som også retter seg mot forbrukermarkedet har de hatt en viss mulighet til å vri produksjonen. Leverandørkjedene har i all hovedsak fungert godt i løpet av krisen, med unntak av leveranser av smittevernutstyr.

Mange bedrifter i reiselivet sliter med lite likviditet. Bedrifter som har forskuttet dagpenger venter lenge på å få refundert beløp fra NAV, ettersom saksbehandlingstiden er lang. For mange bedrifter er det reell fare for konkurs, og den er størst i de minste og minst robuste bedriftene. Selv om det kan komme mange konkurser i reiselivsbransjene kan det også komme mange nyetableringer etter at krisen er over dersom det er bedre markedsutsikter. En forutsetning for dette er at nyetablerere har tilgang på finansiering.

Utsiktene for reiselivsbedrifter på mellomlang sikt avhenger av varigheten på reiserestriksjoner og konsumentenes frykt for å reise. For aktører som opererer hovedsakelig mot bedriftsmarkedet innen konferanser kommer utsiktene an på hvordan bruken av dette vil utvikle seg framover. Forventningene i bransjen virker å være at aktivitetsnivået ikke vil ta seg opp til nivået før krisen, verken i 2020 eller i 2021. Campingplasser er det segmentet av reiselivet

som er mest optimistisk med tanke på en rask innhenting.

Deler av bransjen har snudd seg rundt for å kunne drive i den nåværende situasjonen. Innen serveringsbransjen spesielt har det blitt mer vanlig med take-out og markedsføring mot lokalmiljøet. Bransjen har i større grad også tatt i bruk digitale løsninger for bestilling og betaling.

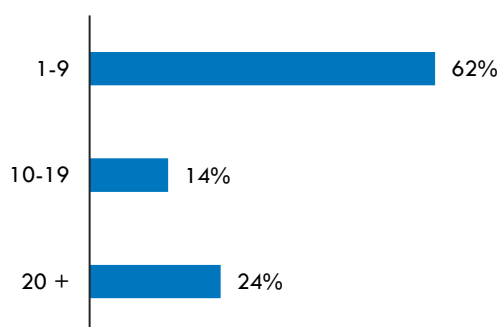
Reiselivet i Norge kan være tjent med en svak kronekurs og høy anseelse dersom Norge tidlig får kontroll med smittesituasjonen, for å tiltrekke seg turister fra utlandet. Trygge destinasjoner og et velfungerende helsevesen kan være attraktivt for pengesterke turistgrupper.

5.2 Resultater fra undersøkelsen

5.2.1 Beskrivelse av utvalg

Utvalget av reiselivsbedrifter er trukket fra enhetsregisteret basert på tilhørighet til NACE-koder som går innunder reiseliv. 139 bedrifter i hele utvalget har en slik NACE-kode. Underveis i undersøkelsen er alle bedriftene spurt hvilken næring de selv mener at de tilhører, hvorav 106 bedrifter at de har virksomheten sin innenfor reiseliv. 102 av disse bedriftene er registrert med en NACE-kode som faller inn under reiseliv, de fire øvrige har en NACE-kode forbundet med industri.

Figur 5-4: Fordeling etter antall ansatte blant bedrifter i utvalget

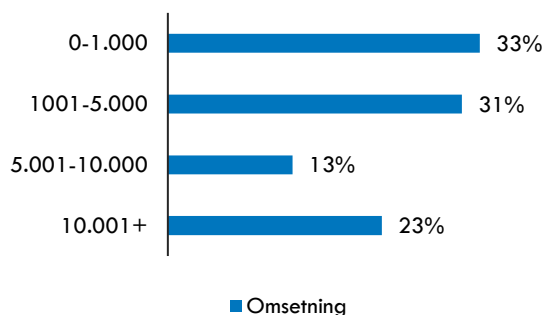

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

Bedriftene i reiselivsnæringen kjennetegnes av å være relativt små, noe som stemmer med vårt utvalg, hvor 62 prosent har mellom 1 og 9 ansatte. Gjennomsnittlig antall ansatte er 16, som trekkes opp av et lite antall bedrifter med mange ansatte. Median antall ansatte er 6. Nærmere to tredjedeler av bedriftene hadde en omsetning på under fem millioner kroner i 2018. Gjennomsnittlig omsetning var 8 millioner kroner, og medianen var 3,9 millioner kroner.

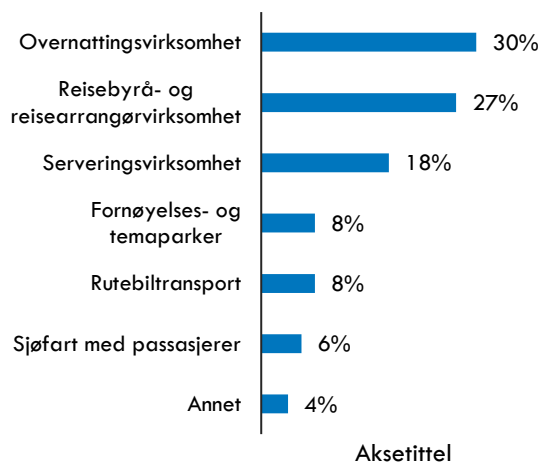
De tre største undergruppene av bedrifter i undersøkelsen finner vi innenfor overnattingsvirksomhet, reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet og innenfor serveringsvirksomhet. Disse tre gruppene utgjør til sammen omtrent 75 prosent av utvalget (Figur 5-5).

Figur 5-5: Fordeling etter størrelse på omsetning blant bedrifter i utvalget. (MNOK)

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=85)

Figur 5-6: Fordeling på ulike kategorier reiselivsbedrifter (inndelt etter NACE-gruppering) i utvalget

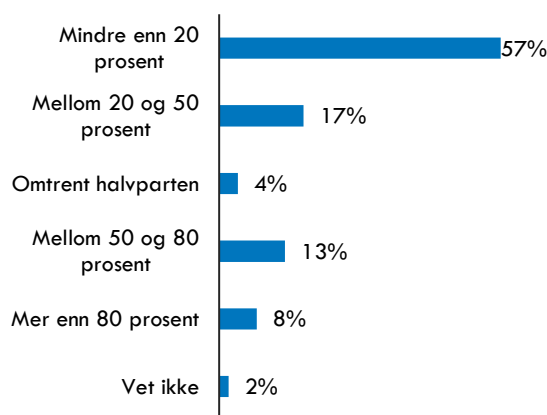

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

Flertallet av bedriftene i reiselivet i vårt utvalg har en relativt liten andel utenlandske kunder. For over halvparten utgjør salg til utlendinger mindre enn 20

prosent av omsetningen. For disse virksomhetene vil antakeligvis ikke bortfallet av utenlandske tilreisende i Norge i løpet av koronapandemien være avgjørende for utsiktene på kort og mellomlang sikt, men derimot utviklingen i salg til norske kunder. For en andel på henholdsvis 13 prosent, som har mellom 50 og 80 prosent utenlandske kunder, og 8 prosent som har over 80 prosent utenlandske kunder, er det på den annen side av større betydning at de mister utenlandske kunder.

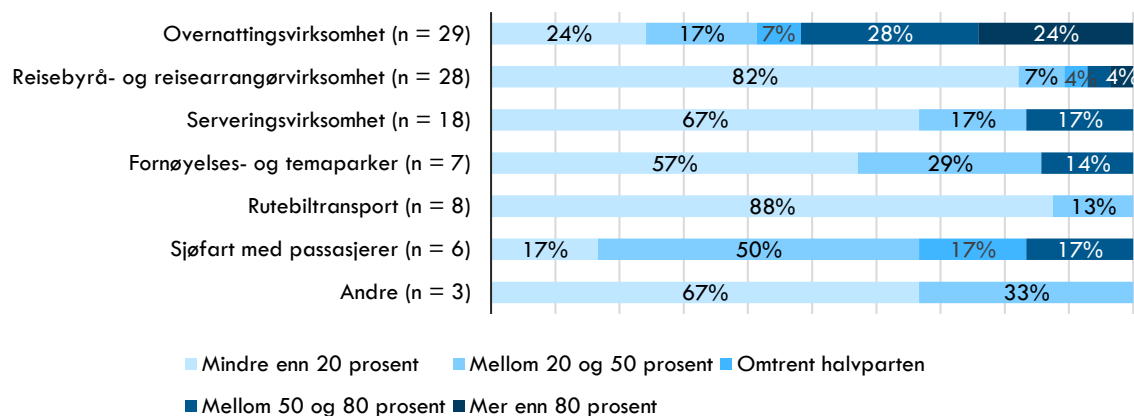
Figur 5-7: «Hvor stor del av bedriftens omsetning for koronapandemien var tilknyttet salg til utenlandske kunder?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

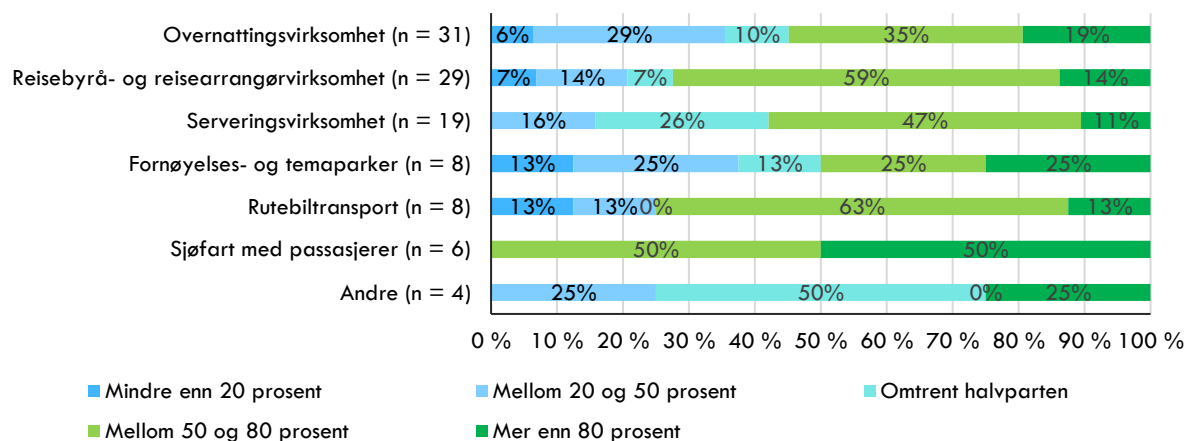
Andelen salg til utenlandske kunder virker størst innen overnatting, og minst innen reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet. Tilsynelatende er det få av reiselivsbedriftene i utvalget som er fullstendig avhengige av utenlandske turister. Det er imidlertid flest overnattingsvirksomheter som har en stor andel utenlandske kunder. Dersom pandemien også på mellomlang sikt medfører at det på kommer få utenlandske turister til Norge er det grunn til å tro at disse virksomhetene kan utnytte noe av kapasiteten sin til å selge til norske turister, som vil kunne være forhindret fra å reise til utlandet. Om dette helt kan veie opp for bortfallet av utenlandske turister er imidlertid usikkert, og det er sannsynlig at bedriftene som i utgangspunktet lente seg mer på utenlandske kunder kan ha en større utfordring med å holde omsetningen oppe enn andre.

Figur 5-8: Fordeling utenlandske kunder per bedriftsgruppe. «Hvor stor del av bedriftens omsetning for koronapandemien var tilknyttet salg til utenlandske kunder?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

Figur 5-9: Fordeling salg sommerhalvåret

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

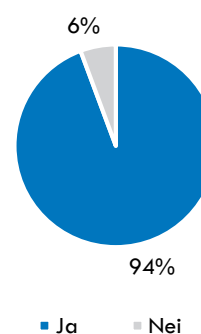
Den største delen av bedriftene i utvalget har den største delen av sin omsetning i sommerhalvåret. Dette har en viss betydning for hvordan vi tolker betydningen av omsetningsbortfall så langt som følge av pandemien. Undersøkelsen ble gjennomført i slutten av april, før hovedsesongen for mye av reiselivet, slik at vi ikke kan regne med å fange opp hele omsetningsfallet reiselivsbedrifter vil oppleve, kun hva bedriftene har beregnet basert på avbestillinger og aktivitet i den siste tiden.

5.2.2 Kortsiktige virkninger på omsetning

Reiselivsbedriftene i undersøkelsen opplever i større grad enn bedrifter innenfor andre næringer direkte virkninger av koronapandemien. Tiltak for å begrense smittespredning går direkte ut over bedriftenes mulighet til å gjennomføre vanlig inntektsbringende virksomhet, herunder restriksjoner for hvilke reiser som kan foretas, og begrensninger på opphold i grupper og i tett kontakt med andre. Derfor er det ikke overraskende at et stort flertall av reiselivsbedriftene i

vårt utvalg har opplevd omsetningsfall som følge av pandemien. Hele 94 prosent oppgir dette.

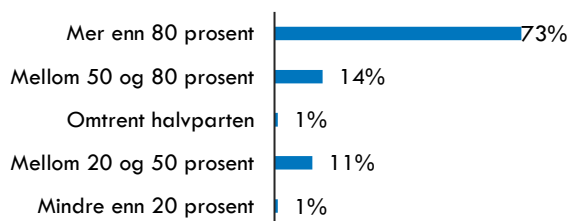
Figur 5-10: «Har bedriften din opplevd omsetningsfall som følge av koronapandemien?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

Reiselivsbedriftene som har opplevd fall i omsetning melder også om at dette fallet har vært svært stort. 73 prosent svarer at omsetningsfallet har vært på 80 prosent eller mer sammenliknet med hva forventningene var hvis pandemien ikke hadde intruffet. De øvrige har opplevd mindre fall i omsetning, som vist i Figur 5-11.

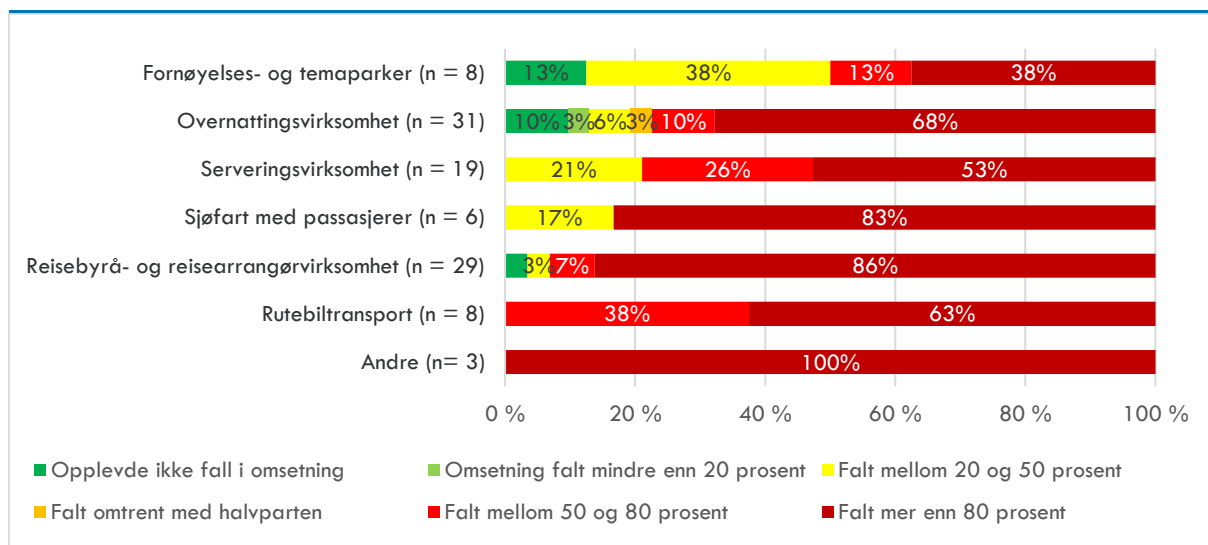
Figur 5-11: «Hvor stort har omsetningsfallet vært sammenliknet med forventningene uten pandemi og smittebegrensende tiltak?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=99)

Ser vi nærmere på hvordan fallet i omsetning har artet seg i ulike deler av reiselivsbransjen, ser vi at det er noen deler som er rammet hardere enn andre. Transport ser ut til å være rammet hardt, mens bedrifter innenfor fornøyelse rapporterer om omsetningsfall som er noe lavere. I gruppene med flest bedrifter, overnattings- og reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter, ser vi også en viss forskjell i hvor hardt bedriftene er rammet. Flere overnattingsvirksomheter har blitt mildere rammet enn blant reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter. At reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter ofte er hardt rammet er ikke overraskende, ettersom markedet disse bedriftene opererer i ofte involverer utenlandsreiser og reiser som ikke er strengt nødvendige.

Figur 5-12: Har bedriften opplevd omsetningsfall, og hvor stort har omsetningsfallet vært? (over hele bredden)

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (N = 104)

Virkinger på omsetning for reiselivet totalt

Ut fra respondentenes svar om endring i omsetning har vi gjort enkle estimater på omsetningsfallet i reiselivet totalt sett ved å koble svarene til respondentenes omsetning i 2018. Vi finner da at utvalget totalt sett har hatt en reduksjon i omsetning på 80 prosent.³⁹

5.2.3 Årsaker til omsetningsfall i reiselivet

Produktene reiselivsbedrifter tilbyr krever at kunden er til stede fysisk for å forbruke dem. Smittevernregler har gjort at tilgangen for kundene ikke har mulig etter pandemiens utbrudd. Om det ikke hadde vært for smittevernreglene, kunne frivillig adferdsendring på grunn av frykt for smitte gjort at kundene hadde vært fraværende i noen eller like stor grad. Dette kan

³⁹ For å beregne dette er svaret bedriftene har gitt på omsetningsfall omregnet til midtpunktet i intervallet svaralternativet representerer. F.eks. «mellom 20 og 50 prosent» er omregnet til 35 prosent. Hver bedrifts prosentvise omsetningsfall er deretter multiplisert med

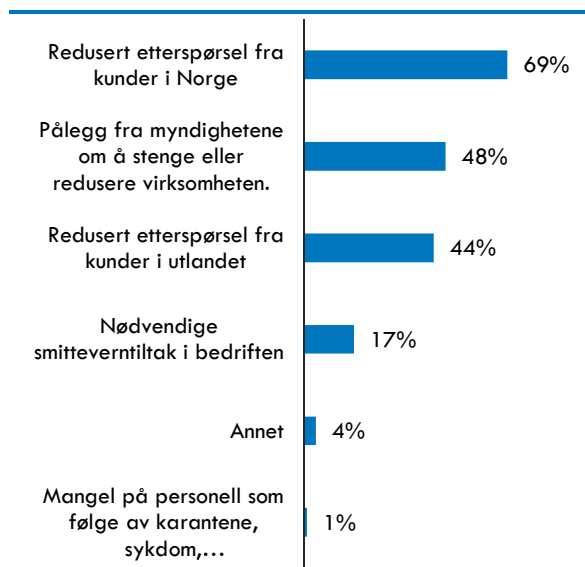
omsetningen i millioner kroner i 2018 og summert for alle bedriftene. Summen er deretter delt på den samlede omsetningen for alle bedriftene. Dette innebærer i praksis en vektning av svarene etter omsetning.

fortsette å gjøre seg gjeldende også etter at smittevernreglene slippes opp.

Redusert etterspørsel fra kunder i Norge framheves av flest som forklaring på omsetningsfallet, som følge av at kundene ikke kan eller ønsker å benytte reiselivsvirksomhetenes tilbud. Redusert etterspørsel fra kunder i utlandet oppnår ikke like stor svarandel, noe som nok har sammenheng med at mange bedrifter melder om en relativt lav andel utenlandske kunder (Figur 5-7).

Nesten halvparten av bedriftene oppgir at omsetningsfallet kan forklares med pålegg fra myndighetene om å stenge eller redusere virksomheten. 12. mars fattet Helsedirektoratet vedtak om stengning av alle serveringssteder, med unntak av steder med matservering og mulighet for å overholde én meters avstand. Det ble også lagt ned forbud mot kulturarrangementer, badeland, mv.⁴⁰ Kommunelegene i landets kommuner fattet også forbuds- og stengningsvedtak som begrenset reiselivsvirksomhet på andre områder.

Figur 5-13: «Hvilke av følgende faktorer har påvirket bedriftens omsetning negativt etter pandemien utbrudd?»

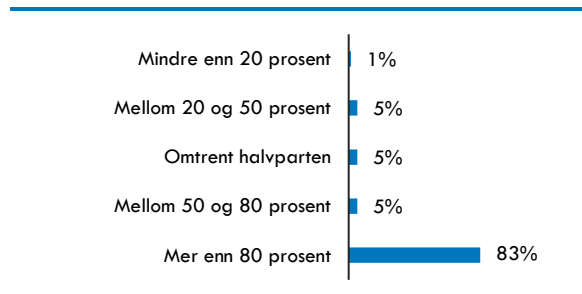
Kilde: Undersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=100)

Bedrifter i alle undergrupper i reiselivet har svart at omsetningsfallet skyldtes pålegg om stengning fra myndighetene, men det er særlig innen serveringsvirksomhet hvor en stor andel har oppgitt dette. Selv om andre faktorer potensielt kunne hatt påvirkning for driften, overskygges dette av bortfallet av etterspørsel og pålegg om stengning.

⁴⁰ Vedtak etter lov om vern mot smittsomme sykdommer §4-1 andre ledd om møteforbud og stengning av virksomhet

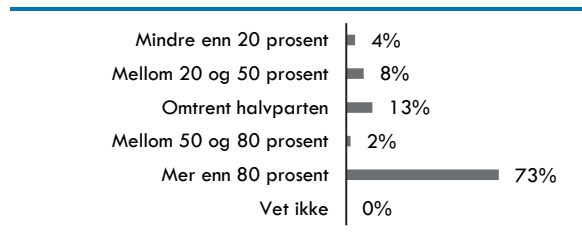
Respondentene som oppgir enten etterspørselsbortfall eller pålegg om stengning som årsak oppgir i stor grad at dette er hovedårsak til omsetningsfallet, som vist i Figur 5-14 og Figur 5-15.

Figur 5-14: «Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes bortfall av etterspørsel?»

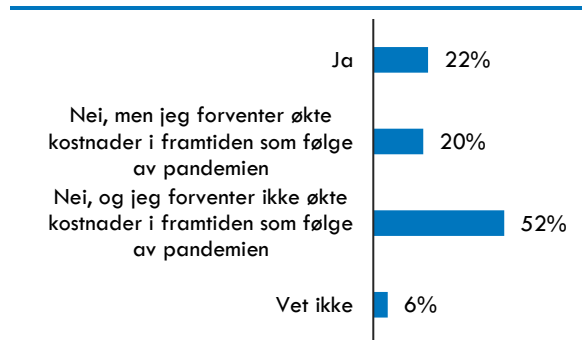
Kilde: Undersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=75)

Figur 5-15: «Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes pålegg om å stenge eller redusere virksomheten?»

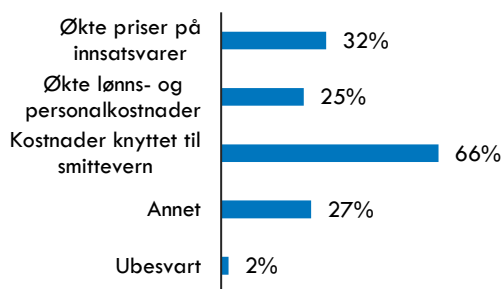
Kilde: Undersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=48)

Figur 5-16: «Har bedriften opplevd økte kostnader som følge av pandemien?»

Kilde: Undersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

Figur 5-17: «Hvilke av følgende faktorer har påvirket eller vil påvirke bedriftens kostnadsnivå etter pandemens utbrudd?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=44)

5.2.4 Kostnader

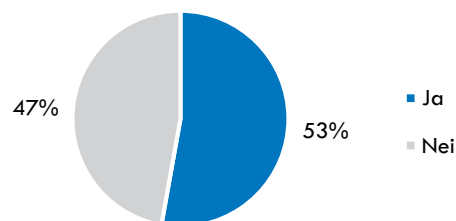
Bedriftene innen reiseliv ble også spurt om koronapandemien har medført økte kostnader i produksjonen av tjenestene. Økte kostnader har, i den grad det kunne være en mulighet, ikke gjort seg gjeldende i like stor grad ettersom mange reiselivsbedrifter har vært nedstengt eller hatt sterkt nedskalert drift. Over halvparten har ikke opplevd høyere kostnader og forventer heller ikke dette i framtiden.

Kostnadsfaktoren som oppgis av flest blant bedriftene som har opplevd eller forventer høyere kostnader er kostnader forbundet med smittevern. For å overholde smittevernregler er reiselivsbedrifter nødt til å begrense antall kunder som betjenes til enhver tid, for eksempel ved å redusere antall bord i restauranter og antall passasjerer som får sitte på i reisemidler. Dette øker gjennomsnittskostnadene per kunde. I tillegg kan bedriftene være nødt til å kjøpe inn smittevernustyr og sette ansatte til oppgaver som er nødvendig for å sikre et trygt miljø for kundene.

5.2.5 Utsatte investeringer

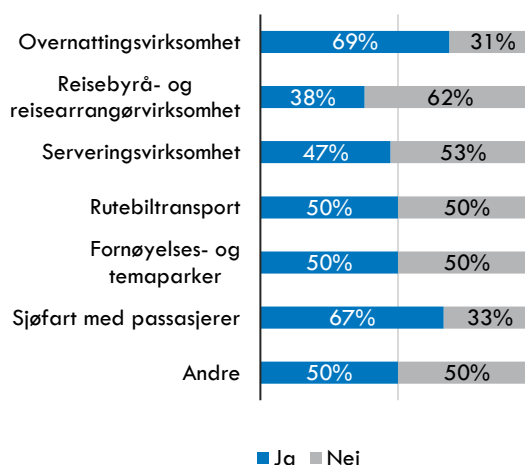
Litt over halvparten av bedriftene har svart at bedriften har utsatt planlagte investeringer som følge av koronapandemien. Det er oftest blant overnattingsbedrifter og sjøfartsvirksomheter at vi finner bedrifter som har utsatt investeringer. Beslutningen om å utsette investeringer gir en indikasjon på hvilke forventninger bedriftene har til etterspørselen og inntektsmulighetene i framtiden.

Figur 5-18: «Har din bedrift utsatt investeringer?»

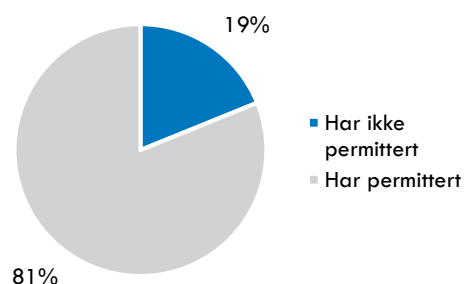

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

Figur 5-19: «Har din bedrift utsatt investeringer?»

Figur 5-20: Respondenter innen reiseliv som oppgir å ha permittert

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

5.2.6 Permitteringer

Permitteringer har vært brukt i reiselivsnæringen i stor grad. I vårt utvalg har 81 prosent av bedriftene svart at de permittert et visst antall ansatte. I snitt har permitterende bedrifter permittert 8,4 årsverk.

På bakgrunn av tall for ansatte i bedriftene i utvalget fra Enhetsregisteret har vi gjort et anslag på andelen av arbeidsstyrken i bedriftene som er permittert i snitt.

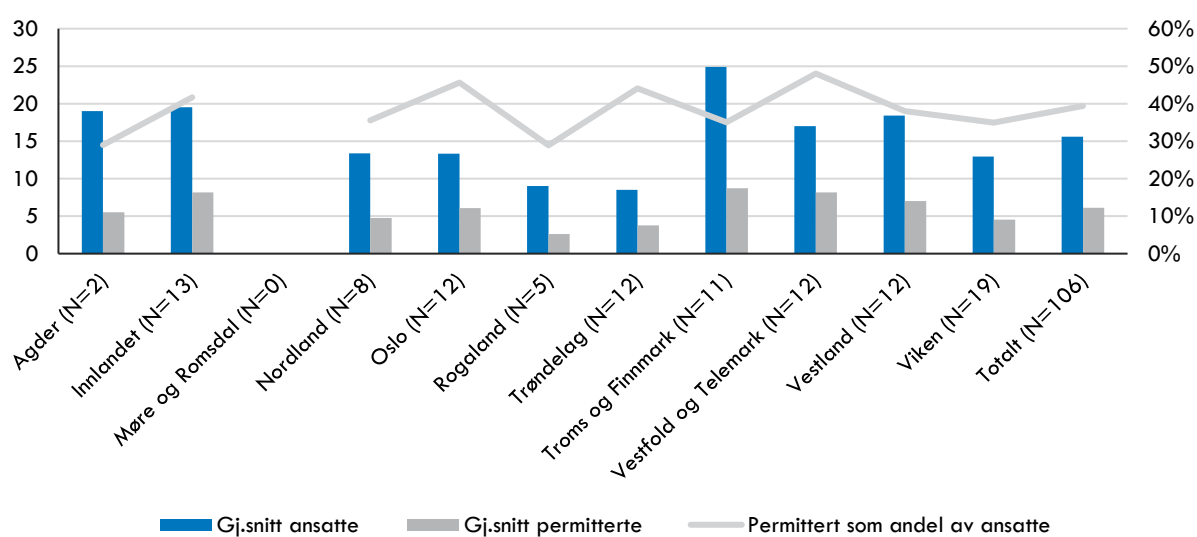
På grunn av at beregningen er basert på selvrapperte opplysninger om omfanget på permitteringer og på offisielle tall på antall ansatte kan det være feilkilder som kan gi et upresist estimat. I Tabell 5-1 har vi vist den gjennomsnittlige andelen av arbeidsstyrken som er permittert i utvalget vårt for de ulike typene reiselivsbedrifter. For reiselivsbedrifter totalt er andelen av arbeidsstyrken permittert anslått til 45 prosent. Tabellen viser at andelen permitterte er lavest i fornøyelses- og temparker (sett bort fra «andre»), og høyest i reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet.

Tabell 5-1: Andel som har permittert og andel av arbeidsstyrken i ulike deler av reiselivet

Gruppe	Andel av bedrifter som har permittert (snitt)	Andel av arbeidsstyrken permittert (snitt)
Overnattingsvirksomhet (n=32)	81 %	43 %
Reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet (n=29)	83 %	66 %
Serveringsvirksomhet (n=19)	89 %	40 %
Rutebiltransport (n=8)	100 %	32 %
Fornøyelses- og temparker (n=8)	75 %	21 %
Sjøfart med passasjerer (n=8)	67 %	38 %
Andre (n=4)	25 %	13 %

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

Figur 5-21: Permitteringer fordelt på fylke

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

Fordelt over fylkene er gjennomsnittlig andel av arbeidsstyrken som er permittert relativt jevn, som man skulle forvente på kort sikt. På mellomlang sikt vil sekundære virkninger av pandemien kunne ha større effekt, og disse vil kunne variere mer geografisk

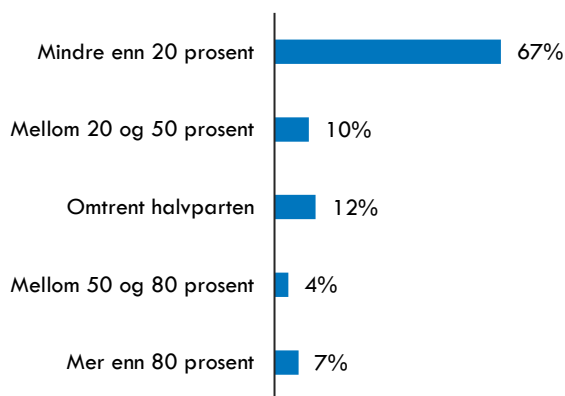
5.2.7 Konkursrisiko

For reiselivsbedrifter kan en langvarig situasjon hvor det ikke er mulig å betjene kunder medføre insolvens og fare for at bedriften ble slått konkurs, dersom tiltak for å tilføre bedriftene nok likviditet til å betale

løpende kostnader ikke ble innført eller videreført. I vår undersøkelse er bedriftene spurt hvor bekymret de er for at bedriften skal gå konkurs, legger ned eller stenger driften, gitt at dagens tiltak (gjeldende per 27. april) både for å forhindre smitte og for å støtte bedrifter blir videreført. To tredjedeler av bedriftene i utvalget har svart at sannsynligheten for konkurs eller nedstengning var mindre enn 20 prosent dersom dette var situasjonen framover. De resterende bedriftene svarte som vist i Figur 5-22. Dersom anslagene

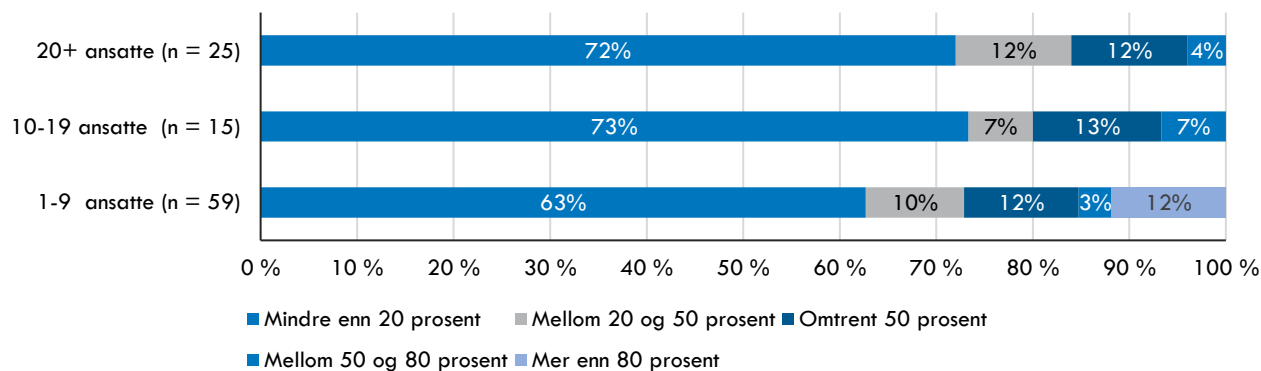
fremstilt her er rimelige, vil en vedvarende situasjon med smitteverntiltak over seks måneder innebære at et stort antall bedrifter forsvinner fra næringen.

Figur 5-22: «Dersom både gjeldende smitteverntiltak i Norge og utlandet, samt offentlige støtteordninger opprettholdes i seks måneder før de oppheves, hvor stor er sannsynligheten for at din bedrift går konkurs, legger ned eller stenger driften permanent?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=99)

Figur 5-23: «Dersom både gjeldende smitteverntiltak i Norge og utlandet, samt offentlige støtteordninger opprettholdes i seks måneder før de oppheves, hvor stor er sannsynligheten for at din bedrift går konkurs, legger ned eller stenger driften permanent?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics

5.2.8 Forventninger om gjenhenting etter normalisering

Reiselivet vil mest sannsynlig ha aktivitet som ligger på et lavere nivå enn før koronapandemien så lenge smitteverntiltak som begrenser folks bevegelser er i kraft. For å forhindre nye utbrudd er det sannsynlig at det vil være visse forsiktighetsråd eller pålegg når man folk beveger seg i det offentlige rom, samt at det sannsynligvis vil være visse begrensninger på reiser mellom land, som vil gjelde fram til en effektiv vaksine utvikles og gjøres tilgjengelig eller immunitet på en annen måte oppnås.

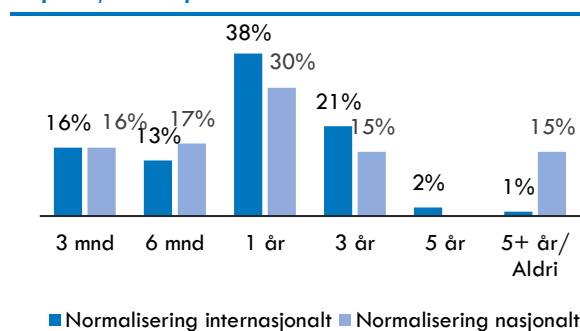
Figur 5-23 viser at det er blant de minste bedriftene målt i antall ansatte at de største bekymringene for konkurs forekommer, selv om forskjellene er relativt små.

Forskjellige land har ulikt forløp på pandemien, hvor noen er sterkere rammet enn andre, og tiltaksbyrden varierer. Det er mulig at utbruddet i Norge kommer ned på et nivå hvor de fleste tiltakene kan heves, samtidig som innreiseforbud, karanteneregler ved utenlandsreise og reiseråd opprettholdes, for å forhindre at smitte sprer seg fra kilder i utlandet. I så fall kan det være en tilnærmet normal situasjon i Norge, hvor næringsliv og privatpersoner kan opptre som vanlig, mens det er strenge tiltak på grunn av pågående utbrudd i andre land. For reiselivet ville dette bety at det ville være mulig å betjene kunder

bosatt i Norge på virksomhetssteder i Norge. I undersøkelsen er bedriftene spurt om deres forventninger om hvor lang tid det vil ta før de er tilbake til et normalt aktivitetsnivå etter at pandemien er nedkjempet og særskilte smitteverntiltak er fjernet i Norge, men hvor det fortsatt er smitteverntiltak i resten av verden. Med dette kan man forstå en situasjon som er beskrevet over. Svarene fra reiselivsbedrifter er vist i Figur 5-24, med de lyseblå søylene. Svarene viser at en betydelig andel mener at det vil ta noe tid før bedriftene kommer tilbake til normalt aktivitetsnivå etter normalisering i Norge. Størst andel, 30 prosent, mener at denne gjenhenting vil ta 1 år. Andeler på 16 og 17 prosent mener at gjenhenting vil ta kortere tid, henholdsvis 3 måneder og 6 måneder. 15 prosent mener at det vil ta 3 år, og 15 prosent mener at det vil ta mer enn 5 år eller aldri inntreffe.

Videre er bedriftene spurt om når de forventer at aktiviteten vil være tilbake på et tilnærmet normalt nivå etter at pandemien er nedkjempet og smitteverntiltak er hevet i hele verden. For reiselivet vil det være av stor betydning i denne situasjonen at reiserestriksjoner over landegrensener kan fjernes helt. Svarene på dette spørsmålet vises som mørkeblå søyler i Figur 5-24. Her ser vi at det bare er små endringer i andelen som svarer 3 måneder eller 6 måneder sammenliknet med normalisering kun i Norge. Derimot er det en langt mindre andel som svarer at normalt aktivitetsnivå vil ta mer enn fem år å oppnå eller aldri vil oppnå. Dette ser ut til å motsvares med større andeler som svarer at gjenhenting forventes å ta 3 år eller 1 år.

Figur 5-24: «På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering nasjonalt/internasjonalt?»

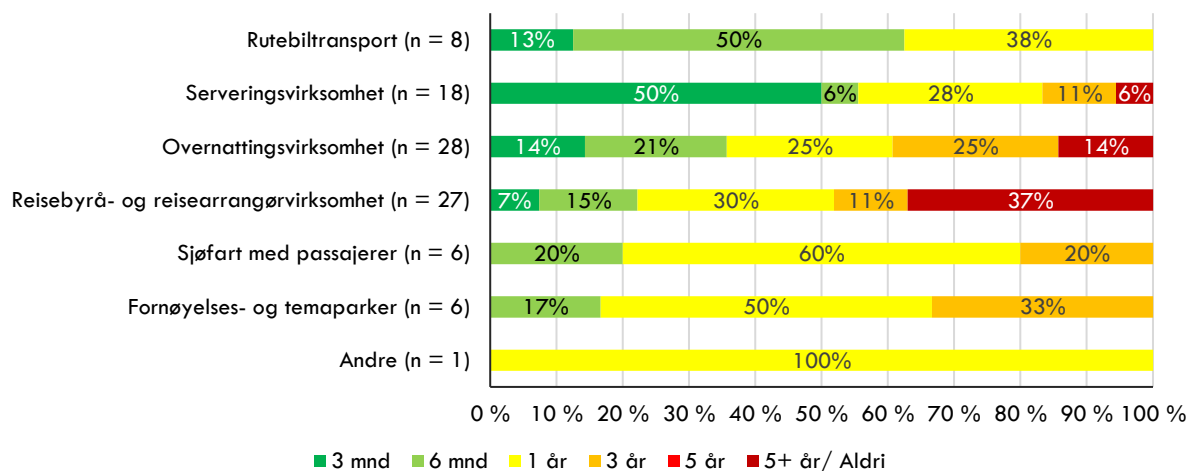
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=100)

Ved å se nærmere på hvordan svarene fordeler seg i ulike deler av reiselivet kan vi undersøke hvilke deler av reiselivet som kan forventes å komme raskere tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå når smitteverntiltakene heves, enten kun i Norge, eller over hele verden. I Figur 5-25 vises svarene med denne inndelingen. Her ser vi at andelen som forventer at gjenhenting tar så kort tid som 3 måneder er størst blant serveringsvirksomhetene, hvor denne andelen er 50 prosent. Også innen rutebiltransport virker forventningene å være at gjenhenting vil oppnås relativt raskt, med 50 % som svarer at normalt aktivitetsnivå kan forventes etter 6 måneder. En ytterligere andel på 13 % forventer at det vil gå raskere, kun 3 måneder.

Innen overnattingsvirksomhet er det betydelig spredning i svarene, med tilnærmet like andeler som svarer 6 måneder, 1 år og 3 år. Det er i tillegg like store andeler som svarer at gjenhenting kan forventes etter 3 måneder som etter mer enn 5 år eller aldri.

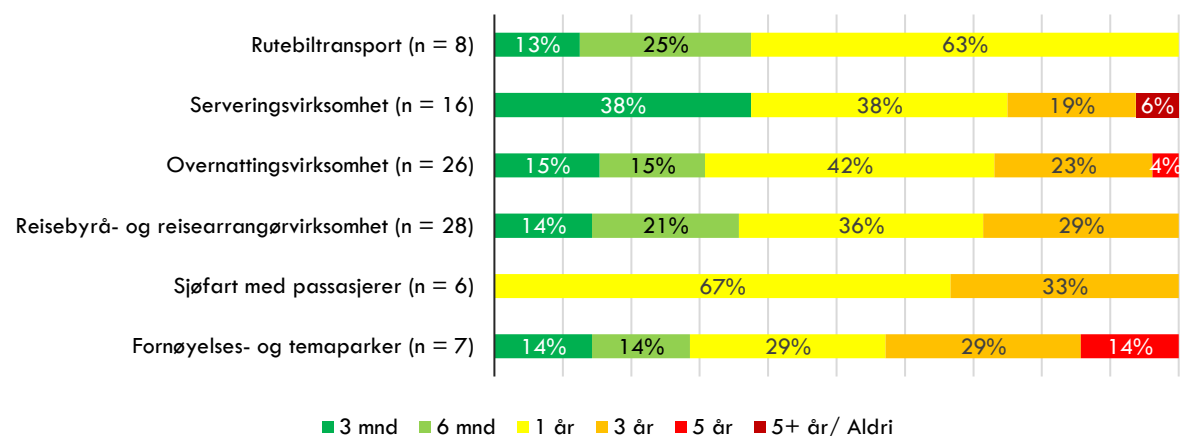
Det er blant reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet hvor det er størst andel som svarer at gjenhenting til normalt aktivitetsnivå forventes å ta mer enn fem år eller aldri vil inntreffe dersom normalisering skjer i Norge men ikke i resten av verden, med 37 prosent. Mange reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter befatter seg med reiser utenfor Norges grenser eller i Norge for utenlandske turister. Avhengigheten av at det er mulig å krysse landegrensener er antakeligvis en stor del av forklaringen bak disse svarene.

Figur 5-25: «På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering nasjonalt?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (N = 94)

Figur 5-26: «På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering internasjonalt?»

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=91)

Når vi ser på forventningene knyttet til en situasjon med internasjonal normalisering ser vi at de ulike gruppene av virksomheter svarer mer likt. Det ser altså ut til at det hovedsakelig er eksponering mot internasjonal etterspørsel som forklarer forskjellene mellom de ulike delene av næringen.

5.2.9 Hindringer

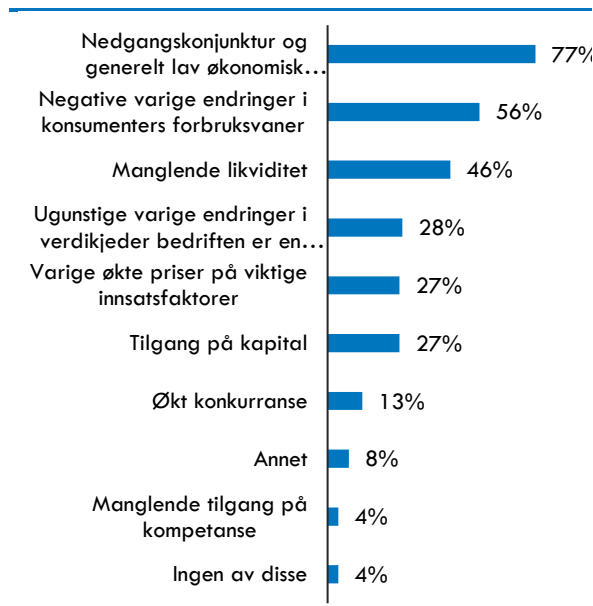
Omtrent tre av fire av reiselivsbedriftene som har opplevd fall i omsetning oppgir nedgangskonjunktur og generell lav økonomisk aktivitet som en hindring for å komme tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter at pandemien er nedkjempet og smitteverntiltak kan heves (Figur 5-27). Den nest mest hyppig oppgitte hindringen er negative varige endringer i konsumenters forbruksvaner, som 56 prosent av de spurte bedriftene har svart. Det er ikke overraskende at det er disse to forholdene som kan utgjøre de

største hindringene for reiselivet, ettersom den viktigste effekten koronapandemien har hatt på reiselivet er å dramatisk redusere etterspørselen etter tjenestene som tilbys i sektoren. For at aktiviteten skal komme seg tilbake til et normalt nivå må etterspørselen komme tilbake, og det er vanskeligere å se for seg at dette skal skje dersom det er lavkonjunktur i internasjonal økonomi, eller dersom konsumentene endrer på reisemønstrene sine og på preferanser de har for forbruk av reiselivstjenester.

Manglende likviditet er den tredje hyppigst nevnte faktoren som kan utgjøre en hindring for å komme tilbake til et normalt aktivitetsnivå. Som situasjonen er i dag har mange reiselivsbedrifter redusert driften til det minimale for å unngå for store underskudd så lenge smitteverntiltak er i kraft. Ved en normalisering er det usikkerhet for mange bedrifter om hvor raskt

etterspørselen og inntekter vil komme tilbake, slik at det kan være vanskelig å vite hvilket tidspunkt som er riktig for å skalere opp driften og dermed kostnadene, for eksempel ved oppbemanning. Imidlertid kan reiselivsbedriftene være avhengige av å gjennomføre visse aktiviteter, som salgsarbeid/markedsføring, sesongforberedelser og bestillingsadministrasjon, uten at driften resulterer i inntekter på kort sikt. Dersom det mangler tilgang på likviditet for å gjøre slike nødvendige aktiviteter vil det være vanskeligere for reiselivsbedrifter å øke aktiviteten etter at pandemien er nedkjempet og smitteverntiltak heves.

Figur 5-27: «Hvilke av følgende forhold anser du som viktige hindringer for at din bedrift skal kunne komme tilbake til normal aktivitet etter normalisering?»

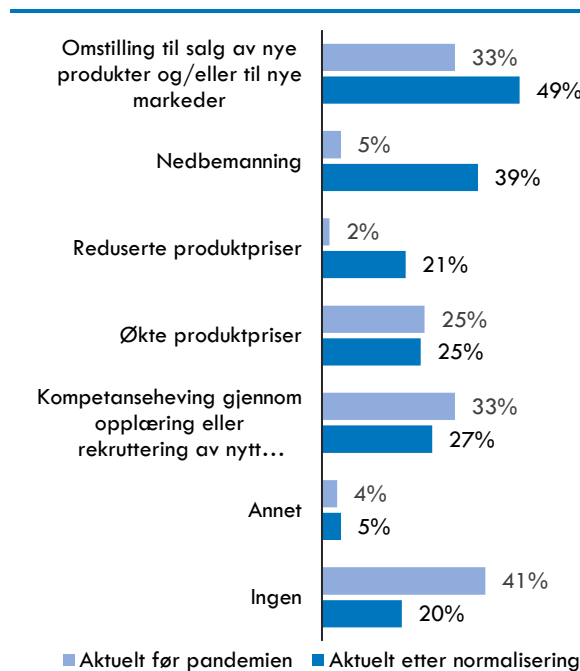

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=101)

5.2.10 Omstilling

For mange bedrifter kan koronapandemien ha gjort det mer aktuelt å gjennomgå omstilling, for å være bedre stilt i situasjonen som råder mens pandemien pågår eller for situasjonen etterpå. I vår undersøkelse er bedriftene både stilt spørsmål om hvilke omstillingstiltak som er aktuelle etter at koronapandemien oppsto, og hvilke omstillingstiltak som var aktuelle fra et tidligere tidspunkt, uavhengig av pandemien. Svarene er vist i Figur 5-28.

Figur 5-28: «Hvilke av følgende tiltak for omstilling er aktuelle/var aktuelle for bedriften allerede før koronapandemien?»

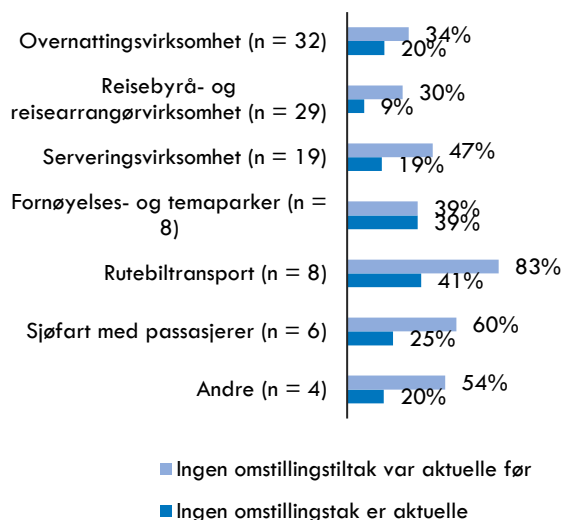
Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

Andelene som oppga at de forskjellige tiltakene var aktuelle før koronapandemien er vist med de grå stolpene, mens andelen som oppga at tiltakene er aktuelle nå er vist med blå stolper.

41 prosent meldte om at ingen omstillingstiltak var aktuelle før krisen, mot 20 prosent nå, slik at pandemien kan sies å ha gjort det mer aktuelt med omstilling for mange. I Figur 5-29 vises det hvordan ulike deler av reiselivet i vårt utvalg har svart om hvorvidt ingen omstillingstiltak var aktuelle før eller etter pandemien. I alle deler unntatt blant fornøyles- og temparker har andelen blitt redusert.

Omstilling til nye produkter og/eller markeder er tiltaket i Figur 5-29 i som framstår som aktuelt for flest etter koronapandemiens utbrudd. Tjenesteprodusenter, herunder reiseliv har stor fleksibilitet for hvilke tjenester og kundesegmenter man retter seg mot. Kundegrunnlaget kan forventes å bli betydelig endret på kort og mellomlang sikt, ettersom hvordan pandemien forløper i ulike land. En tilpasning etter dette kan til dels motvirke bortfallet av kunder reiselivsbedrifter har opplevd så langt. Figur 5-30

Figur 5-29: Andel som ikke anså noe omstillingstiltak som aktuelt før og nå

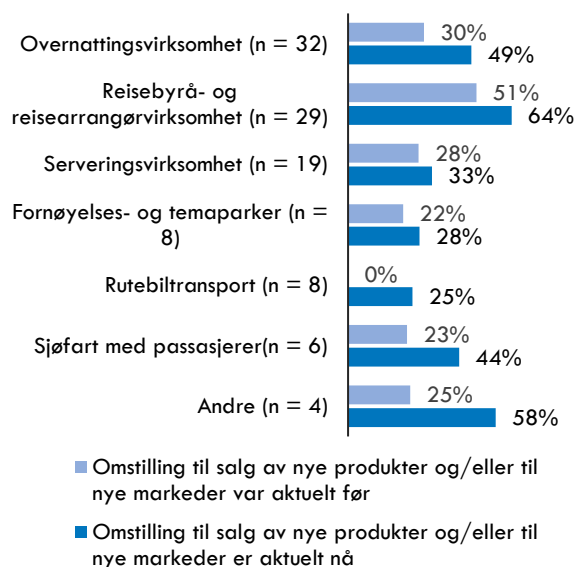

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

viser at det har blitt mer aktuelt med omstilling mot nye produkter/markeder i alle deler av reiselivet.

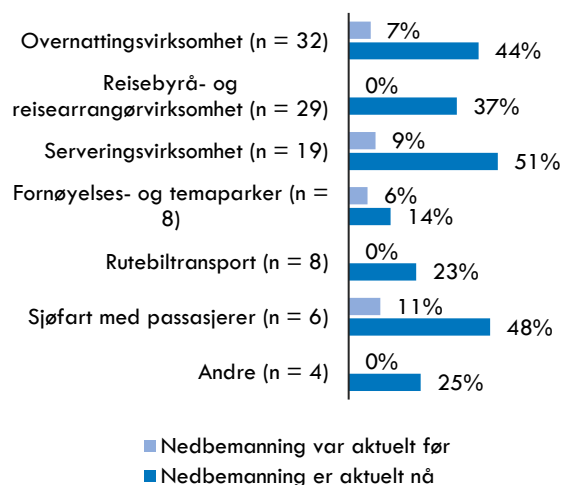
Nedbemanning er det tiltaket som viser størst endring fra før koronapandemien og etter. 39 prosent av reiselivsbedriftene anser nå nedbemanning som et aktuelt tiltak, mot 5 prosent før. Arbeidskraft utgjør en stor del av kostnadene hos reiselivsbedrifter, og nedbemanning kan være en aktuell tilpasning til en situasjon med lav aktivitet og etterspørsel. Mange arbeidsoppgaver i reiselivet krever ikke spesielle kvalifikasjoner, og det kan tenkes at arbeidsgivere innen reiselivsnæringen ikke forventer at nedbemanning i den nåværende situasjonen gir kapasitetsproblemer i en framtidig situasjon hvor etterspørselen er høyere. Hvis reiselivsbransjen går mot en mer varig situasjon med lavt aktivitetsnivå ser det derfor ut som et sannsynlig utfall at mange av arbeidstakerne som er permittert i dag ikke blir hentet tilbake i aktivt arbeid. Figur 5-31 viser at det ikke er noen del av reiselivsbransjen hvor nedbemanning ikke har blitt mer aktuelt etter koronapandemien. Den minste økningen i andel som ser dette som aktuelt finner vi blant fornøyelses- og temparkbedrifter.

Figur 5-30: Andel som anså at omstilling til salg av nye produkter/markeder var/er aktuelt

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

Figur 5-31: Andel som anser nedbemanning som aktuelt før og nå

Kilde: Spørreundersøkelse utført av Kantar for Oslo Economics (n=106)

5.3 Oppsummering

Reiselivet har så langt vært hardt rammet av koronapandemien, og ser ut til å oppleve en sterk nedgang så lenge det er iverksatt smitteverntiltak i Norge og ellers i verden. Begrensninger på reiser over landegrensene og råd om å ikke foreta unødvendige fritidsreiser resulterer i et dramatisk bortfall i kundemassen til reiselivsbedrifter. Så godt som alle reiselivsbedrifter i vår undersøkelse har opplevd omsetningsfall i perioden pandemien har pågått. Omsetningsfallet har også vært svært stort i

mange bedrifter, nesten tre fjerdedeler av bedriftene som har opplevd fall i omsetningen har hatt et fall på over 80 prosent sammenliknet med hva de hadde forventet uten koronapandemien. Det er i størst grad blant reisebyrå-, reisearrangørvirksomheter og tilknyttede tjenester hvor bedriftene har opplevd svært store fall i omsetning. Bedrifter i gruppen fornøyles- og tempaparker har også vært rammet, men en større andel av bedriftene med et mindre fall enn i andre deler av reiselivet, antakeligvis på grunn av sesongbasert drift.

Reiselivsbedriftene framhever bortfall av etterspørsel fra norske kunder som den viktigste grunnen til fallet i omsetning, med noen færre som peker på fall i etterspørsel fra utenlandske kunder. Nesten halvparten av bedriftene vi har spurt oppgir pålegg fra myndighetene om å stenge eller redusere virksomhetene som en viktig forklaring på fallet i omsetning.

81 prosent av reiselivsbedriftene i undersøkelsen oppgir å ha permittert ansatte. I snitt har disse bedriftene permittert 8 ansatte. Vårt anslag på andelen ansatte som er permittert i reiselivet totalt sett er 45 prosent. Bedriftene er også spurt om de har utsatt investeringer, noe omtrent halvparten oppgir å ha gjort.

To tredjedeler av bedriftene innen reiseliv anslår risikoen for at bedriften skal gå konkurs eller legge ned driften dersom smitteverntiltak og støttetiltak vedvarer i seks måneder som 20 prosent eller lavere. Totalt 23 prosent anslår risikoen for konkurs til å være 50 prosent eller høyere, blant disse 7 prosent som anslår at den er 80 prosent eller mer. Hvis tiltak vedvarer i seks måneder og bedriftene kan spå risikoen presist ville dette betydd et betydelig antall konkurser innen reiselivet. Det er i størst grad blant små bedrifter med under 10 ansatte at risikoen for konkurs eller nedleggelse vurderes å være høyest.

Over halvparten av reiselivsbedriftene forventer at normalt aktivitetsnivå er oppnåelig innen ett år eller kortere etter at man har nekkjempet pandemien og kunnet avvikle smitteverntiltak. 16 prosent av bedriftene forventer at normalt aktivitetsnivå er oppnåelig tre måneder etter dette, og omtrent samme andel at dette nivået er oppnåelig etter 6 måneder. Hvis det kun skjer en normalisering i Norge, mens smitteverntiltak fortsatt er i kraft i andre land med resulterende lavkonjunktur, forventer flere bedrifter at gjenhenting vil ta lengre tid, noen at det vil ta mer enn fem år eller aldri oppnås.

En mulig tolkning av dette er at noen bedrifter i reiselivet er sterkt avhengig av at turister kan komme til Norge og at nordmenn kan reise til utlandet. Dette ser vi blant annet ved at reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter har størst andel som tror gjenhenting til normalt aktivitetsnivå vil ta fem år eller mer, eller aldri oppnås, dersom normalisering kun skjer i Norge. Hvis det derimot skjer en normalisering også i resten av verden, er det ingen bedrifter blant reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter som tror det vil ta så lang tid. Serveringsvirksomheter, rutebiltransport og overnattingsvirksomheter er de bedriftene hvor størst andel forventer at gjenhenting til normalt aktivitetsnivå vil skje raskt (innen ett år) etter normalisering.

En mulig forklaring på dette kan være at etterspørselen etter overnatting-, servering- og transporttjenester responderer raskere etter normalisering enn etterspørselen etter pakkereiser og arrangerte reiser. Slik situasjonen ser ut i skrivende stund framstår det ganske sannsynlig at det på kort sikt vil bli mulig å foreta feriereiser innenlands i Norge, mens de fleste utenlandsreiser fortsatt ikke vil være tilrådelig å gjennomføre. Dermed virker det også sannsynlig at overnatting- og serveringsbransjen vil kunne hente igjen noe av aktiviteten raskere enn reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter.

Reiselivsbedriftene ser først og fremst nedgangskonjunktur og generelt lav økonomisk aktivitet som en viktig hindring for gjenhenting til et normalt aktivitetsnivå, men det er også en hindring dersom konsumentenes forbruksvaner endrer seg varig, vekk fra forbruk av typiske reiselivsprodukter. Videre er den tredje hyppigst forekommende hindringen i undersøkelsen manglende likviditet, som kan skyldes at reiselivsbedrifter ofte får inntekter fra virksomheten sin en stund etter at viktig salgs- og forberedelsesarbeid med påfølgende kostnader er gjort. Det er derfor en fare for at reiselivsbedrifter i en lengre periode driver med begrenset kapasitet, på grunn av hindringer for en økt satsing. Andre kan risikere å gå konkurs dersom inntektene viser seg å ikke stå til forventningene.

Flere reiselivsbedrifter vurderer det som aktuelt med omstillingstiltak etter pandemiens utbrudd enn før. De omstillingstiltakene som blir ansett som aktuelle av flest i vårt utvalg er omstilling mot salg av nye produkter/i nye markeder, og nedbemanning.

6. Oppsummering og mulige tiltak

6.1 Industri

6.1.1 Koronasituasjonen i ulike deler av norsk industri

Resultater fra vår undersøkelse, intervjuer og andre informasjonskilder tyder på at koronasituasjonen har rammet norsk industri forholdsvis bredt. Både produksjon for hjemmemarkedet og for eksport er rammet. Deler av næringsmiddelindustrien, legemiddelindustrien og virksomheter med lengre ordrehorison er i mindre grad berørt. Deler av næringen som er særlig hardt rammet omfatter oljeleverandørindustrien, verftsindustrien og en del produksjon rettet mot forbrukermarkedet.

I undersøkelsen finner vi også at små virksomheter rammes hardere enn store. Dette er i samsvar med innspill fra intervjuer og andre informasjonskilder – at store, kapitalsterke virksomhetene klarer seg bedre gjennom krisen. Dette kan henge sammen med omstillingsevne, markedsposisjon eller at disse virksomhetene har lengre ordreserver, som gjør at de kan opprettholde et mer normalt aktivitetsnivå gjennom krisen.

Redusert etterspørsel fra hjemmemarkedet virker å være den klart viktigste årsaken til omsetningsfallet innenfor industribedriftene i vår undersøkelse. Virksomheter som selger til internasjonale marker peker naturlig nok på etterspørselen internasjonalt som den viktigste driveren. Vår undersøkelse viser videre at en kun en liten del av den tapte omsetningen forventes å kunne gjenvinnes gjennom midlertidig omstilling mot nye markeder eller produkter. Flere oppgir at de vurderer det likevel.

Valutakursutviklingen isolert kan ha en positiv effekt på etterspørsel rettet mot eksportrettede virksomheter. Effekten veier imidlertid ikke så langt opp for den generelle etterspørselssvikten som følge av global nedgangskonjunktur.

Mange industrivirksomheter opplever, eller forventer å oppleve, økte kostnader. Industribedriftene i vår undersøkelse peker særlig på økte priser på innsatsvarer. Det er sannsynlig at dette i stor grad henger sammen med valutakursutvikling, særlig for virksomheter som henter innsatsvarer fra utlandet. Relativt mange av virksomhetene i undersøkelsen opplever også økte kostnader knyttet direkte til smittevern, samt økte lønns- og personalkostnader. Dette kan henge sammen med reiserestriksjoner og andre utfordringer knyttet til bruk av utenlandsk personell. Gjennom intervjuer og andre informasjonskilder pekes det også på økte

fraktkostnader for store deler av næringen, særlig eksportvirksomheter og virksomheter som henter innsatsvarer fra utlandet.

Sammenlignet med før pandemiens utbrudd, vurderer noen av industribedriftene omstilling til salg av nye produkter og/eller salg til nye markeder. Den største delen bedriftene som har opplevd omsetningsfall i utvalget oppgir imidlertid at kun en liten del av den tapte omsetningen på kort sikt kan forventes å gjenvinnes ved en slik omstilling. Det er vanligere at bedriftene vurderer andre tiltak, som nedbemanning og prisendringer for å begrense de negative virkningene av pandemien. Nær halvparten av industribedriftene i vår undersøkelse har allerede utsatt investeringer, og investeringer i ny produksjonsteknologi er også et mindre aktuelt tiltak for omstilling enn før pandemiens utbrudd. Det er særlig blant de større bedriftene i utvalget at vi finner omstillingsevne, noe som kan skyldes tilgang på kapital, samt muligheter til å rette seg mot nye markeder. Flere av de større bedriftene har også mulighet til å nedbemanne for å begrense de negative konsekvensene av pandemien.

6.1.2 Vurdering av utvikling på mellomlang sikt i ulike deler av industrien

Utviklingen innenfor industrien på mellomlang sikt avhenger av mange faktorer. De fleste industribedriftene i vårt utvalg virker å forvente nedgangskonjunktur og generelt lav økonomisk aktivitet. Dette vil naturlig nok begrense virksomhetenes mulighet til å komme tilbake til et normalt aktivitetsnivå. Bildet er imidlertid sammensatt og ulike deler av industrien påvirkes ulikt av en del utviklingstrekk.

Industribedriftene som har opplevd omsetningsfall i vår undersøkelse peker primært på etterspørsel innenlands som den drivende faktoren. Det er imidlertid vanskelig å vurdere utviklingen i innenlands forhold isolert, uten å vurdere utviklingen i den internasjonale økonomien. Utviklingen internasjonalt vil i vesentlig grad være avgjørende for hva som skjer i norsk industri fremover. Dette synliggjøres i vår undersøkelse ved at industribedriftene generelt er mer positive til egen gjenhenting etter en internasjonal normalisering, sammenliknet med en nasjonal normalisering isolert. Det er likevel særlig eksportrettede virksomheter og virksomheter som inngår i internasjonale verdikjeder er sensitive for internasjonale utviklingstrekk.

Utviklingen i valutamarkedene vil også ha stor innvirkning på industrien. Om kronekursen forblir på et lavt nivå, vil virksomheter som henter innsatsfaktorene

sine utenfra stå ovenfor høyere kostnader enn det de hadde før krisen. Mange av industribedriftene i vår undersøkelse peker på varige økte priser på innsatsfaktorer som en hindring for normalisering. Utvikling i kronekursen kan spille en avgjørende rolle i dette bildet. Samtidig vil eksportrettede virksomheter være mer konkurransedyktige i det internasjonale markedet om kronekursen forblir på et lavt nivå. Dette kan gi en positiv stimuli til eksportrettede industribedrifter, samt leverandører til disse.

Innenfor oljeleverandørindustrien er usikkerheten stor. Hva som skjer i denne delen av norsk industri avhenger i stor grad av utvikling i oljepris. Dersom oljeprisen forblir lav, er det sannsynlig at vi vil se omstruktureringer eller konkurser innenfor oljeleverandørindustrien. For noen bedrifter kan det være aktuelt å omstille produksjonen, eksempelvis i retning fornybar energi, infrastruktur eller mot oppdrettsnæringen.

Også andre deler av norsk industri kan stå overfor nødvendige omstillinger. Trender som var synlige før pandemien inntraff, forventes av noen av de mest sentrale aktørene å akselerere som følge av krisen. Dreining mot mer fornybar energiproduksjon og tiltak for å redusere klimagassutslipp i øvrige deler av industrien kan komme raskere enn tidligere antatt. En annen utvikling som kan akselerere er økt grad av regional selvforsyning – hvor enkelte deler av industrien som følge av usikkerhet rundt internasjonale verdikjeder i større grad enn tidligere ønsker å skaffe innsatsvarer fra hjemmemarkedet eller fra nærliggende markeder.

Vår undersøkelse og andre informasjonskilder peker i retning av at små virksomheter rammes hardere av krisen enn store virksomheter. Små virksomheter virker også å være mindre omstillingsdyktige og ha større utfordringer med tilgang til kapital. Mye tyder på at man kan komme til å se flere konkurser og omstruktureringer blant små virksomheter. Det er også sannsynlig at flere blir integrert i større selskaper og at man innenfor deler av industrien vil se økt konsolidering på mellomlang sikt.

Sammenlignet med respondentene fra andre næringer i vår undersøkelse ser vi at industrisektoren så langt har stått ovenfor noe mindre dramatiske konsekvenser på kort sikt. Dette skyldes både at industriell virksomhet har vært mindre direkte rammet av smitteverntiltak, og at etterspørselen har vært mindre direkte rammet av fall i etterspørsel. Generelt er verdikjedene innenfor industrien relativt lange, og deler av industrien opererer også med noe mer langsiktighet i sine ordre enn det vi ser innenfor varehandel og reiseliv. Det betyr at det kan ta noe lengre tid før konsekvenser av etterspørselsfall manifesterer seg som tapt omsetning. De samme

forholdene kan imidlertid gjøre at veien mot normalisering kan bli lengre enn i andre næringer. Kapitalintensiteten i næringen og betydningen av tilgang på finansiering gjør også at konsekvenser på lengre sikt kan bli større, og vår undersøkelse viser at en stor del av bedriftene allerede har valgt å utsette planlagte investeringer.

6.1.3 Mulige tiltak rettet mot industrien

Redusert etterspørsel virker å være den primære utfordringen for industrien. For deler av industrien som er rettet mot forbrukermarkedet, kan generelle etterspørselsstimulerende, herunder ekspansiv finanspolitikk, være relevant på mellomlang sikt. Effekten på industrien vil imidlertid være indirekte og høyst usikker. Mer direkte etterspørselsstimulanser, som iverksetting av store offentlige investeringer, for eksempel infrastrukturprosjekter, kan være mer treffsikkert for ikke-forbrukerrettede deler av industrien. Deler av industrien er imidlertid svært avhengige av utviklingen i internasjonal økonomi og etterspørsel blant utenlandske kjøpere. Dette kan gjøre at nasjonale tiltak har begrenset effekt.

Resultater fra vår undersøkelse indikerer at det er omstillingsvilje i næringen, men at mange foreløpig ikke vurderer lønnsomheten som god nok. Mange peker også på utfordringer knyttet til tilgang til kapital, blant annet som konsekvens av økt behov for omstilling innenfor deler av næringen. For mange bedrifter kan det dermed være viktig at kapasiteten innenfor statlige tilskudd, låne- og garantiordninger opprettholdes.

6.2 Varehandel

6.2.1 Vurderinger for ulike deler av varehandelen

Både vår undersøkelse og øvrige analyser og kartlegginger av varehandelen indikerer sterkt at bortfall av etterspørsel er den primære utfordringen for varehandelen. Store deler av varehandelen forventes derfor å komme tilbake raskt hvis etterspørselen tar seg opp.

Dersom den pågående krisen forlenges eller etterfølges av en dyp nedgangskonjunktur med høy arbeidsledighet, høy usikkerhet og lave forventninger om personlig økonomi er det også sannsynlig at de deler av varehandelen som er mest konjunkturfølsomme vil ha et lavere aktivitetsnivå over lengre tid. Grossister og detaljister med omsetning fra inntektselastiske varegrupper er i så fall de som vil bruke lengre tid på komme tilbake til et tilnærmet ordinært aktivitetsnivå.

De delene av varehandelen som hadde lav lønnsomhet før den pågående krisen forventes å få et permanent redusert aktivitetsnivå i fremtiden. Denne delen av varehandelen møter dermed et fremskyndet

omstillingsbehov. Dette inkluderer blant annet mindre detaljister med lav lønnsomhet som møter konkurranse mot store kjeder eller mot utlandet.

Deler av varehandelen som i hovedsak har direkte eller indirekte omsetning fra fysiske butikker som i en vesentlig grad disiplineres av konkurranse fra netthandel vil trolig også få et redusert aktivitetsnivå. Varegrupper som klær, sko, bøker, kosmetikk og sportsprodukter er eksempler på slike varer. Det kan blant annet vises til flere store konkurser i disse næringene før krisen.⁴¹ Deler av varehandelen forventes å bevege seg i retning mot færre og mindre fysiske butikker og med en større satsing på nett. Omsetningsfall og konkurser som skjer som følge av koronasituasjonen fremskynder disse trendene, slik at man innenfor noen deler av varehandelen trolig vil ha et permanent lavere sysselsettingsnivå.

6.2.2 Konsekvenser av netthandel og digitalisering på mellomlang sikt

Smittevernstiltak og smittefrykt kan også ha bidratt til å fremskynde utviklingen av det som før krisen var en gradvis dreining i etterspørsel mot netthandel og hjemlevering. Det vil si at endrede konsumvarer som har skjedd som følge av krisen kan forbli varige. Bransjene som i dag er mest påvirket av netthandel og digitalisering er også bransjene som forventes å bli påvirket av netthandel og digitalisering på mellomlang sikt. Dette inkluderer forhandlere av tekstiler, sportsvarer, elektronikk, kosmetikk, bøker, møbler, utstyr til kjæledyr, apotek mv. Vi vurderer imidlertid at den samlede effekten på sysselsetting ved fremskyndet digitalisering og omstilling trolig er begrenset for varehandelen totalt sett sammenlignet med virkningene av redusert etterspørsel.

Norsk varehandel synes allerede å ha kommet langt hva gjelder å omstille seg til netthandel og digitale løsninger innen produksjon, distribusjon, salg og service. Videre vil trolig en stor del av omsetningen og sysselsettingen innen varehandelen fortsatt være knyttet til fysiske utsalg – da det trolig alltid vil være etterspørsel etter å handle i fysisk butikk.

Delene av varehandelen som i mindre grad av tilstede på nett har trolig i mindre grad et omstillingsbehov mellomlang sikt som en konsekvens av koronasituasjonen. I enkelte næringer er ikke netthandel et nært substitutt til fysisk handel. I andre næringer er digital omstilling i en større grad et spørsmål om lønnsomhet enn omstillingsevne. Vi vurderer at koronasituasjonen trolig ikke vil gi store utslag på omstillingshastigheten i næringer som i liten grad satset på netthandel før krisen.

⁴¹ Eksempler på konkurser i varehandelen i 2019 og 2020: Notabene (bøker), Gresvig (sport/fritid), Birk Sport (sport/fritid), Vita (kosmetikk), Superdry (klær)

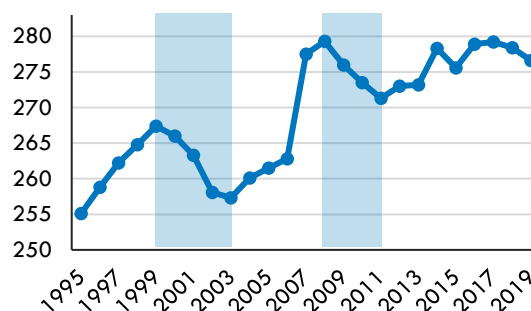
6.2.3 Sysselsetting og etterspørselsvirkninger

Som nevnt, vurderer vi at bortfall i etterspørsel i sammenheng med en dyp og potensiell langvarig nedgangskonjunktur å være den største utfordringen for varehandelen.

Erfaringer fra tidligere nedgangskonjunkturer kan muligens si noe om utviklingen i sysselsetting som følge av et etterspørselsfall. Figur 6-1 utviklingen i sysselsetting i varehandelen i perioden 1995-2019. I løpet av perioden har Norge opplevd to større nedgangskonjunkturer.

Rundt årtusenskiftet ble Norge rammet av et kraftig oljeprisfall i 1998 etterfulgt av at den såkalte IT-bobla sprakk i 2001 samt etterdønninger av terrorangrepene i USA. I perioden 1999-2003 falt antall årsverk i varehandelen med 3,7 prosent. Finanskrisen i 2008 sammenfalt også med redusert sysselsetting i varehandelen med 2,5 prosent i perioden 2008-2011. I begge disse tilfellene har sysselsettingen i varehandelen tatt seg opp igjen i takt med vekst i norsk økonomi for øvrig.

Figur 6-1: Varehandel og reparasjon av motorvogner: Årsverk, heltidsekvivalenter, for lønntakere og selvstendige

Kilde: SBB, 09175: Lønn og sysselsetting, etter næring, statistikkvariabel og kvartal. Illustrasjon ved Oslo Economics

Dersom etterspørselsvirkninger ved nåværende krise er i samme skala som tidligere nedgangskonjunkturer, synes det rimelig å anta at konsekvensene for sysselsetting og aktivitet i varehandelen som helhet blir på et tilsvarende nivå – avhengig av styrken på tilbakeslaget og varigheten av den etterfølgende nedgangskonjunkturen. Det er imidlertid svært stor usikkerhet knyttet til utviklingen av konjunkturbildet selv på kort sikt.

Varehandelen skiller seg også fra en del andre næringer ved at omsetningen og aktivitetsnivået primært drives av innenlandsk etterspørsel. Dette innebærer at varehandelen i en mindre grad enn

mange andre næringer påvirkes direkte av en internasjonal lavkonjunktur. Til tross for dette kan internasjonal uro likevel gi betydelige negative ringvirkninger også på innenlandsk etterspørsel – som i sin tur kan gi negative utslag på innenlandsk etterspørsel og på varehandelen i Norge.

6.2.4 Potensielle tiltak rettet mot varehandelen

Basert på informasjonen vi har fått inn i dette prosjektet synes etterspørselssvikt i forbindelse med koronasituasjonen å være den primære utfordringen til varehandelen. Kortsiktige tiltak rettet mot varehandelen (f.eks. kompensasjonsordninger og lånegarantier) synes primært relevante så lenge smitteverntiltakene i seg selv har en vesentlig innvirkning på etterspørselen. Det synes å være lite grunnlag for å opprettholde eller utvide slike ordninger i lang tid etter normalisering da en vesentlig andel av etterspørsel da trolig vil komme tilbake.

På mellomlang sikt, der vi forutsetter at de mest inngripende smitteverntiltakene er opphevet, er varehandelens primære utfordring lav etterspørsel fra norske kunder som følge av en sannsynlig nedgangskonjunktur med høyere arbeidsledighet og lavere aktivitetsnivå enn det som var tilfelle før koronasituasjonen.

For varehandelens del synes i hovedsak generelle etterspørselsstimulerende tiltak og tiltak som sikrer sysselsetting, å være relevant på mellomlang sikt. Slike tiltak inkluderer ekspansiv finanspolitikk (økning i offentlig utgifter og/eller reduksjon i skatter og avgifter) som bidrar til å øke sysselsettingen og i sin tur etterspørsel etter varer og tjenester.

6.3 Reiseliv

Reiselivet har så langt vært hardt rammet av koronapandemien, og ser ut til å oppleve en sterk nedgang så lenge det er iverksatt smitteverntiltak i Norge og ellers i verden. Begrensninger på reiser over landegrensener og råd om å ikke foreta unødvendige fritidsreiser resulterer i et dramatisk bortfall i kundemassen til reiselivsbedrifter. Så godt som alle reiselivsbedrifter i vår undersøkelse har opplevd omsetningsfall i perioden pandemien har pågått. Omsetningsfallet har også vært svært stort i mange bedrifter, nesten tre fjerdedeler av bedriftene som har opplevd fall i omsetningen har hatt et fall på over 80 prosent sammenliknet med hva de hadde forventet uten koronapandemien. Det er i størst grad blant reisebyrå-, reisearrangørvirksomheter og tilknyttede tjenester hvor bedriftene har opplevd svært store fall i omsetning.

Tidligere episoder med smittsomme sykdommer og naturkatastrofer i verden har hatt dramatiske konsekvenser for reiseliv på kort sikt, men

konsekvensene har vært relativt kortvarige, og utviklingen har returnert til trenden etter en periode på noen få år. Det er mulig at dette vil være tilfelle også etter koronapandemien, men det avhenger av den økonomiske situasjonen i verden og av om forbrukernes reiseadferd endres fundamentalt etter at pandemien nedkjempes. Forventninger om en rask gjenhenting etter en dyp nedtur vises delvis også i våre innsamlede data.

Over halvparten av reiselivsbedriftene forventer at normalt aktivitetsnivå er oppnåelig innen ett år eller kortere etter at man har nedkjempet pandemien og kunnet avvikle smitteverntiltak. 16 prosent av bedriftene forventer at normalt aktivitetsnivå er oppnåelig tre måneder etter dette, og omtrent samme andel at dette nivået er oppnåelig etter et halvt år. Hvis det kun skjer en normalisering i Norge, mens smitteverntiltak fortsatt er i kraft i andre land med resulterende lavkonjunktur, forventer flere bedrifter at gjenhenting vil ta lengre tid, noen at det vil ta mer enn fem år eller aldri oppnås.

Vi tolker dette som at noen bedrifter i reiselivet er sterkt avhengig av at turister kan komme til Norge og at nordmenn kan reise til utlandet. Dette ser vi blant annet ved at reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter har størst andel som tror gjenhenting til normalt aktivitetsnivå vil ta fem år eller mer, eller aldri oppnås, dersom normalisering kun skjer i Norge. Hvis det derimot skjer en normalisering også i resten av verden, er det ingen bedrifter blant reisebyrå- og reisearrangørvirksomheter som tror det vil ta så lang tid. Serveringsvirksomheter, rutebiltransport og overnattingsvirksomheter er de bedriftene hvor størst andel forventer at gjenhenting til normalt aktivitetsnivå vil skje raskt (innen ett år) etter normalisering.

Det er mulig at koronapandemien kan føre til endringer i forbrukeres reiseadferd og ferieforbruk som varer lengre enn selve pandemien. Salget av biler og fritidsbåter har økt så langt etter pandemiens inntreden i påvente av at sommerferien må tilbringes i Norge. Slike investeringer og tilegnelse av nye vaner kan føre til et endret mønster i hvordan nordmenn ferierer i favør av kortere reiser og reiser innenlands. Samtidig har det de siste årene vært et stadig økt fokus på bærekraftig turisme, noe som også kan lede til økt turistkonsum innenlands. Dette vil i så fall kunne gi overnattings- og serveringsbransjen, og aktører som opererer innenfor reiser og opplevelser i Norge et økt marked og raskere gjenhenting, på bekostning av aktører som opererer i tilknytning til utenlandsreiser. Hvorvidt en slik trend faktisk forsterkes av koronapandemien er umulig å fastslå på nåværende tidspunkt, fordi forbrukerne per nå ikke står fritt til å velge mellom ferier i Norge og utlandet.

6.3.1 Potensielle tiltak rettet mot reiselivet

Reiselivsbedriftene peker først og fremst på den fraværende etterspørselen som en årsak til fallet i omsetning opplevd så langt gjennom koronapandemien. Så lenge mange bedrifter er pålagt å holde stengt, eller kundene i praksis ikke har mulighet til å benytte seg av tjenestene til reiselivsbedrifter innebærer tiltak rettet mot reiselivet et element av å holde dem kunstig i live, fram til normal drift er mulig igjen. Så lenge det er smittevernmessig forsvarlig, vil det være bedre ressursbruk å gjøre det mulig for reiselivsbedrifter å skalere opp driften gjennom gradvis heving av smitteverntiltak, for å redusere behovet for økonomiske støttetiltak.

For å gjøre det forsvarlig å gjenåpne driften, enten med gjeldende smitteverntiltak eller med modererte tiltak, vil reiselivsbedrifter ha behov for å tilrettelegge virksomheten sin, for eksempel for å oppnå forsvarlig avstand mellom kunder og fjerne punkter hvor fysisk berøring er nødvendig. Tiltak som stimulerer slik tilrettelegging kan bidra til et mer levedyktig reiseliv i situasjonen samfunnet er i under pandemien, og samtidig fremme blant annet digitalisering og universell utforming innen reiselivet.

Andre etterspørselsstimulerende tiltak kan være et viktig supplement ettersom etterspørselen kan reagere tregt på tross av heving av smitteverntiltak, dersom forbrukerne reduserer turismeforbruket på grunn av økt usikkerhet.

Samtidig som det vil ta tid før etterspørselen kommer tilbake til normalen, kan andre kjennetegn ved deler av reiselivsnæringen også gjøre at ventetiden på inntekter forlenges. Reiselivet er til dels sesongbasert, og er avhengig av planlegging, forhåndsbestillinger og markedsføring. Uten å ha tilgjengelig likviditet til å gjennomføre slike aktiviteter kan inntektsevnen rammes, slik at reiselivets vei tilbake forlenges. Omtrent halvparten av bedriftene i vår spørreundersøkelse oppgir likviditet som en hindring for å komme tilbake til et normalt aktivitetsnivå. Aktører i reiselivet som har vært nødt til å innstille driften i virksomhetene under koronakrisen, men som ser et marked for å starte på nytt ved en normalisering kan også ha behov for finansiering som det kan være vanskelig å få på kommersiell basis. Ordninger som letter tilgangen til likvide midler for reiselivet kan derfor spille en rolle i å hente næringene tilbake fra nedgangen krisen har gitt.

A.1 Vedlegg: Spørreundersøkelse

CATI Questionnaire

Name of survey

Næringslivsundersøkelse

Client

Author(s)

Løbak Hestmann, Morten

This questionnaire was written according to Kantar quality procedures

checked by

The logo for Kantar, featuring the word "KANTAR" in a bold, black, sans-serif font. The letter "K" is stylized with a vertical bar to its left.

Survey: 20100704

Version: 3

Global Practice: ...

© Kantar 24-4-2020

Repeating study (if this survey has been previously conducted)	
Name of survey	Næringslivsundersøkelse
Language	Norwegian Bokmål (Norway)
Survey length (minutes)	6
Version	3
Author(s)	Løbak Hestmann, Morten
Contact	
Panel	
Sample size	Gross: Net:
Sample description	
Quota	
If several markets: indicate the markets	
If several targets	
Check-in site	http://www.kantar.com
Comments	

Index

STILLING:

BRANSJE:

BBB: Alle

End BBB: Alle

i1:

VBB:

VBC:

VBD:

i2:

i3:

VBF:

VBG:

VBH:

i4:

i5:

i6:

i7:

i8:

VBJ:

VBK:

i11:

i12:

VBL:

VBM:

i14:

i15:

VBN:

VBP:

VBQ:

VBR:

VBS:

i16:

i17:

i18:

i19:

i20:

VBT:

i21:

i22:

VBV:

i23:

VBW:

STILLING:

Single coded

Not back

Hvilken stilling/rolle har du i bedriften?

Normal

- 1 Daglig leder
- 2 Leder med særlig ansvar for marked/salg
- 3 Leder med særlig ansvar for finans/økonomi
- 4 Leder med særlig ansvar for personal
- 5 Leder med særlig ansvar for produksjon
- 6 Mellomleder → GO TO SCREEN OUT
- 7 Medarbeider → GO TO SCREEN OUT
- 8 Annet → GO TO SCREEN OUT

BRANSJE:

Single coded

Not back

Innenfor hvilken næring har din bedrift sin hovedvirksomhet?

LES OPP!

Normal

- 1 Industri
- 2 Varehandel
- 3 Reiseliv
- 4 Ingen av disse/vet ikke → GO TO SCREEN OUT

BBB: Alle

Begin block

BBB: Alle

End block

i1:

Single coded

Not back

Har bedriften opplevd fall i omsetningen som følge av koronapandemien?

Normal

- 1 Ja
- 2 Nei
- 3 Vet ikke

Ask only if **i1,2**

VBB:

Single coded

Not back

Du har svart at bedriften **ikke** har opplevd fall i omsetningen som følge av koronapandemien. Forventer du likevel at omsetningen vil falle innenfor det nærmeste året?

Normal

- 1 Ja, omsetningen vil falle uansett om dagens smitteverntiltak oppheves
- 2 Nei, omsetningen vil ikke falle dersom enkelte av smitteverntiltakene oppheves
- 3 Nei, omsetningen vil ikke falle uansett om dagens smitteverntiltak fortsatt gjelder
- 4 Vet ikke

Ask only if **VBB,1,2**

VBC:

Single coded

Not back

Hvor stort omsetningsfall forventer bedriften å oppleve i 2020, sammenlignet med forventningene uten pandemi og smittebegrensende tiltak?

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke

Ask only if **i1,2 and VBB,3**

VBD:

Single coded

Not back

Du har svart at bedriften **verken** har opplevd eller forventer fall i omsetning som følge av pandemiens utbrudd og smittebegrensende tiltak. Tror du at bedriften vil øke sin omsetning som følge av pandemien i 2020?

Normal

- 1 Ja, den vil øke
- 2 Nei, den vil ikke øke
- 3 Vet ikke

Ask only if **i1,1**

i2:

Single coded

Not back

Hvor stort har omsetningsfallet vært sammenlignet med forventningene uten pandemi og smittebegrensende tiltak?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **i1,1** and **BRANSJE,1,2**

i3:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende faktorer har påvirket bedriftens omsetning negativt etter pandemiens utbrudd?

Flere svar mulig. LES OPP.

Random

- 1 Sviktende leveransekjeder fra leverandører i Norge
- 2 Sviktende leveransekjeder fra utenlandske leverandører
- 3 Mangel på personell som følge av karantene, sykdom, omsorgspermisjon eller andre grunner
- 4 Redusert etterspørsel fra kunder i Norge
- 5 Redusert etterspørsel fra kunder i utlandet
- 6 Økt konkurranse
- 7 Nødvendige smitteverntiltak i bedriften, for eksempel bruk av smittevernutstyr, desinfisering av utstyr eller økt fysisk avstand mellom ansatte
- 8 Annet *Fixed

Ask only if **BRANSJE,3** and **i1,1**

VBF:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende faktorer har påvirket bedriftens omsetning negativt etter pandemien utbrudd?

Flere svar mulig.

Normal

- 1 Mangel på personell som følge av karantene, sykdom, omsorgspermisjon eller andre grunner
- 2 Redusert etterspørsel fra kunder i Norge
- 3 Redusert etterspørsel fra kunder i utlandet
- 4 Pålegg fra myndighetene om å stenge eller redusere virksomheten.
- 5 Nødvendige smitteverntiltak i bedriften, for eksempel bruk av smittevernutstyr, desinfisering av utstyr, økt fysisk avstand mellom ansatte og kunder, eller bortfall av aktiviteter
- 6 Annet

Ask only if **BRANSJE,1,2** and **VBB,1,2**

VBG:

Multi coded

Not back | Min = 1

Du har svart at bedriftens omsetning vil kunne falle innenfor det nærmeste året. Hvilke av følgende faktorer vil påvirke bedriftens omsetning?

Flere svar mulig.

Normal

- 1 Sviktende leveransekjeder fra leverandører i Norge
- 2 Sviktende leveransekjeder fra utenlandske leverandører
- 3 Mangel på personell som følge av karantene, sykdom, omsorgspermisjon eller andre grunner
- 4 Redusert etterspørsel fra kunder i Norge
- 5 Redusert etterspørsel fra kunder i utlandet
- 6 Økt konkurranse
- 7 Nødvendige smitteverntiltak i bedriften, for eksempel bruk av smittevernutstyr, desinfisering av utstyr eller økt fysisk avstand mellom ansatte
- 8 Annet

Ask only if **BRANSJE,3** and **VBB,1,2**

VBH:

Multi coded

Not back | Min = 1

Du har svart at bedriftens omsetning vil kunne falle innenfor det nærmeste året. Hvilke av følgende faktorer vil påvirke bedriftens omsetning?

Flere svar mulig.

Normal

- 1 Mangel på personell som følge av karantene, sykdom, omsorgspermisjon eller andre grunner
- 2 Redusert etterspørsel fra kunder i Norge
- 3 Redusert etterspørsel fra kunder i utlandet
- 4 Pålegg fra myndighetene om å stenge eller redusere virksomheten.
- 5 Nødvendige smitteverntiltak i bedriften, for eksempel bruk av smittevernutstyr, økt fysisk avstand mellom ansatte og kunder, eller bortfall av aktiviteter
- 6 Annet

Ask only if **i3,1,2**

i4:

Single coded

Not back

Du har svart at bedriften har opplevd sviktende leveransekjeder. I hvilken grad har det vært mulig for bedriften å finne alternative leverandører (i Norge eller i utlandet)?

LES OPP.

Normal

- 1 I svært liten grad
- 2 I ganske liten grad
- 3 Verken eller
- 4 I ganske stor grad
- 5 I svært stor grad
- 6 Vet ikke

Ask only if **i3,1,2**

i5:

Single coded

Not back

Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes sviktende leveransekjeder?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **i3,3** or **VBF,1**

i6:

Single coded

Not back

Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes mangel på personell?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **i3,4** or **VBF,2,3**

i7:

Single coded

Not back

Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes bortfall av etterspørsel?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **i3,4** or **VBF,2,3**

i8:

Single coded

Not back

Hvor stor del av den tapte etterspørselen er mulig å gjenvinne gjennom omstilling mot nye produkter, tjenesteområder og/eller markeder mens økonomien er rammet av pandemi og smittebegrensende tiltak endret?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **BRANSJE,1,2** and **i3,6**

VBJ:

Single coded

Not back

Du har svart at bedriften har opplevd et omsetningsfall som følge av økt konkurranse. Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes slike forhold?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **BRANSJE,3** and **VBF,4**

VBK:

Single coded

Not back

Du har svart at bedriften har opplevd et omsetningsfall som følge av at bedriften har fått pålegg om å stenge eller redusere virksomheten. Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes slike forhold?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **i3,7** or **VBF,5**

i11:

Single coded

Not back

Hvor stor del av fallet i omsetning skyldes nødvendige smitteverntiltak i bedriften?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

i12:

Single coded

Not back

Har bedriften opplevd økte kostnader som følge av pandemien?

Normal

- 1 Ja
- 2 Nei, men jeg forventer økte kostnader I framtiden som følge av pandemien
- 3 Nei, og jeg forventer ikke økte kostnader I framtiden som følge av pandemien
- 4 Vet ikke

Ask only if **i12,1,2**

VBL:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende faktorer har påvirket eller vil påvirke bedriftens kostnadsnivå etter pandemien utbrudd?

Flere svar mulig.

Normal

- 1 Økte priser på innsatsvarer
- 2 Økte lønns- og personalkostnader
- 3 Kostnader knyttet til smittevern
- 4 Annet

VBM:

Single coded

Not back

Har bedriften utsatt planlagte investeringer som følge av pandemien?

Normal

- 1 Ja
- 2 Nei
- 3 Vet ikke

i14:

Numeric

Not back | Min = 0 | Max = 99999

Hvor mange ansatte målt i hele årsverk har bedriften permittert som følge av pandemien?

Hvis respondenten er usikker, kan et estimat oppgis i hele tall.

Ask only if **BRANSJE,1**

i15:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende kategorier beskriver best produkter som selges av din bedrift?

Normal

- 1 Ferdige maskiner eller utstyr til anvendelse av bedrifter
- 2 Ferdige maskiner eller utstyr til anvendelse av husholdninger/konsumenter
- 3 Konsumvarer til husholdninger
- 4 Deler eller komponenter som innsatsvarer i andre bedrifters produksjon
- 5 Materialer eller råvarer som brukes som innsatsvarer i andre bedrifters produksjon
- 6 Andre/Ingen av disse

Ask only if **BRANSJE,2**

VBN:

Single coded

Not back

Hvor stor prosentandel av omsetningen til bedriften før koronapandemien skjedde gjennom salg i fysiske butikklokaler?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **BRANSJE,2**

VBP:

Single coded

Not back

Hvor stor prosentandel av omsetningen til bedriften før koronapandemien skjedde gjennom salg på nett og andre former for fjernsalg?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **BRANSJE,3**

VBQ:

Single coded

Not back

Driver bedriften i tillegg til reiselivsvirksomhet annen type virksomhet, for eksempel produksjon av varer, gårdsdrift, transporttjenester utenom reiseliv?

Normal

- 1 Ja
- 2 Nei
- 3 Vet ikke

Ask only if **BRANSJE,3** and **VBQ,1**

VBR:

Single coded

Not back

Hvor stor del av virksomheten utgjør dette av årlig omsetning i en normalsituasjon?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **BRANSJE,3**

VBS:

Single coded

Not back

Hvor stor del av aktiviteten som utgjør bedriftens omsetning skjer vanligvis i sommerhalvåret (april-september)?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

i16:

Single coded

Not back

Hvor stor del av bedriftens omsetning før koronapandemien var tilknyttet salg til utenlandske kunder?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

i17:

Text

Not back

Nå ber vi deg se for deg en situasjon etter at epidemien er nedkjempet slik at særskilte smittevernstiltak er hevet i Norge, altså en fullstendig normalisering nasjonalt, men hvor innførte smittevernstiltak i resten av verden fortsatt gjelder, slik at det er lav aktivitet i internasjonal økonomi.

Ask only if **i1,1**

i18:

Single coded

Not back

På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering nasjonalt?

LES KUN OPP OM NØDVENDIG

Normal

- 1 Tre måneder etter
- 2 Seks måneder etter
- 3 Ett år etter
- 4 Tre år etter
- 5 Fem år etter
- 6 Mer enn fem år etter eller aldri
- 7 Vet ikke

i19:

Text

Not back

Nå ber vi deg se for deg en situasjon etter at pandemien er nedkjempet slik at særskilte smitteverntiltak er hevet på verdensbasis, altså en normalisering internasjonalt. Det økonomiske aktivitetsnivået internasjonalt etter normaliseringen er likevel usikkert.

Ask only if **i1,1**

i20:

Single coded

Not back

På hvilket av følgende tidspunkt tror du at din bedrift er tilbake til et tilnærmet normalt aktivitetsnivå etter normalisering internasjonalt?

LES KUN OPP OM NØDVENDIG

Normal

- 1 Tre måneder etter
- 2 Seks måneder etter
- 3 Ett år etter
- 4 Tre år etter
- 5 Fem år etter
- 6 Mer enn fem år etter eller aldri
- 7 Vet ikke

VBT:

Single coded

Not back

Dersom både gjeldende smittevernstiltak i Norge og utlandet, samt offentlige støtteordninger opprettholdes i seks måneder før de oppheves, hvor stor er sannsynligheten for at din bedrift går konkurs, legger ned eller stenger driften permanent?

Ikke les opp men noter anslag. Les kun opp om respondenten ikke klarer å svare.

Normal

- 1 Mindre enn 20 prosent
- 2 Mellom 20 og 50 prosent
- 3 Omtrent halvparten
- 4 Mellom 50 og 80 prosent
- 5 Mer enn 80 prosent
- 6 Vet ikke (IKKE LES)

Ask only if **i1,1** or **VBB,1,2**

i21:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende forhold anser du som viktige hindringer for at din bedrift skal kunne komme tilbake til normal aktivitet etter normalisering?

LES OPP. Flere svar mulig.

Random

- 1 Nedgangskonjunktur og generelt lav økonomisk aktivitet
- 2 Negative varige endringer i konsumenters forbruksvaner
- 3 Ugunstige varige endringer i verdikjeder bedriften er en del av
- 4 Økt konkurranse
- 5 Varige økte priser på viktige innsatsfaktorer
- 6 Manglende likviditet
- 7 Manglende tilgang på kompetanse
- 8 Tilgang på kapital
- 9 Annet **Fixed*
- 10 Ingen **Fixed *Exclusive*

Ask only if **BRANSJE,1,2**

i22:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende tiltak kan bedriften vurdere å iverksette for å begrense negative virkninger av koronapandemien etter normalisering?

LES OPP. Flere svar mulig.

Normal

- 1 Omstilling til salg av nye produkter og/eller til nye markeder
- 2 Nedbemanning
- 3 Reduserte produktpriser
- 4 Økte produktpriser
- 5 Investeringer i ny produksjonsteknologi
- 6 Bruk av nye innsatsvarer
- 7 Kompetanseheving gjennom opplæring eller rekruttering av nytt personell
- 8 Annet **Fixed*
- 9 Ingen **Fixed *Exclusive*

Ask only if **BRANSJE,3**

VBV:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende tiltak kan bedriften vurdere å iverksette for å begrense negative virkninger av koronapandemien etter normalisering?

Flere svar mulig.

Normal

- 1 Omstilling til salg av nye produkter og/eller til nye markeder
- 2 Nedbemanning
- 3 Reduserte produktpriser
- 4 Økte produktpriser
- 5 Kompetanseheving gjennom opplæring eller rekruttering av nytt personell
- 6 Annet
- 7 Ingen **Exclusive*

Ask only if **BRANSJE,1,2**

i23:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende tiltak for omstilling var aktuelle for bedriften allerede før koronapandemien?

LES OPP. Flere svar mulig.

Normal

- 1 Omstilling til salg av nye produkter og/eller til nye markeder
- 2 Nedbemanning
- 3 Reduserte produktpriser
- 4 Økte produktpriser
- 5 Investering i ny produksjonsteknologi
- 6 Bruk av nye innsatsvarer
- 7 Kompetanseheving gjennom opplæring eller rekruttering av nytt personell
- 8 Annet **Fixed*
- 9 Ingen **Fixed *Exclusive*

Ask only if **BRANSJE,3**

VBW:

Multi coded

Not back | Min = 1

Hvilke av følgende tiltak for omstilling var aktuelle for bedriften allerede før koronapandemien?

Flere svar mulig.

Normal

- 1 Omstilling til salg av nye produkter og/eller til nye markeder
- 2 Nedbemanning
- 3 Reduserte produktpriser
- 4 Økte produktpriser
- 5 Kompetanseheving gjennom opplæring eller rekruttering av nytt personell
- 6 Annet
- 7 Ingen *Exclusive

oslo**economics**

www.osloeconomics.no

post@osloeconomics.no
Tel: +47 21 99 28 00
Fax: +47 96 63 00 90

Besøksadresse:
Kronprinsesse Märthas plass 1
0160 Oslo

Postadresse:
Postboks 1562 Vika
0118 Oslo